

ภาวะและเงื่อนไขเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง
ก่อนสมัยพระเจ้าติโลกราช

เราสามารถแบ่งชนชั้นในสังคมของอาณาจักรล้านนาไทยอย่างกว้าง ๆ ได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้ปกครอง และกลุ่มผู้ถูกปกครอง สำหรับกลุ่มที่จะกล่าวถึงในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้คือกลุ่มผู้ปกครอง

กลุ่มผู้ปกครองประกอบด้วย กษัตริย์ ขุนนาง และพระสงฆ์ บุคคลในกลุ่มนี้จะมีบทบาทและอำนาจในการปกครอง โดยกษัตริย์จะทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจสูงสุด และเป็นศูนย์กลางของระบบการปกครอง แต่จากเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในตำนานและพงศาวดารของทางเหนือ เราจะพบว่า ในบางรัชสมัยขุนนางและพระสงฆ์ต่างก็มีบทบาทและอิทธิพลในระบบการเมืองการปกครอง โดยเฉพาะในองค์พระมหากษัตริย์อันเป็นการกระทบกระเทือนต่อฐานะพระราชอำนาจ ตลอดจนความมั่นคงของกษัตริย์และอาณาจักร ทั้งนี้ รูปแบบและโครงสร้างของกษัตริย์เองเป็นปัญหาและปัจจัยสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการกำหนดคุณสมบัติของกษัตริย์ นอกจากนั้นการที่พระราชอำนาจของกษัตริย์ขึ้นอยู่กับพระปรีชาสามารถเฉพาะพระองค์ ตลอดจนการสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาตินี้เอง ทำให้พระราชอำนาจนั้นดำรงอยู่ได้เพียงชั่วรัชกาลหนึ่ง ๆ เท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งควยวิธีการสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติก่อให้เกิดปัญหาตามมาคือการอ้างสิทธิ์ในราชบัลลังก์ ประกอบกับการกำหนดคุณสมบัติของอาณาจักรล้านนาไทยเองไม่รัดกุมเท่าที่ควร ปัญหาการชิงราชย์จึงเกิดขึ้น และจากปัญหานี้ทำให้ขุนนางเข้ามา มีบทบาทและอิทธิพลต่อกษัตริย์จนถึงขั้นเป็นผู้อภิเษกพระโอรสขึ้นเป็นกษัตริย์ รวมทั้งเป็นผู้นำในการต่อต้านป้องกันผู้ที่มาชิงราชย์ ซึ่งกษัตริย์เองก็ตอบแทนโดยการพระราชทานยศศักดิ์ให้ และขุนนางเองก็กลายเป็น "ผู้มีพระคุณ" ของกษัตริย์ไป ยี่งนานไปอำนาจและบทบาทของขุนนางเพิ่มขึ้นทุกขณะ จนคิดที่จะสถาปนาตนเองเป็นกษัตริย์ ในสมัยพระเจ้าติโลกราช กษัตริย์เองก็ทราบถึงความเคลื่อนไหวทางอำนาจและบทบาทของขุนนางดี ดังนั้นในสมัยพระเจ้ากือนาพระองค์จึงทรงสถาปนาคณะสงฆ์ใหม่ขึ้นโดยการอาราธนาพระสุมนะเถรมาจากสุโขทัย การสถาปนาคณะสงฆ์ใหม่นี้ นอกจากจะเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างเชิงใหม่ให้ฐานะเป็นศูนย์กลางที่แท้จริงเพียงหนึ่งของ

อาณาจักรลานนาไทยแล้ว ในด้านหนึ่งก็เพื่อยกฐานะของกษัตริย์ให้สูงขึ้น ในการนี้วัดและพระสงฆ์จึงได้รับการอุปถัมภ์บำรุงทั้งข้าวของเงินทอง ที่ดินและผู้คน จนวัดและพระสงฆ์กลุ่มหนึ่งกลายเป็นผู้มีมั่งคั่งไป จนสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน เมื่อพระองค์โปรดให้ยกที่ดินของวัดต่าง ๆ มาไว้กับวัดที่พระองค์ทรงสร้าง จึงทำให้วัดเหล่านั้นไม่พอใจ ดังนั้นเมื่อเจ้าท้าวลกชิงราชย์จากพระเจ้าสามฝั่งแกน พระราชบิดาพระสงฆ์กลุ่มนั้นจึงเข้าร่วมควย โดยแสดงให้เห็นถึงความถูกต้องชอบธรรมต่อการกระทำของเจ้าท้าวลก

จากที่กล่าวมานี้ จึงน่าสนใจที่จะศึกษาเงื่อนไขต่าง ๆ ของกลุ่มผู้ปกครองทั้ง 3 โดยเฉพาะเงื่อนไขในองค์พระมหากษัตริย์ที่ทำให้ขุนนางและพระสงฆ์เข้ามามีอำนาจและบทบาท จนพระเจ้าติโลกราชต้องทรงจัดการปกครองเพื่อสถาปนาฐานะอำนาจของกษัตริย์ให้มั่นคงขึ้น ในการศึกษานี้จะแยกศึกษาเป็นหัวข้อไปคือ กษัตริย์ สถาบันขุนนาง และสถาบันสงฆ์ โดยในหัวข้อทั้ง 3 นี้ จะกล่าวถึง รูปแบบ ลักษณะ และโครงสร้างเงื่อนไขต่าง ๆ ตลอดจนปฏิสัมพันธ์ของทั้ง 3 กลุ่มควย

กษัตริย์หรือผู้นำ

ลักษณะการเมืองการปกครองของอาณาจักรลานนาไทย กษัตริย์หรือผู้นำเป็นผู้ที่มีอำนาจสูงสุด และเป็นศูนย์กลางของการเมืองการปกครอง แต่ในบางครั้งแม้ว่ากษัตริย์จะทรงดำรงฐานะความเป็นผู้นำและความเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดไว้ได้ แต่จากเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์จะพบว่า บางรัชสมัยอำนาจของกษัตริย์ไม่คงมีอย่างสมบูรณ์เต็มที่และเป็นอิสระเท่าที่ควร เพราะพระราชวงศ์ขุนนางตลอดจนพระสงฆ์ซึ่งรวมอยู่ในกลุ่มผู้ปกครองควยนั้น เริ่มสร้างสมฐานะอำนาจและมีบทบาทมากขึ้น

ดังนั้น เพื่อจะเข้าใจว่าเพราะเหตุใดกลุ่มผู้รวมในการปกครองจึงมีอิทธิพลอำนาจ จนเป็นเหตุให้เกิดความพยายามที่จะจัดการปกครอง เพื่อตั้งอำนาจสู่ศูนย์กลางในสมัยพระเจ้าติโลกราช การศึกษาถึงลักษณะหรือรูปแบบของกษัตริย์หรือผู้นำ โครงสร้าง ตลอดจนปัจจัยที่กำหนดรูปแบบของกษัตริย์ รวมทั้งเหตุการณ์ทางการเมืองในขณะนั้น ๆ จะช่วยคลี่คลายและทำให้เกิดความเข้าใจได้ จากการศึกษาพบว่าโครงสร้าง ตลอดจนปัจจัยที่กำหนดรูปแบบของกษัตริย์นั้นในตัวของมันเอง เป็นเงื่อนไขที่ทำให้ขุนนางและพระสงฆ์เข้ามามีอิทธิพลในองค์พระมหากษัตริย์ ในการศึกษาผู้เขียนจะเสนอปัญหาให้เห็นเป็นประเด็น ๆ ไป

ลักษณะหรือรูปแบบของกษัตริย์

คำว่า "กษัตริย์" ที่ปรากฏในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ผู้เขียนหมายเฉพาะบุคคลเพียงคนเดียว เป็นบุคคลซึ่งได้รับการยอมรับจากขุนนางข้าราชการและประชาชนในชุมชนนั้น อาณาจักรนั้นว่าเป็นผู้ที่อยู่ในฐานะที่สูงที่สุด และมีอำนาจสูงสุดในอาณาจักรโดยความชอบธรรม ทั้งนี้โดยการผ่านพระราชพิธีราชาภิเษก ในจารึก ทำนาน และพงศาวดาร มีคำหลายคำที่ใ้เรียกบุคคลที่อยู่ในฐานะนี้ เช่น พระยา เจ้าพระยา พระเจ้า ธรรมิกราช ท้าวลานนา เจ้าเหนือหัวเจ้าพระยา พระเป็นเจ้าเจ้าแผ่นดิน และสมเด็จพระเจ้า เป็นต้น แต่ผู้เขียนใช้คำว่า "กษัตริย์" แทนคำต่าง ๆ เหล่านั้นเพราะคำว่า "กษัตริย์" สื่อความหมายที่ชัดในตัวเองอยู่แล้ว และเพื่อความสะดวกเวลา กล่าวถึง

จากทำนานและพงศาวดารทางเหนือพอจะเห็นถึงรูปแบบหรือลักษณะของกษัตริย์ของอาณาจักรลานนาไทยได้ดังนี้

สมัยต้นราชวงศ์มังราย กษัตริย์หรือผู้นำแม่จะมีพระบรมเชษานุภาพเป็น "เอกราชปราบลานนาไทย" หรือเป็น "เจาท้าวลานนา" เช่น พระยามังราย แต่กษัตริย์ก็ยังคงมีฐานะความเป็นอยู่และลักษณะไม่ต่างจากคนธรรมดาเท่าใดนัก ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์และประชาชนยังใกล้ชิดกัน กษัตริย์ของอาณาจักรลานนาไทย ไม่มีลักษณะของเทวราชาหรือพุทธราชาเหมือนกษัตริย์ของอาณาจักรอยุธยา เห็นได้จากพระนามของกษัตริย์ ขณะที่พระเจ้าอู่ทองขึ้นต้นพระนามว่า "พระบาทสมเด็จพระรามธิบดีศรีวิสุทธิสุริยวงษ์ของคบุรีโสภณ บรมจักรพรรดิราชาธิราช ตรีภูวนาธิเบศบรมบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว"¹ แต่พระนามของกษัตริย์แห่งอาณาจักรลานนาคือ พระยามังราย :

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จ พ.ศ. 1886 อ้างถึงใน จิตร ภูมิศักดิ์, ไองการ แข่งน้ำและชกคิใหม่ในประเทศไทย ลม้าน้ำเจ้าพระยา (กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์-
การพิมพ์, 2524), หน้า 20.

เจ้าพระยาไชยสงคราม ที่ประทับก็เป็นเพียง "เรือหลังใหญ่" มีไธพระราชวัง
สรรพนามที่ไธแทนตนเองคือ "กู" เช่น "ไกลกู" "อย่างกู" หรือ "ควรงู"¹

การใช้คำราชาศัพท์เป็นอีกประการหนึ่งที่แสดงถึงฐานะของกษัตริย์ได้เพราะ
"ราชาศัพท์ค่อย ๆ สัมพันธ์ไปตามฐานะที่ค่อย ๆ ชัยภูมิสูงขึ้น² ในระยะแรกของ
ราชวงศ์มังรายจะเห็นว่าผู้เขียนตำนานกล่าวถึงกษัตริย์ด้วยคำสามัญธรรมดา ด้อยค่า-
ที่ไธเมื่อกล่าวถึงกษัตริย์แทบทุกคำเป็นภาษาชาวบ้านไม่มีคำราชาศัพท์เลยก็ว่าได้
เป็นต้นว่า

... จึงไถ่มาบอกเจ้ามังรายพ่อคนยังเขียงใหม่ ทือรู้ว่าทูนจักไลเอาพระยาเบิกทือได้
อัน ! ทือพ่อคนแถมคนมาเอาปุงเจิมปุงปวย เมอรักษาทือหมอยาบาททือหาย มังราย
ไถ่คนคำลูกคนไถ่มาไถ่มีคำขึ้นคิม่ากันก็ จึงตั้งของรางวัลไปทือลูกคนแล...³

หรือเมื่อเจ้าพระยาคำฟูสวรรคต "... เสนาอำมาตย์ทั้งหลายกับท่านกฏมพิจึงทือมาบอก
ชาวสารอันเจ้าพระยาคำฟูตายแก่เจ้าพ่ท้าวผายุคนเป็นลูกยังเขียงใหม่...⁴

คำราชาศัพท์นั้นจะปรากฏบ้างก็เพียงเพื่อให้ข้อความนั้นดูสละสลวยขึ้นเท่านั้น มิได้มีลักษณะ
เพื่อจะแสดงถึงฐานะที่สูงส่งแตกต่างจากคนธรรมดาแต่ประการใด ตำนานพื้นเมือง-
เขียงใหม่กล่าวถึงพระยาคำฟูว่า "พระยาไปคำหัวตรงเทศในแม่น้ำเขียงคำ" หรือ
"เจ้าพระยาอายุเป็นราชบุตรอยู่ได้ 29 ปี เป็นพระยาได้ 8 ปี อายุ 57 ปี ไปสู่ปรโลก⁵

¹ตำนานพื้นเมืองเขียงใหม่ (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2514), หน้า 9.

²จิตร ภูมิศักดิ์, สังคมไทยลุ่มน้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยอยุธยา (กรุงเทพฯ : เจริญวิทยการพิมพ์, 2526), หน้า 63.

³ตำนานสิบห้าราชวงศ์ ภาคปวิวรรตเล่มที่ 2 (เขียงใหม่ : สถาบันวิจัย-
สังคม มหาวิทยาลัยเขียงใหม่, 2525), หน้า 1.

⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

⁵ตำนานพื้นเมืองเขียงใหม่, หน้า 40.

ขณะเดียวกันการที่ผู้เขียนตำนานกล่าวถึงกษัตริย์ด้วยคำสามัญชรรวมคา
ไม่มีคำเทิดทูนเป็นพิเศษนั้น ด้านหนึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นว่า กษัตริย์กับประชาชนมี
ความใกล้ชิดกัน ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวถึงบ้านคำชานว่า ไค้ชื่อนี้เพราะชาวเมือง
ต่างชิงกันไปถวายของแก่พระยามังรายจนชานเรือนหักต้องเอาไม้ไค้ไว้¹ ในพงศาวดาร
เมืองเงินยางหรือเมืองเชียงแสนก็กล่าวถึง การที่พระยามังรายทรงปลอมพระองค์เป็น
ชาวบ้านเพื่อดูแลทุกข์สุขของราษฎร²

นอกจากนี้ คำสาบานที่พระยาคำฟูให้กับเศรษฐีวังหงส์ที่ว่า "ผู้ใดหากจงใจ
คบเคี้ยวแก่กัน หือผู้นั้นฉิบหายตายวาย แน่นไปทางบกหือมีอันตรายตายด้วยเสื่อหมีขี้ป่า
ไปทางน้ำหือเงือกกินเหอะ..."³ จะเห็นว่าคำสาบานนี้มีลักษณะเป็นชาวบ้านทั้งภาษาที่
ใช้และสิ่งที่อ้างถึงแสดงให้เห็นลักษณะของกษัตริย์ไค้เป็นอย่างดี

รูปแบบของกษัตริย์ในระยะแรก ใ้รับอิทธิพลจากแนวความคิดของพุทธศาสนา
ลังกาวงศ์คือ คติความเชื่อในเรื่องธรรมราชา ที่ว่า กษัตริย์นอกจากจะทรงเป็นนักรบที่
สามารถแล้วยังต้องให้ความอุปถัมภ์บำรุง ป้องกันรักษาและชักชวนประชาชนให้ยึดมั่นต่อ
พุทธศาสนาด้วย แนวความคิดนี้จะเป็นหลักที่กษัตริย์ล้านนาไทยถือปฏิบัติที่เกี่ยว
พงศาวดารเมืองพะเยากล่าวถึงอุปรีธานิชธรรม หรือ ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความ⁴
7 ประการ ซึ่งกษัตริย์ที่ศิครปฏิบัติ หนึ่งในจำนวนนั้นคือ

...อนึ่ง พวกสมณพราหมณผู้มีศีล เป็นพหูสูตร มีความเพียร ไค้บำเพ็ญชระ
2 ประการ คือ คณฺชชระ 1 วิปัสสนาชระ 1 อยู่ในวิหารกัถิ ในเมืองกัถิ
ปัจจุบันประเทศกัถิ ไค้กลเมืองกัถิ ไค้ใหญ่เป็นใหญ่แคงรักษาโดยชอบธรรม อย่าให้
คนมาปเบียดเบียดเขา อายารุกเอาที่คินวิคควาอาราม ทั้งวัตถุสิ่งของในอาราม
คือ ดอกไม ผลไม ไค้ทานเหล่านั้นอยู่สำราญใจ...⁴

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

² หวญ., บัญชีจ้างแปล เลขที่ 28 แผ่นที่ 9 พงศาวดารเมืองเงินยางหรือ
เมืองเชียงแสน, หน้า 55.

³ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 40.

⁴ หวญ., บัญชีจ้างแปล เลขที่ 43 แผ่นที่ 14 พงศาวดารเมืองพะเยา, หน้า 31.

ขึ้นไปพร้อมกับทรงอุทิศพระราชอุทยานสร้างเป็นวัด คือ วัดบุปผาราม เพื่อเป็นที่จำพรรษาของพระสุนะ¹ แล้วยังทรงให้เจ้าท้าวแสนเมืองมาพระราชโอรสอุปสมบทในสำนักพระสุนะเถระคายน² ชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวถึงพระเจ้าแสนเมืองมาว่า

...พระเจ้าแสนเมืองมาทรงนับถือพระรัตนตรัย ทรงเป็นพหูสูตร ทรงรู้ธรรม ทรงเอาเรียนและไตรปิฎก ทรงสอนธรรมเป็นนิตยแก่ประชุมชนเป็นอันมาก กุลบุตรใดเอาเรียนคัมภีร์คัมภีร์ศาสตร์แม่เพียงสนธิหรืออนามิพระองค์ทรงอนุบำรุงกุลบุตรนั้นด้วยปัจจัย 4 ทุกคน³

การที่กษัตริย์นับแต่พระเจ้าก่อนมา เรื่อยมา พยายามเสริมสร้างฐานะให้สูงขึ้นเช่นนี้ สันนิษฐานว่า เป็นเพราะขุนนางเริ่มทวีบทบาทโดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับกษัตริย์ ทั้งนี้เนื่องมาจากปัญหาการกำหนดผู้สืบราชสมบัติ ซึ่งจะกล่าวต่อไป

การสืบราชสมบัติ : ปัญหาทางการเมือง

เพราะการสืบราชสมบัติเป็นปัญหาและเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่เปิดโอกาสให้ขุนนางสามารถสร้างฐานะอำนาจและมีอิทธิพลในองค์พระมหากษัตริย์ ตลอดจนมีบทบาทในการปกครอง ดังนั้นในประเด็นนี้จะกล่าวถึงรูปแบบ พฤติกรรมและคุณสมบัติของผู้ที่จะขึ้นมาเป็นกษัตริย์ รวมทั้งปัญหาอันเนื่องมาจากสิ่งเหล่านี้

อาณาจักรล้านนาไทยแม้จะไม่มีกฏหมายหรือเป็นประเพณีเมืองกำหนดผู้สืบราชสมบัติ แต่จากพฤติกรรมที่ปรากฏในตำนานและพงศาวดารต่าง ๆ

¹พระรัตนปัญญา, ชินกาลมาลีปกรณ์, แปลโดย ร.ท.ท. แสง มนวิฑูร, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายพงษ์สวัสดิ์ สุริโยทัย ท.ม.ท.ช. ณ เมรุวัดธาตุทอง 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2518, หน้า 114.

²หจญ., มัญจิจ้างแปล เลขที่ 28 แผ่นที่ 9, พงศาวดารเมืองเงินยางหรือเมืองเชียงแสน, หน้า 142-143.

³พระรัตนปัญญา, ชินกาลมาลีปกรณ์, หน้า 115.

ของทางเหนือพอจะวิเคราะห์ถึงรูปแบบการกำหนดผู้มีสิทธิในราชบัลลังก์ได้
พฤติกรรมเหล่านั้นได้แก่

1. "การอภิเษก" โดยกษัตริย์ทรงอภิเษกพระโอรสไว้ในฐานะ-
อุปราช พร้อมกับ พระราชทานเครื่องราชูปโภคอย่างมหาอุปราช แล้วโปรด
ให้ครองเมืองสำคัญที่รองจากเมืองหลวงในขณะนั้น เช่น เมื่อเจ้าขุนครามรบชนะ
พระยาเบิกได้เมืองลำปางแล้ว "พระยาเมงรายมหาราชให้แต่งการสมโภช
พระราชโอรสถ้วน 7 วัน 7 คืน สถาปนาให้เป็นเจ้าชัยสงคราม พระราชทาน
เครื่องราชูปโภคอย่างมหาอุปราชให้ไปครองนครเชียงใหม่..."¹ เมื่อเจ้า-
พระยามังรายสวรรคต "เจ้าพระยาไชยสงครามอยู่จัดการในเมืองนครพิงค์
เชียงใหม่ได้ 4 เดือน แล้วอภิเษกราชบุตรองค์ใหญ่ ผู้ชื่อท้าวแสนภู... เป็น
พระยาครอบครองสมบัติในเมืองนครพิงค์เชียงใหม่..."² พระยาแสนภูเองก็
ทรง "แต่งให้อภิเษกเจ้าพ่อท้าวคำฟูลูกคน... ให้อภิเษกเป็นพระยาในเมืองเชียงใหม่
..."³ เช่นกัน อย่างไรก็ตาม "การอภิเษก" นี้ปรากฏเพียงชั่วรัชกาลพระยา-
มังรายถึงพระยาแสนภูเท่านั้น

2. "การแต่งตั้งลูกคนที่อยู่รักษา" "การส่งไว้ให้อเสวยราชแทน"
หรือ "ตั้งใจว่าจักให้อภิเษกเป็นพระยาแทน" ลักษณะ 3 ประการนี้ ปรากฏนับแต่สมัย
พระยาคำฟูเรื่อยมาจนสมัยพระเจ้าคิโลกราช เช่น ก่อนที่พระยาคำฟูจะเสด็จไป
ปลงพระศพพระยาแสนภูที่เชียงใหม่ "เจ้าพระยาคำฟูก็แต่งตั้งลูกคนเจาท้าวนาย
ให้อยู่รักษา เมืองเชียงใหม่..."⁴ พระยานายเองก่อนไปส่งเสการพระศพ-

¹ พระยาประชาภิจักรจักร, พงศาวดารโยนก, พิมพ์ครั้งที่ 6
(กรุงเทพมหานคร : รุ่งวัฒนา, 2515), หน้า 276.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 279.

³ ตำนานสิบห้าราชวงศ์, ภาคปริวรรตเล่มที่ 2, หน้า 9.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 11.

พระยาคำฟู "ก็หื้อลูกคนเจ้าท้าวท่อนอายุรักษาเวียง เชียงใหม่..."¹ และก่อน
ที่พระเจ้าแสน เมืองมาจะสวรรคตก็ทรง "สั่งไว้หื้อเจ้าสามฝั่งแกน เสวยราช-
สมบัติแทนคน..."²

จากพฤติกรรม 2 ประการนี้ สะท้อนให้เห็นถึงฐานะและพระราชอำนาจ
ของกษัตริย์ได้ กล่าวคือ ในระยะแรกของราชวงศ์มังรายตั้งแต่รัชกาลพระยา-
มังรายจนสมัยพระยาแสน กษัตริย์สามารถที่จะกำหนดบุคคลผู้จะสืบราชสมบัติได้
เองโดยการ "อภิเษกไว้ในฐานะอุปราช แล้วให้ครอง เมืองที่มีความสำคัญรอง
จากเมืองหลวง พระโอรสที่ได้รับการ "อภิเษก" เมื่อกษัตริย์สวรรคตก็จะขึ้น
ครองราชย์ทันทีโดยไม่มีขุนนางมาเกี่ยวของด้วย การที่กษัตริย์สามารถกำหนด
หรือเจาะจงผู้สืบราชสมบัติได้เอง เช่นนี้แสดงให้เห็นว่า ในระยะแรกกษัตริย์ทรง
ไว้ซึ่งฐานะและพระราชอำนาจในระบบการเมืองการปกครองที่มั่นคงพอสมควร
ที่เกี่ยว แต่หลังสมัยพระยาแสนเป็นต้นมา ฐานะและพระราชอำนาจของกษัตริย์
ไม่มั่นคงเท่าในระยะแรก ดังจะเห็นว่า พฤติกรรมการกำหนดผู้สืบราชสมบัติใน
ลักษณะของ "การแต่งตั้งลูกคนหื้ออายุรักษา" "การสั่งไว้หื้อเสวยราชย์แทน" และ
"ตั้งใจว่าจักหื้อเป็นพระยาแทน" ลักษณะพฤติกรรมทั้ง 3 ประการดังกล่าวนี้
ไม่มีลักษณะเจาะจงเท่า "การอภิเษก" ดังจะเห็นว่า ในสมัยพระยาแสนก่อนจะ
ไปจัดการปลงพระศพเจ้าพระยาไชยสงครามที่เมืองเชียงราย ทรง "...แต่งตั้งลูก
คนหื้ออายุรักษาเมือง เชียงใหม่..." แต่เมื่อจัดการปลงพระศพเสร็จ
พระยาแสนกลับประทับอยู่ที่เชียงรายเลย ตอนที่เองที่พระยาแสนทรง
"...แต่งตั้งอภิเษกเจ้าพ่ท้าวคำฟู... หื้อเป็นพระยาในเมือง เชียงใหม่..."³
และตามความเป็นจริงแล้วนับแต่รัชกาลพระยาคำฟูเรื่อยมา เสนาอำมาตย์จะเป็น
ผู้อภิเษกพระโอรสขึ้นเป็นกษัตริย์ การที่กษัตริย์ในระยะต่อมาไม่สามารถเจาะจง
ผู้สืบราชสมบัติได้เท่าระยะแรก และการที่เสนาอำมาตย์เข้ามามีบทบาทในการ

¹ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่, หน้า 41.

²ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่, หน้า 44.

³ตำนานสืบหาราชวงศ์, ภาคปริวรรต เล่ม 2, หน้า 9.

สถาปนาภักดิ์ เช่นนี้ชี้ให้เห็นว่า ฐานะพระราชอำนาจของภักดิ์เริ่มได้รับการแทรกแซงจากกลุ่มขุนนางแล้ว ซึ่งหมายถึงการเริ่มทวีบทบาทและอำนาจของขุนนางนั่นเอง

3. นอกจาก 2 ประการที่กล่าวมาแล้ว การให้ครอง เมืองที่มีฐานะเป็นเมืองหลวง หรือเคยเป็นเมืองหลวงมาก่อน ก็เป็นอีกประการที่แสดงถึงฐานะหรือสิทธิในราชบัลลังก์ เช่น ขณะที่พระยามังรายทรงรวบรวมเมืองแถบลุ่มแม่น้ำกกอยู่นั้น พระองค์ก็ทรงย้ายจากเมืองเชียงรายมาประทับที่เมืองฝาง ในลักษณะนี้เมืองฝางน่าจะเป็นเมืองหลวง เพราะเป็นที่ ๆ ภักดิ์ประทับ แต่เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าเมืองฝางมีฐานะเสมือนเป็นฐานอำนาจ เป็นสะพานเพื่อการรวมอาณาจักรเท่านั้น (เวียงแซ่และเวียงกุมกามก็อยู่ในลักษณะนี้เช่นกัน) แต่เมืองสำคัญหรือเมืองหลวงยังคงเป็นเมืองเชียงราย ทั้งจะเห็นว่า ขณะที่พระองค์ประทับที่เมืองฝางก็โปรดให้ขุนเครือ ซึ่งพระยามังราย "...มุงหมายจะให้ใหญ่..."¹ ไปครองเมืองเชียงราย แต่ต่อมาขุนเครือองค์เดิม พระยามังรายจึงส่งคนไปสังหาร แล้วโปรดให้ขุนครามราชบุตรครองครองต่อมา และเมื่อทรงสร้างเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรแล้ว ก็ทรงสถาปนาเจ้าขุนครามเป็นอุปราชครองเมืองเชียงราย ในรัชกาลต่อ ๆ มา แม้ภักดิ์จะทรงย้ายที่ประทับไปเชียงรายหรือเชียงแสนก็ดี ราชบุตรที่ทรงมีพระราชประสงค์จะให้ครองราชย์ก็ จะให้ครองเมืองเชียงใหม่ และนับแต่รัชกาลพระเจ้ากือนาเป็นต้นไปภักดิ์จะประทับที่เชียงใหม่จนสิ้นราชวงศ์ สำหรับราชบุตรที่โปรดให้ครองราชย์ก็โปรดให้อยู่ที่เชียงใหม่ ไม่ส่งไปครองเมืองอื่นอีกต่อไป

ดังนั้น การที่ภักดิ์โปรดให้โอรสองค์ใดครองเมืองสำคัญ เช่นเมืองที่มีฐานะเป็นศูนย์กลางของอาณาจักร เช่น เชียงใหม่ หรือเมืองที่เคยเป็นเมืองหลวงมาก่อน เช่น เชียงราย เชียงแสน ตลอดจนการให้ประทับที่เมืองหลวงกับภักดิ์ จึงเท่ากับเป็นการแสดงเจตจำนง หรือเป็นการประกาศให้เป็น

¹ประชุมพงศาวดารภาคที่ 4 ตอนปลาย และภาคที่ 5 (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2507), หน้า 177.

ที่รับรู้ทั่วกันถึงบุคคลที่กษัตริย์ปรารถนาจะให้ครองราชย์สืบต่อไปนั้นเอง

อย่างไรก็ตาม การกำหนดผู้ที่ขึ้นครองราชย์นอกจากจะโดยการผ่าน พฤติกรรมทั้ง 3 ประการที่กล่าวมานั้น คุณสมบัติของพระโอรสก็ เป็นองค์ประกอบ สำคัญที่ได้รับการพิจารณาร่วมด้วย และจากคุณสมบัติบางประการนี้ทำให้เกิดปัญหา คือการชิงราชย์ขึ้นจันทุนาง เข้ามามีบทบาท เมื่อพิจารณาเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์แล้วพอจะเห็นได้ว่าคุณสมบัติดังกล่าวคือ

1. เป็นผู้มีความสามารถในการรบ คุณสมบัติประการนี้ปรากฏชัดใน ระยะเวลาของอาณาจักร เจ้าพระยาครามได้รับการสถาปนา เป็นอุปราชก็เมื่อ รบชนะพระยา เบิกแล้ว หรือกรณีเจ้าพระยาไชยสงครามแม่จะทรงอุสสาภิเนก เจ้าแสนภูเป็นพระยาครอง เมือง เชียงใหม่แล้วก็ตาม แต่เมื่อเจ้าท้าวหน้าทวม สามารถปราบเจ้าขุนเครือ ฎมาชิง เมือง เชียงใหม่ได้สำเร็จ เจ้าพระยาไชย- สงครามก็โปรดแต่งตั้งให้เจ้าท้าวหน้าทวมเป็นพระยาครอง เมือง เชียงใหม่แทนเจ้า แสนภู¹ หรือพระยาคำฟูแม้ว่าในคอนอภินิษจะ ไม่ปรากฏชัดว่าทรงพระปรีชา สามารถในการรบเหมือนเจ้าพระยาไชยสงคราม แต่หลังจากขึ้นครองราชย์แล้ว "...อยู่บ้านเท่าใด พระยาคำฟูก็ไปชวนพระยากาวานามารบพระยาว่าเมือง เมืองพระยา..."² และทรงไค้เมืองพะเยาในที่สุด

2. เป็นพระราชบุตรองค์ใหญ่ เช่น พระเจ้าแสนภู ทรงเป็น "พระราชบุตรองค์ใหญ่" ของเจ้าพระยาไชยสงคราม³ เช่นเดียวกับพระเจ้า กือนา⁴

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่, หน้า 37.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 39.

³หวัญ., บัญชีจ้างแปล เลขที่ 28 แฟ้ม 9 พงศาวดารเมืองเงินยาง หรือเมืองเชียงแสน, หน้า 114

⁴พระยาประชาภิจักรจักร, พงศาวดารโยนก, หน้า 290.

3. พระราชมารดาของพระโอรสก็ เป็นเงื่อนไขด้วยเช่นกัน น่าสังเกตว่า ในบางครั้งการ เป็นพระราชบุตรองค์ใหญ่ก็ไม่ใ้หมายความว่า จะไ้ครองราชย์เสมอไป แต่กลับเป็นราชบุตรองค์รองที่มีพระราชมารดา เป็นเชื้อท้าวพระยา เช่น กรณีท้าวยี่กุมกามกับ เจ้าสามฝั่งแกน พงศาวดาร เมืองน่านกล่าวว่า ทั้ง 2 เป็นพระโอรสต่างมารดากัน โดยท้าวยี่กุมกามเป็นที่แค้มีมารดาเป็นบุตรเสนา ขณะที่เจ้าสามฝั่งแกน เป็นน้อง แค้มารดาเป็นเชื้อท้าวพระยา และยังรับใช้ใกล้ชิดพระมหาเทวีของพระ เจ้าก่อนาคด้วย¹

จากที่กล่าวมาข้างต้นพอสรุปให้เห็นถึงรูปแบบ ลักษณะ การสืบราชสมบัติของอาณาจักรล้านนาไทยได้ ดังนี้

1. การสืบราชสมบัตินั้นมีลักษณะ เป็นการสืบทอดจากพ่อไปลูก
2. การ เป็นราชบุตรองค์ใหญ่ไม่ใช่หลักประกันว่าจะไ้ครองราชย์เสมอไป

การที่รูปแบบการสืบราชสมบัติของอาณาจักรล้านนาไทย เป็นเช่นนี้ ทำให้เกิดปัญหาไ้เนื่องจากเท่าที่ปรากฏมาโดยปกติแล้ว ผู้ที่จะไ้ครองราชสมบัติต่อมาจะเป็นพระโอรสองค์ใหญ่ เช่น ก่อนที่พระยามังรายจะอภิเษก เจ้าขุนครามเป็นอุปราชนั้น พระองค์ทรงแต่งตั้ง เจ้าขุนเครื่องราชบุตรองค์ใหญ่ไว้ในฐานะนี้แล้ว แต่เพราะเจ้าขุนเครื่องคิดขบถพระยามังรายจึงต้องกำจัด และสถาปนาเจ้าขุนครามราชบุตรองค์รองแทน การแต่งตั้งราชบุตรองค์ใหญ่เป็นอุปราชปรากฏเรื่อยมาทุกรัชสมัย จนสมัยพระเจ้าแสน เมืองมา เมื่อพระองค์สวรรคตเสนาอำมาตย์พากันอภิเษก เจ้าสามฝั่งแกนซึ่ง เป็นราชบุตรองค์รอง เป็นกษัตริย์แทน ท้าวยี่กุมกามราชบุตรองค์ใหญ่ซึ่งครอง เมือง เชียงรายไม่พอใจ จึงยกทัพมาจะชิงราชย์ ทั้งนี้ไ้ได้รับความช่วยเหลือจากสุโขทัย ขออ้างของสุโขทัยในการให้ความช่วยเหลือครั้งนี้คือ "...เจ้าท้าวยี่กุมกามเจ้าเมือง เชียงรายเป็นพระเชษฐา สูเจ้าทั้งหลายควร เชิญพระองค์สืบราชสมบัติ เมืองนครพิงค์ เชียงใหม่

¹ หนวย., หนุมพงศาวดาร เลขที่ 001.2/28 พงศาวดาร เมืองน่าน, หน้า 42.

แทนพระราชบิดา เป็นพระยาแก้ว..."¹ อย่างไรก็ตามการชิงราชย์ครั้งนี้ได้รับการต่อต้านอย่าง เข้มแข็งจากขุนนาง เมือง เชียงใหม่ จนในที่สุดท้าวบุญถมและสุโขทัยคง เลิกทัพกลับ

การชิงราชย์นอกจากจะเกิดระหว่างที่ถัน้องแล้ว บางครั้งก็เกิดขึ้นระหว่างอาภัพหลานใด ถ้าผู้นั้นมีฐานะอำนาจและกำลังที่มั่นคง เช่น การที่เจ้าท้าวมหาพรหมซึ่งเป็นอายุกัณฑ์มาชิงราชย์พระเจ้าแสน เมืองมาซึ่ง เป็นหลาน ครั้งนี้ขุนนาง เมือง เชียงใหม่ก็จัดการป้องกันอย่าง เต็มที่ จนเจ้าท้าวมหาพรหมต้องหนีไปพึ่งอยุธยา

นั่นคือจากความไม่มีวิธีการที่แน่นอนรัดกุมในการกำหนดผู้สืบราชสมบัติ ปัญหาการชิงราชย์จึงเกิดขึ้น และในบางครั้งกษัตริย์เองก็ไม่สามารถทำการต่อต้านแต่ลำพังพระองค์ได้ การที่ขุนนางให้ความช่วยเหลือต่อต้านป้องกันผู้มาชิงราชย์ ทำให้กษัตริย์ต้องคอยแทนความดีความชอบ อันเป็นการสร้างเสริมฐานะอำนาจของขุนนางไปในตัว นอกจากนี้ยังเป็นการ เปิดโอกาสให้ขุนนาง เมือง-เชียงใหม่ เริ่มเข้าไปมีบทบาทในองค์พระมหากษัตริย์ (บทบาทและอิทธิพลของขุนนางจะกล่าวโดยละเอียดในหัวข้อสถาบันขุนนางต่อไป)

ที่มาของพระราชอำนาจและผลทางการ เมือง

จากที่ปรากฏในประวัติศาสตร์จะพบว่า กษัตริย์แต่ละพระองค์มีฐานะพระราชอำนาจที่แตกต่างกัน ที่เป็นเช่นนี้จะพิจารณาได้จากวิธีการใดมาซึ่งพระราชอำนาจของกษัตริย์เป็นประการหนึ่งควย สำหรับราชวงศ์มังรายกล่าวได้ว่า รูปแบบและที่มาของพระราชอำนาจนั้นมาจากพระปรีชาสามารถของกษัตริย์แต่ละพระองค์และโอกาสทางการ เมือง การสร้างความสัมพันธ์ทาง เครือญาติ และการมีพื้นฐานทาง เศรษฐกิจที่ดี อย่างไรก็ตามวิธีการเหล่านี้โดยตัวของมันเองแล้ว เป็น เงื่อนไขที่ก่อให้เกิดปัญหาอันจะมีผลต่อฐานะอำนาจและ เสถียรภาพของกษัตริย์เอง ซึ่งจะพิจารณาเป็นประเด็นไป

¹ ทั่ว., บัญชีจ้างแปล เลขที่ 28 แฟ้ม 9 พงสาวการ เมืองเงินยาง หรือเมือง เชียงแสน, หน้า 160.

1. ความสามารถและโอกาสทางการเมือง

สมัยโบราณขณะที่ระบบการเมืองการปกครองยังไม่ซับซ้อน พระปรีชาสามารถของกษัตริย์โดยเฉพาะความสามารถในการรบและการรู้จักที่จะดำเนินนโยบายให้เหมาะสมกับสถานการณ์และโอกาสในขณะนั้น ๆ เป็นสิ่งสำคัญและเป็นที่มาของอำนาจ

เนื่องจากชุมชนในดินแดนลานนาไทยมีลักษณะกระจายเป็นกลุ่ม ๆ เป็นเอกเทศ และเป็นอิสระในตัวเอง ทั้งนี้เนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์ประการหนึ่ง ลักษณะการสร้างบ้านแปงเมือง ตลอดจนลัทธิความเชื่อแต่เดิมอีกประการหนึ่ง รวมทั้งความถือตนเองว่าสืบเชื้อสายมาจากลาวจิงกราชเหมือนกัน¹ ปัจจัยเหล่านี้มีผลทำให้บรรดาเมืองเหล่านั้นต่างถือตนเองว่ามีความเท่าเทียมกัน และไม่ยอมรับในความเหนือกว่าของเมืองใด และแม้จะตั้งอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางเครือญาติต่อกันก็ตาม แต่ความสัมพันธ์เช่นนั้นจะดำรงอยู่เพียงชั่วรัชกาลเดียว เมื่อนานไปความสัมพันธ์ก็ยิ่งห่างกันจนกลายเป็น "เจ้าต่างประเทศ" ไป เมืองต่าง ๆ เหล่านั้นจะรวมกันได้อีกครั้งก็ต่อเมื่อมีกษัตริย์หรือผู้นำชุมชนใด หรือเมืองใดที่มีความสามารถทางการเมืองรบ และแสดงให้เห็นเป็นที่ประจักษ์จนเมืองต่าง ๆ ยอมรับในความสามารถและอำนาจ ซึ่งแสดงออกโดยการส่งบรรณาการหรือส่วยให้ เช่น สมัยพระยาเจือง² ดังนั้นในสมัยพระยาเจืองเมืองเงินยางเชียงแสนจึงเป็นเสมือนศูนย์กลางของชุมชนในดินแดนลานนาไทย

อย่างไรก็ตามลักษณะเช่นนี้เป็นเพียงชั่วสมัยเดียว เมื่อพระยาเจืองสวรรคตและกษัตริย์องค์ต่อมาไม่มีความสามารถเท่าเมืองต่าง ๆ เหล่านั้น ก็แยกตัวออกเป็นอิสระทันที พงสาวดารเมืองน่านบันทึกว่า เมื่อพระยาเจืองสวรรคต "เมืองทั้งหลายทางใต้วัด เมืองเทิง เมืองล่อ เมืองปาน เมืองน่าน เมืองหลวงพระบาง และน่านประเทศทั้งหลายถึงคการส่วยไรเสีย..."³ ดังนั้นเมื่อเจ้าลาวเมงพระราชบิดาของ

¹ หจญ., หมายเหตุพงสาวดาร เลขที่ 001.2/35 มัคที่ 13 ฐู 121 ตำนานลานนาไทย, หน้า 24.

² หจญ., หมายเหตุพงสาวดาร เลขที่ 001.2/28 พงสาวดารเมืองน่าน, หน้า 9.

³ หจญ., หมายเหตุพงสาวดาร เลขที่ 001.2/28 พงสาวดารเมืองน่าน, หน้า 9.

พระยามังราย และพระยามังรายขึ้นครองราชย์แล้วพระองค์จึงทรงยกพลไปปราบปรามเมืองเหล่านั้น¹ กระนั้นก็ตามพระยามังรายทรงใช้เวลาเกือบ 20 ปี ในการปราบปราม เนื่องจากในการรบนั้น "...บางทีก็ได้เมืองใหญ่ บางทีก็ได้เมืองน้อย บางทีก็ได้แต่ลูกบ้านปลายแดน ครั้นถึง 3 ปี จึงได้เมืองใหญ่ก็มี..."² จากประการนี้แสดงให้เห็นว่าฐานะของพระยามังรายในสายตาของเมืองต่าง ๆ ในระยะแรกไม่ต่างจากเมืองเหล่านั้นเลย และแม้ว่าจะทรงสามารถปราบปรามเมืองต่าง ๆ ได้บ้างก็มีใช่ได้โดยง่าย แสดงว่ากำลังทางทหารของพระองค์เองยังไม่เข้มแข็งและเหนือกว่าเมืองอื่น ๆ เท่าใดนัก ดังนั้น เมื่อพระยามังรายทรงคิดที่จะรวมอาณาจักรพระองค์จึงต้องอ้างถึงความชอบธรรมต่าง ๆ เพื่อแสดงความเหนือกว่าของพระองค์ เช่น ทรงอ้างถึงว่าบรรพบุรุษของพระองค์เป็นผู้ที่ได้รับพระราชทานพิณมุขากิเษกจากลาวจิงกราช ซึ่งเชื่อกันและถือกันว่าเป็นบรรพบุรุษของผู้นำในลานนาไทย และพิณนี้ก็จะทำสืบต่อมาจนถึงพระองค์เพียงผู้เดียว ดังข้อความว่า

...ท้าวพระยาทั้งหลายผู้งั้นแม่เขาเป็นเชื้อชาติแต่ปู่หม่อมปู่ เจ้าพระยาลาวจิงกราชผู้ดี เชื้อเขานี้คือทายเจ้าลาวคอน ลาวซาง บโคมุขากิเษกคดหลอ สักคนเท่าปู่เจ้าลาวเกลาอันเป็นน้องเขาเจ้าลาวคอบ ลาวซาง ตนเดียว ไค่น้ำมุขากิเษกเป็นพระยาสืบปรัมปราทอเล็งกุกัน... เขาผู้งั้นเป็นพระยาอญจิมโกลก บโคน้ำมุขากิเษกคักกุกัน..."³

นอกจากนี้ การไต่ครอบครองเครื่องราชูปโภค อันมีพระแสงคาบค้ำแก้ว พระแสงทอไชย พระขำรงค์ และแก้วแหวนแสง (พระขำรงค์แก้วแสง) อันประเสริฐ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 9-11.

* ตั้งแต่ พ.ศ. 1802 ถึงประมาณ พ.ศ. 1818.

² ประชุมพงศาวดารภาคที่ 9 และภาคที่ 10 ตอนต้น (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2507), หน้า 248.

³ ตำนานสิบห้าราชวงศ์ เล่มที่ 1 (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2524), หน้า 39.

เป็นอีกประการที่ทรงใช้อำนาจเพื่อแสดงถึงความเหนือกว่าของพระองค์¹

อย่างไรก็ตาม ในระยะแรกแม้ว่าฐานะทางการเมืองของพระองค์จะไม่เหนือกว่าเมืองอื่น ๆ อย่างเด็ดขาด แต่ในบรรดากษัตริย์หรือผู้นำในดินแดนลานนาไทย พระยามังรายนับว่าทรงพระปรีชาสามารถเกินกว่าผู้อื่น ในตำนานและพงศาวดารเราไม่พบเลยว่าในสมัยเดียวกับพระองค์ได้มีผู้นำเมืองใดยกทัพไปรบเมืองอื่นในลักษณะของการหาเมืองขึ้นเหมือนพระยามังราย นอกจากเป็นการรบแย่งชิงไรนา ภาษ้อาคร ซึ่งมึลักษณะเป็นเพียงการก่อความเคืองระอน² เท่านั้น

พระปรีชาสามารถของพระองค์เป็นที่ยอมรับเมื่อทรงรวบรวมเมืองต่าง ๆ ในลุ่มแม่น้ำกกได้แล้ว และทรงวางแผนที่จะยึดอาณาจักรหริภุญไชยเป็นลำดับต่อไป เมื่อชาวนั้แพร่ออกไปมีผลให้ท้าวแกนพงษากษัตริย์เมืองฉวนถึงกับเตรียมทัพพร้อมเครื่องอูคมภิเชก เพื่อมาทำการบุทซากภิเชกพระยามังราย การมาครั้งนี้ท้าวแกนพงษาได้ลำดับวงศ์เพื่อแสดงถึงความสัมพันธ์ทางเครือญาติต่อกัน โดยทรงเรียกพระยามังรายว่า "พ่ออากรูเจ้ามังราย" ในการมาของท้าวแกนพงษาคั้งนี้คงมีได้มาเพื่อจะลำดับญาติหรือเยี่ยมเยือนอาตังที่อ้าง แต่น่าจะเป็นค้วว่า ขณะนั้นฐานะอำนาจของพระยามังรายคงมั่นคงพอสมควร ไม่เช่นนั้นคงไม่กล้าวางแผนเพื่อตีหริภุญไชยซึ่งเป็นศูนย์กลางอำนาจของดินแดนลุ่มแม่น้ำปิงตอนบน เป็นเมืองที่ "มั่งคั่งสมบูรณ์ เป็นที่ประชุมการค้าขายแห่งลุ่มค่านานาประเทศ ชาวเมืองและเจ้าเมืองมีทรัพย์สินสมบัติบริบูรณ์มากนั้..."⁴ นอกจากนี้หริภุญไชยเองยังมีความสัมพันธ์กับอาณาจักรสุโขทัย⁵ และอาณาจักรอยุธยาด้วย⁶

¹ หวณ., บัญชีจ้างแปล เลขที่ 28 แผ่นที่ 9 พงศาวดารเมืองเงินยางหรือเมืองเชียงแสน, หน้า 20.

² เรื่องเดียวกัน.

³ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 12.

⁴ พระยาประชากิจกรจักร, พงศาวดารโยนก, หน้า 243.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 275.

⁶ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 61, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานอุณาปนกิจศพนางสมานทะเบียนกิจ (นาม สัจจะเวทะ) ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 20 มีนาคม พุทธศักราช 2515, หน้า 138-139.

ดังนั้น การที่พระยามังรายเตรียมการยึดทริภุชไชย จึงเป็นการแสดงถึงฐานะพระราชอำนาจของพระองค์ในขณะนั้นได้เป็นอย่างดี ซึ่งกิตติศัพท์ที่ท้าวแกนพงษาเองก็คงจะประจักษ์ ดังนั้นจึงอาจเป็นได้ว่า ท้าวแกนพงษาเองก็เกรงว่าพระยามังรายอาจจะขยายพระราชอำนาจไปถึงเมืองแก้ว เพราะตอนนั้นอำนาจทางการเมืองของพระยามังรายทางค่านตะวันออกจดแม่น้ำโขงแล้ว¹ และหลังจากที่ทรงได้ทริภุชไชย พงสาวดารเมืองน่าน กล่าวว่ "พระย่างำเมือง พระยาร่วง ทุกน่านาประเทศก็มาอ่อนน้อมพร้อมเพียงกัน ก็กระทำกรมงคลสมมุติยกเจ้ามังรายให้เป็นใหญ่ ใส่นามว่า มังรายเอกราชกษัตริย์"² นามนี้แสดงถึงฐานะของพระยามังรายในขณะนั้นได้เป็นอย่างดี

นอกจากจะทรงพระปรีชาสามารถทางด้านกรรบแล้ว การดำเนินนโยบายของพระองค์ก็นับว่าฉลาดและเหมาะสมกับสภาวะการณ์ในขณะนั้น ๆ ด้วย กล่าวคือ ในการรวมอาณาจักร ถ้าเมืองนั้น ๆ เป็นเมืองที่เล็กกว่า กำลังทหารของพระองค์สามารถปราบได้ก็จะทรงใช้กำลังทันที แต่ถ้าเมืองใดยอมอ่อนน้อมแต่โดยดีก็จะทรงเว้นการใช้กำลัง ขณะเดียวกันถ้าเมืองนั้นเป็นเมืองใหญ่มีฐานะอำนาจที่กำกึ่งกัน และมีทางจะเป็นมิตรกันได้โดยไม่เสียเกียรติภูมิ พระองค์ก็จะทรงงดการใช้กำลังทางทหาร เช่นกรณีเมืองพะเยา เมื่อพระองค์ทรงยกกองทัพไปประชิดเมืองพระย่างำเมืองก็ทรงยกทัพออกต้อนรับ และยกแคว้นปากน้ำ 500 หลังคาเรือนถวาย ซึ่งพระยามังรายก็ทรงรับ หลังจากนั้นก็ทรงกระทำสัตย์ปฏิญาณเป็นมิตรกันแล้วเลิกทัพกลับ³ การได้แคว้นปากน้ำ 500 หลังคาเรือน

¹ ตำนานสิบห้าราชวงศ์, 1 : 53.

² หอญ., หมูพงสาวดาร เลขที่ 001.2/28 พงสาวดารเมืองน่าน, หน้า 16.

*คำว่า เอกราชหรือเอกราช คือ ตำแหน่งพระราชูปถัมภ์ครองแผ่นดินทั้งมวลเพียงพระองค์เดียว การแสดงออกคือความปรารถนาที่จะครอบครองดินแดนในกว้างขวางที่สุด เพื่อจะได้เป็นใหญ่เหนือพระองค์อื่น ๆ จากทัศนีย์ สินสกุล, "จักรพรรดิราชในคติอินเดีย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), หน้า 8.

³ พระยาประชาธิปไตยจักรจักร, พงสาวดารโยนก, หน้า 248.

ในครั้งนั้น พระยามังรายเองก็คงจะไม่ทรงพอพระทัยเท่าใดนัก แต่ที่ต้องยอมรับและเลิก
 ท้ากลับอาจจะเพราะความไม่แน่ใจในกำลังว่าจะสามารถเอาชนะเขาได้ และพระยา-
 งำเมืองเองก็ทรงมีความใกล้ชิดกับสุโขทัย¹ และเมืองปัว² ดังนั้นการผูกไมตรีจึงเป็น
 วิชาที่ที่สุดคในขณะนั้น แต่ต่อมาหลังจากที่ทรงโค่นริฎูไชยแล้ว ซึ่งตอนนั้นฐานะอำนาจของ
 พระองค์เข้มแข็งมั่นคงกว่าเดิม พระองค์ก็จะส่งอายุฟ้าไปขอเมืองแซพทรานและเมือง-
 เชียงเคียนต่อพระยางำเมือง พระยางำเมืองเองแม้จะไม่พอใจและไม่เต็มใจแต่ก็ยอม
 ถวายแต่โดยดี³

นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงพระปรีชาสามารถในการเลือกใช้คนและผูกน้ำใจ
 คนด้วย เช่น ในการตีเมืองเขินของทวกละวั้นหลังจากที่ทหารของพระองค์ทำการไม่
 สำเร็จ พระองค์ก็ทรงใช้ มังคุม มังเคียน ซึ่งเป็นละวะ 2 พี่น้องแทน โดยสัญญาว่า
 เมื่อได้เมืองแล้วจะให้ครองเมืองนั้น ซึ่งในที่สุดละวะทั้ง 2 ก็ได้เมืองเขิน และพระยา-
 มังรายก็โปรดให้ครองตามสัญญา⁴ การที่พระยามังรายทรงใช้วิธีการเช่นนี้มีมูลฐาน
 มาก เพราะไหน ๆ ทหารของพระองค์ก็ไม่สามารถจะตีได้แล้ว ซึ่งเท่ากับว่าเมืองเขิน
 ยังคงเป็นอิสระอยู่ และการที่ทรงใช้ละวะไปตีละวะทำให้ไม่ต้องเสียกำลังไพร่พลของ
 พระองค์แต่ประการใดถ้าไม่ได้ก็เสมอตัว นอกจากนี้แม้ว่าพระองค์จะทรงใช้ละวะ
 2 พี่น้องครองเมืองเขินก็ไม่เป็นการกระทบกระเทือนต่อพระราชอำนาจของพระองค์แต่
 ประการใด แต่กลับจะมีผลดีในประการที่ว่าพระองค์จะทรงมีอิทธิพลเหนือเมืองเขินใน
 ลักษณะผู้ให้ความอุปถัมภ์และผู้รับความอุปถัมภ์ด้วย ในทำนองเดียวกันกับการที่พระองค์ส่ง
 อายุฟ้าไปทำอุบายจนโค่นริฎูไชย แล้วต่อมาทรงให้อายุฟ้าครอง หรือการให้นายช่าง
 กานโถมครองเมืองรอย เป็นการตอบแทนความชอบที่สามารถเอาชนะหูกของอาณาจักร
 อูยชยาไค้นั้น การให้ครองเมืองในลักษณะทั้ง 3 กรณีดังกล่าวมานี้ จะมีผลเพียงชั่ว

¹ หจว., หมายเหตุพงศาวดารเลขที่ 001.2/35 มัคที่ 13 คู่ 121 ตำบลลานนาไทย.

² ประชุมพงศาวดารภาคที่ 9 และภาคที่ 10 ตอนต้น, หน้า 297.

³ หจว., มัญชิจ้างแปล เลขที่ 43 หน้า 14 พงศาวดารเมืองพะเยา, หน้า 40.

⁴ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 9 และภาคที่ 10 ตอนต้น, หน้า 144-147.

สมัยนั้น ๆ เท่านั้น ไม่สืบทอดคืบคองถึงลูกหลานพงศาวดารเมืองน่าน กล่าวว่
 "...เจ้ามังรายเมื่อได้เป็นเอกราชเสวยสมบัติเมืองละพูนเชียงใหม่..."¹ ใน-
 พงศาวดารเมืองลำพูนเองก็บันทึกว่า "ในเมื่อเจ้ามังรายสร้างเวียงอยู่ (เชียงใหม่)
 ทานขมขึ้นยี่สิบคืน จึงแต่งเมืองเชียงใหม่ทั้งเมืองลำพูน ทั้งพันนาเมืองนอกทุกเมือง..."²
 แสดงว่า นับแต่พระยามังรายทรงสร้างเชียงใหม่แล้ว เชียงใหม่และลำพูนจะถูกปกครอง
 ในลักษณะของเมืองคู้ ตลอดจนถึงรัชกาลพระยาคำฟู³ ซึ่งหมายความว่าเมื่อสิ้นสมัย
 อายฟ้าแล้วเมืองลำพูนจะถูกปกครองโดยตรงจากเชียงใหม่ หรือกรณีเมืองรอยในรัชกาล
 พระเจ้าแสนภูก็ทรงสร้างที่ประทับที่เมืองรายนัน แล้วให้ชื่อใหม่ว่าเมืองเชียงแสน ตอนที่
 พระองค์โปรดให้สร้างนั้นก็ปรากฏว่ามีผู้ใดครองอยู่

อีกประการที่แสดงถึงพระปรีชาสามารถในการดำเนินนโยบายของพระยา-
 มังราย คือ การรวมอาณาจักรลานนาไทย นอกจากโอกาสทางการเมืองในภูมิภาคนี้จะ
 เปิดให้แล้ว การรู้จักเลือกที่จะดำเนินนโยบายเพื่อให้ได้ประโยชน์มากที่สุดจากโอกาสทาง
 การเมืองในขณะนั้นก็เป็นการสำคัญที่ทำให้การรวมอาณาจักรของพระองค์ประสบความสำเร็จ

กล่าวได้ว่า อาณาจักรลานนาไทยตั้งขึ้นได้ภายใต้อิทธิพลของจักรวรรดิจีน⁴

ขณะที่พระยามังรายขึ้นครองราชย์ที่เมืองเงินยางเชียงแสนในปี พ.ศ. 1802
 นั้น มงโกลโดยการนำของกุบไลข่านยี่คยูนนานได้แล้ว ใน พ.ศ. 1812 ก็เข้าแทรกแซงใน-
 ญวน โดยการช่วยปราบจลาจล พ.ศ. 1817 กุบไลข่านก็ประกาศตนเป็นจักรพรรดิของ

¹ หนุ. , หนุพงศาวดาร เลขที่ 001.2/28 พงศาวดารเมืองน่าน, หน้า 25.

² หนุ. , หนุพงศาวดาร เลขที่ 001.2/23 มัคที่ 11 คู่ 121 พงศาวดารเมือง
 ลำพูน, หน้า 64.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 71-72.

⁴ สุเทพ สุนทรภะสัช บรรณาธิการ, สังคมและวัฒนธรรมลานนาไทย
 (เชียงใหม่ : สยามการพิมพ์, 2513), หน้า 17.

ประเทศจีน และตั้งราชวงศ์ใหม่คือ ราชวงศ์หยวน (Youen)¹ หลังจากนั้นในปี พ.ศ. 1824 กองทัพมองโกลก็บุกจามปาเขตอิทธิพลของกัมพูชา การสงครามครั้งนั้นแม้มองโกลจะไม่ประสบความสำเร็จชนะเด็ดขาด แต่ก็ทำให้กัมพูชายอมโอนอำนาจของจีน² และต่อมาในปี พ.ศ. 1830 พุกามก็ตกเป็นของมองโกล³

การที่มองโกลมีบทบาทในภูมิภาคนี้มากขึ้น จนสามารถทำลายศูนย์อำนาจเดิมในภูมิภาคลงได้คือ กัมพูชาและพุกาม เทากับ "... เป็นการเปิดโอกาสอันงดงามทางการเมืองที่รัฐไทยทางตอนเหนือจะได้เข้าร่วมบทบาทผู้นำในเขตลุ่มแม่น้ำ⁴ โดยแสดงออกในลักษณะของความร่วมมือกันคงจะเห็นว่า พระยามังราย พระยาจำเมือง และพ่อขุนรามคำแหง ได้ "... ตั้งพิธีกระทำสัตย์ต่อกันและกัน ณ ริมฝั่งแม่น้ำขุนกู... ว่าจักซื่อสัตย์ต่อกัน ไม่เบียดเบียนกันจนตลอดชีวิต..."⁵ การกระทำสัตย์ครั้งนี้นอกจากจะพิจารณาได้ว่า เพื่อร่วมมือกันป้องกันภัยจากมองโกลแล้วยังเป็นการแบ่งเขตอิทธิพลกันโดยปริยาย คือ คินแดนลุ่มแม่น้ำเหนือสุโขทัยขึ้นไปจะเป็นเขตอิทธิพลของพระยามังราย

¹ประชุมพงศาวดารภาค 77, "ประวัติศาสตร์ยูนนานและทางไมตรีกับจีน." พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ รองอำมาตย์โทขุนเจริญประเทศ (สายวงศ์สายันท์) ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร 21 ธันวาคม 2507, หน้า 110-113.

²ที.จี.อี. ฮอลส์, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้, แปลโดย คุณวรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และคนอื่น ๆ (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2522), 1 : 243-244.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 199-201.

⁴วิไลลักษณ์ เมฆารัตน์, "โครงสร้างทางสังคมสมัยสุโขทัย" (วิทยานิพนธ์-ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524), หน้า 36.

⁵พระยาประชาภิจักรจักร, พงศาวดารโยนก, หน้า 251.

ส่วนทางใต้ลงมาเป็นเขตอิทธิพลของพ่อขุนรามคำแหง ในส่วนของพระยามังราย-
 เหตุการณ์ครั้งนี้เท่ากับเป็นการเปิดทางสะดวกในการรวมอาณาจักร ดังจะเห็นว่า
 หลังจากกระทำสัตย์ต่อกันแล้วพระองค์ก็ทรงยกทัพเข้ายึดทริภุญไชยโดยไม่ได้รับการขัด-
 ขวางจากเพื่อนบ้านแต่ประการใด ทั้ง ๆ ที่พระยาขีมาเองก็มีความสัมพันธ์กับพระยา
 สองแควดังจะเห็นว่าเมื่อเจ้าพระยาครามจะยกติดตามไปจับพระยาขีมาซึ่งหนีไปพึ่งพระยา
 สองแควนั้น พระยามังรายทรงห้ามทัพ¹ แสดงถึงการยอมรับในอำนาจของกันและกัน

นอกจากนี้ การที่มณฑลมิได้รุกรานดินแดนของรัฐไทยทางตอนเหนือ ทั้ง ๆ ที่มี
 นโยบายอยู่ยง² เหตุผลหนึ่งคือ กองทัพมณฑลเองหลีกเลี่ยงจากทำศึกกับจามป่านอกจากจะ
 ไม่ประสบชัยชนะแล้วยังได้รับความเสียหายมาก ดังนั้นมณฑลเองก็อยากจะเป็นไมตรีกับ
 รัฐไทยเพื่อยืมมือคนไทยคือพ่อขุนรามคำแหงสั่งสอนเขมร³ และรัฐไทยเองก็ฉลาดที่จะรับ
 ไมตรีของมณฑล ซึ่งคงจะรวมทั้งพระยามังรายด้วย⁴ การยอมรับไมตรีของ-
 มณฑลคือการยอมรับบรรณาการนั่นเอง และเมื่อ-

¹ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 32.

²"หลัง ค.ศ. 1278-ค.ศ. 1282 ราชสำนักกุบไลข่านหยิบปัญหาเรื่องการจัด
 ทัพมาปราบสุโขทัย กรุงละโว้ และอีก 2 ชื่อ รวมทั้งเกาะสุมาตรา แคชุนนางชื่อ
 เจียลุนาคาซุ ไคกรามทูลว่า อาณาจักรเหล่านั้นเป็นอาณาจักรเล็ก ๆ ไม่สำคัญแต่
 ประการใด ถึงแม้เราจะปราบปรามราบคาบลงไคก็หาเกิดประโยชน์แก่เราอย่างใดไม่
 การยกทัพไปปราบจะเสียชีวิตไพร่พลอย่างเปล่าประโยชน์ สุเราส่งทูตไปเจรจาเกลี้ย-
 กล่อมให้มาอ่อนน้อมสวามิภักดิ์จะมีดีกว่าหรือ ถึงแม้อาณาจักรใดขัดขืนการส่งทัพไปปราบ
 ก็ยังไม่สาย ทรงพระกรุณาเห็นชอบต่อคำกราบบังคมทูลนั้น..." ใน ขจร สุขพานิช,
 "จดหมายเหตุราชวงศ์หยวน - การพิจารณาใหม่", วารสารศิลปากร ปีที่ 15 เล่ม 3
 3 กันยายน 2514, หน้า 103.

³ที.จี.อี.ฮอลส์, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้..., 1 : 156.

⁴จดหมายเหตุราชวงศ์หยวน กล่าวถึงการที่ขุนนางจีนเดินทางมาเกลี้ยกล่อม
 อาณาจักรต่าง ๆ ในช่วง ค.ศ. 1278 แรกจน ค.ศ. 1282 ว่าในครั้งนั้นมีอาณาจักร
 ที่ยอมสวามิภักดิ์กว่า 20 อาณาจักร ใน ขจร สุขพานิช, "จดหมายเหตุราชวงศ์หยวน...",
 หน้า 103.

พิจารณาจากสภาพทางภูมิศาสตร์แล้วลานนาไทยอยู่ใกล้จีนมากกว่าสุโขทัย ดังนั้นพระยามังรายจึงน่าจะส่งบรรณาการให้จีนเช่นเดียวกับสุโขทัย เพราะมีฉะนั้นพระยามังรายคงจะไม่กล้ายกทัพไปหงสาวดีและอังวะขณะที่จีนคุมอาณาจักรทุกยามอยู่ นอกจากนี้แม้ว่าในตำนานและพงศาวดารของหางเหนือจะไม่ระบุชัดเจนว่า อาณาจักรลานนาไทยส่งบรรณาการให้จีนมาตั้งแต่สมัยพระยามังรายก็ตาม แต่ก็ปรากฏในเอกสารว่าสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน ฮ่องมาหวงสวย พระเจ้าสามฝั่งแกนทรงปฏิเสธ และบอกว่า สวยนั้นเล็กส่งมาตั้งแต่สมัยพระเจ้ากือนาแล้ว¹ จากประการนี้อาจพิจารณาได้ว่าอาณาจักรลานนาไทยส่งสวยให้จีนมาตั้งแต่สมัยพระยามังรายจนถึงสมัยพระยาอายุ ดังนั้นช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้ อาณาจักรลานนาไทยจึงไม่มีศึกฮ่อมาตีเลย จนสมัยพระเจ้ากือนาพงศาวดารโยนกกล่าวไว้ "...ฮ่อลงมาเสียงความเมือง ณ เมืองเชียงแสน และทำชนพันนิงขมุ ยังมีขุนหมายนาผู้หนึ่งรับอาสาชิงขมุชนะฮ่อ ฮ่อเล็กทัพกลับไป..."² คงจะนับแต่เหตุการณ์ครั้งนี้ อาณาจักรลานนาไทยจึงเล็กส่งสวยให้จีน จนจีนมาหวงในสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน

ที่กล่าวมาข้างต้นนี้จะเห็นว่า การที่พระยามังรายทรงได้รับการใส่พระนามว่า "มังรายเอกราชกษัตริย์" "เอกราชปราบลานนาไทย" หรือ "เจ้าท้าวลานนา"³ ก็เพราะพระปรีชาสามารถของพระองค์เอง ทั้งด้านการรบและการรู้จักดำเนินนโยบาย พระราชอำนาจที่อาศัยพระปรีชาสามารถและบุคลิกภาพของกษัตริย์เช่นนี้ จะมีผลต่อพระราชอำนาจ เสถียรภาพและความมั่นคงของกษัตริย์และอาณาจักรมากเพราะอำนาจนั้นจะคงอยู่เพียงชั่วรัชกาลนั้น ๆ เท่านั้น เมื่อกษัตริย์พระองค์ใหม่ขึ้นมาและไม่มีความสามารถเท่าหรือเหนือกว่าพระองค์ก่อนแล้วปัญหาต่าง ๆ ก็จะทำให้ตามมาดังปรากฏในตำนานและพงศาวดาร เช่น การทำลายอำนาจของเมืองในอาณาจักร การทิวอำนาจและบทบาทของขุนนาง และท้ายสุดคือ การแทรกแซงจากภายนอก

¹ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 47.

²พระยาประชาภิจักรจักร, พงศาวดารโยนก, หน้า 291.

³สงวน โชติสุขรัตน์, ประชุมตำนานลานนาไทย เล่ม 2 (นครหลวงกรุงเทพ : อักษรบริกาาร), หน้า 93.

2. การสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติ

พระราชอำนาจที่ไต่มาด้วยวิธีการนี้กล่าวได้ว่า เป็นลักษณะพื้นฐานของการแผ่ขยายอำนาจทางการเมืองของสังคมสมัยโบราณ วิธีการสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่มีผลทางการเมืองคือ การแต่งงาน และการทำสัตย์สัญญาเป็นมิตรไมตรีต่อกัน ความสัมพันธ์ทางเครือญาติถูกนำมาใช้ในความหมายทางการเมือง ในประเด็นที่ว่า การมีญาติมากคือการมีพวกมาก และการมีพวกมากคือการมีอำนาจมากนั่นเอง พงศาวดารโยนกได้แสดงถึงอำนาจทางการเมืองของพอซุนรามคำแหง ในลักษณะนี้ไว้ในคำรำพึงของพระยามังรายที่ทรงไม่สบายพระทัยเมื่อต้องรับหน้าที่คักคินคักที่พอซุนรามคำแหงทรงมอบเป็นชู้กับพระมเหสีของพระยงำเมืองว่า "ครั้นจักหื้อเอาพระยารวงมาคักคินคักใหม่ มันก็เป็นพระยามีอำนาจมากนักจักมีความละเอียดละออ อันพระยาศรีธรรมราชนครหลวงกับพระยาศรีอยุธยาเป็นญาติพระยวงก็จักเป็นเวรแก่สหายพระยงำเมืองชะละ..."¹

การสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาตินั้น นอกจากจะหมายถึงการได้รับกำลังสนับสนุนทางการเมืองแล้ว ภายใต้วิธีการแต่งงานยังมีผลในการอ้างสิทธิ์ในราชบัลลังก์ของเมืองที่มีความสัมพันธ์ด้วย เช่น การขึ้นมาครองพิณูโลกของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อ พ.ศ. 1981 ทั้งนี้เนื่องจากพระราชมารดาของพระองค์เป็นเชื้อสายกษัตริย์ในราชวงศ์พระร่วง เมื่อกษัตริย์ของสุโขทัยซึ่งขณะนั้นประทับที่พิณูโลกสวรรคตลง สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 จึงส่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งขณะนั้นเป็นรัชทายาทไปครองพิณูโลก โดยการอ้างสิทธิ์ทางสายพระราชมารดา

สำหรับอาณาจักรล้านนาไทยการแสวงหาอำนาจทางการเมืองโดยวิธีการสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาตินี้ ก็จะเป็นสิ่งที่ถือปฏิบัติที่เดียว ในคำสอนพระยามังรายกล่าวว่า "...คือว่าเป็นพระยาใหญ่ใหม่มีราชไมตรีสนิทคักคักกันด้วยท้าวพระยาทั้งหลายหัวบ้านคอนเมือง หื้อไต่ลูกสาวเขามาปฏิบัติใช้สอย 7 คน จึงดี และ..."²

¹ พระยาประชากิจกรจักร, พงศาวดารโยนก, หน้า 38.

² คำสอนพระยามังราย, ภาคปริวรรต ลำดับที่ 11 (เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2519), หน้า 3.

พระราชมารดาของพระยามังรายเองก็ทรงเป็นราชินีของเจ้าเมืองเชียงรุ่ง พอพระยามังรายมีพระชนมายุได้ 16 พรรษา เจ้าลาวเมงพระราชบิดาก็ขอราชินีเจ้าเมืองเชียงรุ่งให้อภิเษกกับพระยามังราย¹ และเมื่อยกทัพไปเมืองหงสาวดีก็ทรงได้นางพวยโค ราชินีพระเจ้าหงสาวดีเป็นพระชายาอีก

การดำเนินนโยบายการสร้างสัมพันธภาพทางเครือญาติของพระยามังรายนี้ จุดหมายเหตุของจีนบันทึกไว้ว่า เมื่อกบิลข่านครองเมืองจีนแล้วได้ส่งทูตมาติดต่อกับประเทศทางใต้ โดยมาเป็น 2 ทาง คือ ทางบกและทางเรือ ทางบกนั้นมาติดต่อกับประเทศปาไปซีฟู และประเทศเซอหลี่ ประเทศปาไปซีฟูนี้แปลว่า "สนมแปดร้อย" มีคำอธิบายไว้ว่าที่จีนเรียกเช่นนี้เพราะประมุขของรัฐมีสนมแปดร้อยคน ประชาชนชาวเมืองเรียกชื่อประเทศของตนว่าจิงไม ซึ่ง จิตร ภูมิศักดิ์ กล่าวว่า ประเทศนี้คือเชียงใหม่ของพระยามังราย² แม้คำว่า "สนมแปดร้อย" จะเป็นการเปรียบเทียบให้เห็นว่ามาก แต่ขณะเดียวกันก็สะท้อนให้เห็นถึงนโยบายการขยายอำนาจทางการเมืองด้วยวิธีการนี้ได้เป็นอย่างดี ทางค่านเมืองพะเยานอกจากการทำสัตย์สาบานเป็นมิตรกับพระยาจำเมืองแล้ว พงศาวดารเมืองพะเยายังกล่าวว่า พระยามังรายทรงหามเสีซึ่งเป็นเชื้อพระวงศ์เดียวกับพระองค์ให้พระยาจำเมืองพระนางหนึ่งด้วย³ ซึ่งเป็นการสร้างความสัมพันธ์ให้กระชับขึ้นอีก อาจกล่าวได้ว่านอกเหนือจากพระปรีชาสามารถของพระองค์แล้ว การดำเนินนโยบายแผ่ขยายอำนาจด้วยวิธีนี้นับว่าได้ผลดีทีเดียว

นโยบายการสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาตินี้ดำเนินเรื่อยมาในรัชกาลเจ้าพระยาไชยสงคราม พระยาคำแดงเจ้าเมืองพะเยาก็ทรงขอนางแก้วพอดาราธิดาเจ้าพระยาไชยสงครามให้กับน้อยคำลือโฮรส⁴ พระเจ้าชายุเองก็ทรงได้นางจิตราทวี

¹ หนุ., หนุพงศาวดาร เลขที่ 001.2/28 พงศาวดารเมืองน่าน, หน้า 52.

² จิตร ภูมิศักดิ์, ความเป็นมาของคำสยาม, ไทย, ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ (กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2519), หน้า 101-102.

³ หนุ., บัญชีจ้างแปล เลขที่ 43 แผ่น 14 พงศาวดารเมืองพะเยา, หน้า 49.

⁴ พระราชวิสุทธิโสภณ, ประวัติศาสตร์เมืองพะเยาและตำนานเมืองเชียงแสน (กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองสาสนการพิมพ์, 2524), หน้า 52.

ราชธิดาของเจ้าวัวเจ๋งเจ้าเมืองเชียงของเป็นมเหสี มีราชบุตรคือ พระเจ้ากือนา¹ และพระมเหสีของพระเจ้ากือนาคือนางสุนทราราชเทวี ก็เป็นหลานของเจ้าเมืองเชียงของเช่นกัน มีราชบุตรคือ พระเจ้าแสนเมืองมา²

การสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติด้วยการแต่งงานนั้นนอกจากจะกระทำระหว่างเมืองแล้วยังกระทำในหมู่ขุนนางด้วย ท้าวขี้กุ่มกามโอรสของพระเจ้าแสนเมืองมาก็อยู่ในกรณีนี้ เนื่องจากมารดาของท้าวขี้กุ่มกามคือ ธิดาของเสนา³ หรือกรณีเจ้าน้ำท่วมโอรสเจ้าพระยาไชยสงครามหลังจากที่ปราบเจ้าขุนเครือไค้แล้ว พระราชบิดาก็ให้ครองเมืองเชียงใหม่ แต่ต่อมาคิซบด เจ้าแสนภูเลยจับตัวไปถวายพระยาไชยสงคราม "... เจ้าครามเห็นเจ้าน้ำท่วมราชบุตรของพระองค์ก็เกิดความรักอย่างลุ่มขึ้นมา จึงส่งไปเสียยังแคว้นเชียงตุง..."⁴ แสดงว่าเจ้าแสนภูและเจ้าน้ำท่วมอาจจะเป็นโอรสต่างมารดากัน และอาจเป็นได้ว่าพระมารดาของเจ้าน้ำท่วมคือธิดาของขุนนาง เพราะในคราวที่พระยามังรายทรงปูนบำเหน็จความชอบแก่เจ้าพระยาครามนั้นก็ให้ "ภรรยา 4 นาง" ด้วย ดังนั้น ในด้านความใกล้ชิดแล้ว เจ้าแสนภูอาจจะใกล้ชิดกับเจ้าพระยาครามมากกว่า เจ้าน้ำท่วมจึงกล้าขบด เพราะฉะนั้นเมื่อจับไค้แทนที่จะลงพระอาญาอย่างหนัก กลับกระทำเพียงการส่งไปครองแคว้นที่ไกลเพราะเกิดความรักเอ็นดูขึ้น

น่าสังเกตว่า อาณาจักรล้านนาไทยไม่เคยใช้ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ โดยเฉพาะการแต่งงานไปอ้างสิทธิในราชบัลลังก์ของเมืองที่มีความสัมพันธ์นั้นเหมือนที่อาณาจักรอยุธยาทำ ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะฐานะของเชียงใหม่เองเหนือกว่าเมืองที่มีความสัมพันธ์อยู่แล้ว นอกจากนี้ เจตนาของการใช้นโยบายนี้เพียงเพื่อต้องการกำลังรบและความปลอดภัยในขณะที่เชียงใหม่ทำสงครามขยายอาณาเขตค่านอื่นเท่านั้น

¹พระยาประชาภิจักรจักร, พงศาวดารโยนก, หน้า 290.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 297.

³หญ., หมู่พงศาวดาร เลขที่ 001.2/28 พงศาวดารเมืองน่าน, หน้า 42.

⁴พระรัตนปัญญา, ชินกาลมาลีปกรณ์, หน้า 103.

นอกจากการแต่งงานแล้วความสัมพันธ์ทาง เครือญาติที่ถูกนำมาใช้ เพื่อ ผลทางการ เมืองอีกประการหนึ่งคือ การกระทำสัจเป็นมิตรที่ติดอกกัน นำสัง เกตว่า วิธีการ เช่นนี้ หลังจากรัชกาลพระยามังรายที่ทรงกระทำสัจกับพระยาเง้าเมือง และพ่อขุนรามคำแหงแล้วไม่ปรากฏอีกเลย จะมีให้พิจารณาไต่ถามก็สมัยพระยา- คำฟูที่ทรงชวนพระยาแก้ว เมืองน่านไปรบ เมืองพะเยา¹ ในกรณีนี้พระยา คำฟู อาจจะเป็นมิตรไมตรีกับเจ้าเมืองน่านก็เป็นได้ การที่วิธีนี้มีได้ถูกนำมาใช้อาจจะ เป็นได้ว่า เนื่องจากการทำสัจเป็นมิตรติดอกกันนั้น จะกระทำเมื่ออำนาจทางการ เมืองกำลังกันกำลังถ่วงในคอนคนแล้ว แต่ต่อมาเมื่ออาณาจักรลานนาไทยได้ตั้ง มั่นคงแล้ว ฐานะของ เชียงใหม่เองก็เหนือกว่าเมืองอื่น ๆ ในดินแดนลานนาไทย วิธีการนี้จึงไม่จำเป็นอีก นอกจากนี้พระมหากษัตริย์ในราชวงศ์มังรายองค์ต่อ ๆ มาก็ดรงประสบความสำเร็จในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประชาชน ในอาณาจักร โดยใช้พุทธศาสนาและแนวความคิดของพุทธศาสนา

อย่างไรก็ตาม การแผ่ขยายอำนาจด้วยวิธีการนี้มีทั้งผลดีและผลเสียใน ตัวเอง กล่าวคือ

ในส่วนของผลดี สิ่งที่ราชวงศ์มังรายใช้ประโยชน์จากการสร้างความ สัมพันธทาง เครือญาติ จะเป็นในลักษณะของการ เปิดทางสะดวกในการแผ่ขยาย อำนาจมากกว่านั้นคือ การศึกปัญหาการทำศึก 2 ค่าย และเพื่อเสริมกำลังคนใน กองทัพนั้นเองไม่ว่า การอภิเษกกับราชธิดาเวียง เชียง เรือง การทำสัจกับพระยา เง้าเมืองและพ่อขุนรามคำแหง หรือการอภิเษกกับนางพายโค รวมทั้งการมีความ สัมพันธ์กับเมือง เชียงของในสมัยของพระยาผายูและพระยาภิอนา ดังจะเห็นว่า เมื่อพระยามังรายทรงกระทำสัจกับสุโขทัยและพะเยาแล้วก็ทรงยกทัพยี่คนหรือไชย และตอนต่อมาศึกเมือง เชียงแสน สมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน เมือง เชียงของก็ยกทัพ มาช่วย² และตลอดราชวงศ์มังรายก็ว่าไคปัญหาที่เกิดจากเมือง เชียงรุ่ง เชียงของ หรือเวียง เชียง เรือง ไม่เคยปรากฏเลย สำหรับความสัมพันธ์ทาง เครือญาติที่

¹ตำนานพื้น เมือง เชียงใหม่, หน้า 39.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 47.

กระทำในหมู่ข้าราชการขุนนาง ความมุ่งหมายของกษัตริย์คงจะต้องการใช้วิธีนี้ เป็นทางหนึ่งในการสร้างความจงรักภักดี แต่ไม่ปรากฏหลักฐาน

สำหรับผลเสียของการสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติคือ ปัญหาในราชบัลลังก์ เนื่องจากทุกคนที่เกี่ยวข้องต่างถือว่าคนมีสิทธิในราชบัลลังก์ โดยเฉพาะเมื่อการสืบราชสมบัติไม่มีระเบียบที่ชัดเจน ดังนั้นปัญหาที่ตามมาคือ การชิงราชย์ การซัดศึกเข้าบ้าน และท้ายสุดคือ การเข้ามาบีบบังคับ และการทวิอำนาจของกลุ่มขุนนาง พระราชวงศ์ และพระสงฆ์ (จะกล่าวโดยละเอียดต่อไป)

อย่างไรก็ตามน่าสังเกตว่า ความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดปัญหาคือ ความสัมพันธ์ที่กระทำกับขุนนาง

3. พื้นฐานทาง เศรษฐกิจ*

แม้ว่าในตำนานและพงศาวดารจะไม่ปรากฏให้เห็นชัดเจนว่า เศรษฐกิจเป็นปัจจัยประการหนึ่งของที่มาแห่งพระราชอำนาจ แต่กัณฑ์เมืองโคกหรืออาณาจักรโคกมีพื้นฐานทาง เศรษฐกิจที่ดีและมั่นคงน่าจะเป็นผลดี ทั้งนี้เพราะในสมัยโบราณการทำสงครามแผ่ขยายอำนาจนอกจากจะอาศัยพระปรีชาสามารถของกษัตริย์หรือผู้นำโอกาสการ เมืองและกำลังคนแล้ว เสน่ียงอาหารก็เป็นสิ่งจำเป็นที่สุดประการหนึ่ง โดยเฉพาะ เมื่อกองทัพมีกำลังคนมากและต้องใช้เวลาในการ เค้นทัพที่ยาวนาน ในประวัติศาสตร์พม่าต้องถอยทัพหลายครั้งในการ เข้าตีอาณาจักรอยุธยา เนื่องจากขาดแคลน เสน่ียงอาหาร แต่เมื่อพม่าแก้ปัญหานี้ได้อยุธยาตกเป็นของพม่าในที่สุด ขณะเดียวกันในภาวะที่บ้าน เมืองสงบและว่างจากศึกสงคราม ความเจริญทาง เกษตรกรรมและพาณิชย์กรรมจะเป็น เสน่ียงแม่เหล็กที่ดึงดูดคนไกล เคียงให้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองนั้น ดังนั้นการมีพื้นฐานทาง เศรษฐกิจที่ดีจึง เป็นสาเหตุหนึ่งในการเพิ่มพูนกำลังคน เช่น อาณาจักรสุโขทัยสมัยพ่อขุนรามคำแหง หลังจากทรง

* เรื่อง เศรษฐกิจของอาณาจักรลานนาไทย โปรดอ่านละเอียดใน อุษณีย์ ชงไชย, "ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและลานนาไทย พ.ศ.1839-2310" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526).

ประสบความสำเร็จในการจัดระบบชลประทาน อันมีผลให้เกิดที่กินเพื่อการเกษตร เป็นจำนวนมากได้แล้ว จนมีผู้เข้ามาขอตั้งบ้านเรือน¹

พระยามังรายก็คงจะทรงตระหนักถึงความสำคัญในข้อนี้ ทั้งนี้ในการเลือกสถานที่สำหรับสร้างเวียงที่ประทับ (ในระหว่างการรวมอาณาจักร) นั้นจะทรงคำนึงถึงเรื่อง เศรษฐกิจการค้าควบคู่ไปกับความเหมาะสมทางการเมืองด้วย เช่น เมื่อทรงย้ายที่ประทับจากเมืองเชียงรามาที่เมืองฝาง พระองค์ก็พยายามในอันที่จะ "...ให้ไทยได้รับความสะดวกในการค้าขาย..."² และเมื่อพิจารณาสภาพทางภูมิศาสตร์แล้ว เมืองฝางตั้งอยู่ตอนต้นแม่น้ำกก และจากการสำรวจพบ³ เมืองและกำแพงเมืองเก่ามากมาย³ แสดงว่าเขตเมืองฝางต้องเป็นที่ ๆ มีความอุดมสมบูรณ์มากที่สุด จึงใ้มีผู้คนไปตั้งหลักแหล่งกันมาก ทางด้านการค้า เมืองฝางสามารถติดต่อกับเมืองอื่น ๆ ได้ ในพงศาวดารกล่าวว่า มีพ่อค้าจากหริภุญไชยเดินทางไปมาค้าขายด้วยมากมาย⁴ หลังจากที่พระยามังรายทรงประทับที่เมืองฝางได้เพียงปีเดียวก็ทรงยกพลไปรบเอาเมืองผาแดง เชียงของและเมืองเชียงคามาได้⁵ และขณะที่ประทับที่เมืองฝาง เช่นกันก็ทรงส่งอ้ายฟ้าไปทำอุบายเพื่อยึดอาณาจักรหริภุญไชยจนสำเร็จในที่สุด ทั้งนี้จึงเป็นไปได้ว่าการที่มาประทับที่เมืองฝางนั้น ก็เพื่อใช้ความอุดมสมบูรณ์ทางเศรษฐกิจของเมืองฝาง เป็นฐานในการแผ่ขยายอำนาจนั่นเอง

สำหรับอาณาจักรหริภุญไชยนั้นทั้งตำนานและพงศาวดารต่างกล่าวถึงหริภุญไชย ในฐานะที่ "...เป็นที่ชุมนุมการค้าแห่งลูกคานานาประเทศ

¹ วิไลลักษณ์ เมฆารัตน์, "โครงสร้างทางสังคมสมัยสุโขทัย", หน้า 76.

² หวญ., บัญชีจ้างแปล เลขที่ 28 พ่ม 9 พงศาวดารเมืองเงินยางหรือเชียงแสน, หน้า 25.

³ จิตร ภูมิศักดิ์, โองการแช่งน้ำ..., หน้า 118.

⁴ หวญ., บัญชีจ้างแปล เลขที่ 28 พ่ม 9 พงศาวดารเมืองเงินยางหรือเมืองเชียงแสน, หน้า 25.

⁵ สงวน โชคิสุจรัตน์, ประชุมตำนานลานนาไทย..., หน้า 187-188.

พ่อค้าทางบกก็ไปถึงทุกเมือง พ่อค้าทางน้ำก็ไปถึงบุตธินา..."¹ ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ตรีภุชไชยเป็นศูนย์กลางการค้าของลานนาไทย และจากความอุดมสมบูรณ์ของตรีภุชไชยเช่นนี้ เองน่าจะเป็นสาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้พระยามังรายทรงคิดแผนวักอาณาจักรนั้นออกเหนือจากเหตุผลทางการเมือง คำานานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวถึง เหตุผลที่พระยามังรายวางแผนยึดตรีภุชไชยว่า เป็นเพราะพระองค์ "...ไคยินว่าเมืองตรีภุชไชยสมฤทธิชนก ลวคมังเกิดโลกจิกคิกิไคร ไคมา เป็นเมืองของคนจึงจกักับควยเสนาหังหลายว่า เราไคชาว่าเมืองตรีภุชไชยสมฤทธิชนก ว่า เมืองเรว่าอันนา ฉันโคจกัไคมา เป็นเมืองของเรา..."²

หลังจากที่ทรงไคตรีภุชไชยแล้ว พระยามังรายทรงมีพระราชประสงค์จะหาทำเลสร้างเมือง เพื่อให้เป็นศูนย์กลางของคน ทั้งนี้โดยคำนึงถึงความสะดวกในการค้าขาย ประกอบควย³ ดังนั้นหลังจากทรงมอบเมืองตรีภุชไชยให้อายฟ้าครองแล้วพระองค์ก็เสด็จมาสร้างเวียงแซเป็นที่ประทับ และโปรดให้ขุดแม่น้ำแจวเพื่อให้เป็นที่ค้าขาย⁴ แต่เนื่องจากเวียงแซมีปัญหาที่ "...น้ำท่วมเมืองกลางวษา ช่างมาวิ้วควายหาที่อยู่มิไค..."⁵ ดังนั้นจึงทรงย้ายมาสร้างเมืองใหม่คือ เวียงกุมกาม และพร้อมกันนั้นก็โปรดให้สร้างตลาดคือ กากกุมกาม "...เพื่อเป็นที่ซื้อขายแห่งคนทั้งหลาย..."⁶ การค้าที่เมืองกุมกามนี้คงจะเจริญมาก ซึ่งสะท้อนออกมาทางความเป็นอยู่ของประชาชน เพราะปรากฏว่าเมื่อพระยามังรายทรงปลอมพระองค์เพื่อทรงดูแลทุกข์สุขของราษฎร โดยทรงตั้งพระทัยว่า ถ้าทรงทอดพระเนตรเห็นใครที่อาบน้ำแล้วเอามือลูบผมลงข้างล่าง

¹ คำานานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 10.

² เรื่องเดียวกัน

³ อุษณีย์ ชงไชย, "ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและลานนาไทย...", หน้า 85.

⁴ หวญ., นมพุงสาวการ เลขที่ 001.2/28 พงสาวการเมืองน่าน, หน้า 17.

⁵ คำานานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 20.

⁶ เรื่องเดียวกัน.

ซึ่งหมายถึงมีความทุกข์ แล้วพระองค์พระราชทานผ้าคาร์บอกำให้แก่ผู้นั้น แต่ปรากฏว่าไม่มีชาวกุมกามคนใดเลยที่ลูบดมลง¹ หลังจากทรงสร้างเวียงกุมกามได้ไม่นานก็ทรงยกทัพไปเมืองหงสาวดีจนไคนางพวยโคมา และในปีต่อมา ก็ทรงยกทัพไปเมืองอังวะ ไคช่างต่าง ๆ มากมาย

แต่ต่อมาเมืองกุมกามเกิดปัญหา เนื่องจากการค้าเจริญมากขึ้นเกิดการเบียดเบียนกันจน "...ชาวแซ่ซาง เชียงเวือ่ที่มากากกุมกามเรือลมนวันสอง เล่มสามเล่มทุกวัน..."² ภัยเหตุนี้ พระยามังรายจึงทรงหาทำเลเพื่อสร้างเมืองใหม่ให้เป็นศูนย์กลางของอาณาจักร และในที่สุดก็ทรงสร้างเชียงใหม่ขึ้น สถานที่ตั้งเมืองเชียงใหม่นั้นนอกจากจะเหมาะสมควยนิมิตที่ดีแล้วยังสามารถควบคุมการค้าทั้งภายในและภายนอกอาณาจักรได้³ ทางค่านเกษตรกรรมโดยเฉพาะการทำนาบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงรอบ ๆ เมืองเชียงใหม่และลำพูน ก็เป็นที่ราบดินเคียวที่กว้างใหญ่ที่สุด⁴ ในทางการเมืองชัยภูมิที่ตั้งของเมืองเชียงใหม่ก็ตอบสนองนโยบายการขยายดินแดนลงใต้ของพระยามังรายและของราชวงศ์มังราย นโยบายการขยายดินแดนลงใต้นั้นแสดงให้เห็นตั้งแต่สมัยเจ้าลาวเมงพระราชบิดา^{๑๐๑๖}พระยามังราย จึงจะเห็นว่า เมื่อพระนางเทพคำชายทรงผันขณะที่กำลังตั้งพระครรภ์พระยามังราย โหรโค้ทำนายว่าพระราชกุมารที่จะประสูตินี้ "...จักไค้ปราบทิศหนไค้..."⁵ และเมื่อพระยามังรายทรงเจริญวัยขึ้น และทรงสร้างเมืองเชียงรายแล้ว เจ้าลาวเมงพระราชบิดาก็แต่งตั้งให้เป็นอุปราชไปครองเมือง-

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 21.

² เรื่องเดียวกัน.

³ อุษณีย์ ชงไชย, ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและลานนาไทย..., หน้า 86.

⁴ สุเทพ สุนทรเกษม, สังคมและวัฒนธรรมลานนาไทย, หน้า

⁵ หวญ., หมายเหตุพงศาวดาร เลขที่ 001.2/28 พงศาวดารเมืองน่าน, หน้า 48-49.

เขียนรายเพื่อ "...ให้รู้จักคนภายใต้ศึคทั้งปวง"¹ นโยบายนี้ถูกชักจูงหะบ้าง ในตอนต้นราชวงศ์จางคังฮอและแกว แต่ยังคงดำเนิน เรื่อยมาจน เป็นสา เหตุของการประจัญหน้ากันระหว่างอาณาจักรลานนาไทยกับอาณาจักรอยุธยาในสมัยพระเจ้า ติโลกราชและพระบรมไตรโลกนาถ

ที่กล่าวมาข้างต้นนี้เพื่อจะแสดงให้เห็นว่า เศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญ ประการหนึ่ง ในการโคมาซึ่งพระราชอำนาจตลอดจนความมั่นคงของ เมืองและ อาณาจักร หรือรัฐไทย เป็นตัวอย่างที่เห็นได้ เนื่องจากเอกสารเท่าที่ปรากฏไม่มี ที่ใดเลยที่แสดงให้เห็นว่าพระยาปีนังทรง เป็นนักรบที่สามารถ แต่อาณาจักรหรือรัฐไทย ของพระองค์ก็ "สมฤทธิด้วยช่างมาชากคนมากนัค..." ดังนั้นความอุดมสมบูรณ์ทาง เศรษฐกิจจึงควรจะเป็นค่าคอบประการหนึ่งของความมั่นคงของอาณาจักรหรือรัฐไทย การให้ความสำคัญทั้งคาน เศรษฐกิจและการคานัน เห็นได้จากคาสอนที่ขุนจอมธรรม ทรงสอนแก่บรรดา เมืองขึ้นของพะ เขาที่พระองค์ปกครอง ให้ยึดถือปฏิบัติหนึ่งใน จำนวนนั้นคือ "...ก็ชักชวนป่าวร้องอาณาประชาราษฎร์ให้กระทำไร่นาค้าขาย ให้ชอบแก่กรรมนองคลองธรรม...ที่เป็นช่วงให้ปลูกผลไม...ไว้ในบ้าน เมือง แห่งคนทุก ๆ คน"² พระยามังรายเองก็ทรงตระหนักถึงความสำคัญทาง- เศรษฐกิจ ทั้งคาน เกษครกรรมและพาณิชย์กรรม ซึ่งสะท้อนออกมาในรูปของ กฎหมายและคาสอนค่าง ๆ ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่าเศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญ ประการหนึ่ง ซึ่งก่อให้เกิดพระราชอำนาจคือการที่พระเจ้าติโลกราชทรงยกทัพ ไปยึดเมืองน่าน ทั้งนี้เพราะเมืองน่านเป็นแหล่งผลิตเกลือที่สำคัญ และเกลือก็เป็น สินค้าที่พ่อค้าจากคินคานทางคอบน เช่น พวกเงี้ยวคองการมาก อันหมายถึง- รายได้จากการค้าที่มากมายเช่นกันคังนั้น "พระยาติโลกราชมักโคไรได้เมืองน่าน

¹ประชุมพงศาวดาร ภาค 9 และภาค 10 ตอนต้น, หน้า 243.

²หาว., บัญชีจ้างแปล เลขที่ 43 แฟ้ม 14 พงศาวดารเมืองพะเขา, หน้า 26.

³อุษณีย์ ชงไชย, "ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและลานนาไทย..." หน้า 95.

ไปช่วยค้าเมืองปิง เชียงใหม่...¹ และถ้าพื้นฐานทาง เศรษฐกิจรัชกาลของ พระองค์ไม่ดีพอแล้วคงจะไม่สามารถทำสงครามยึกเยื้อกับอาณาจักรอยุธยาได้

ที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นนั้นจะเห็นว่า โครงสร้างและรูปแบบของ-
กษัตริย์ ตลอดจนระบบการเมืองการปกครองของอาณาจักรล้านนาไทย เป็น
เงื่อนไขประการสำคัญที่เปิดโอกาสให้ขุนนาง ตลอดจนพระสงฆ์เข้ามามีอิทธิพล
และบทบาทในองค์พระมหากษัตริย์ ตลอดจนในระบบการเมืองการปกครอง
ทั้งนั้นในหัวข้อต่อไปจะศึกษาสถาบันขุนนางทั้งค่านอำนาจหน้าที่ ที่มาของอำนาจ
ปัจจัยที่ทำให้ขุนนางมีอิทธิพลใน ^{องค์}พระมหากษัตริย์ และปัญหาความ ^{ใน}มั่นคงของสถาบัน
กษัตริย์อื่น เนื่องมาจากขุนนาง

ศูนย์วิทยพัชร์พยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ หนวย., หนุมพงสาวการ เลขที่ 001.2/29 พงสาวการเมืองนาน,
หน้า 7/1.

สถาบันขุนนาง

ในกลุ่มชนชั้นผู้ปกครองนอกจากองค์พระมหากษัตริย์แล้ว ขุนนางก็เป็นบุคคลอีกกลุ่มหนึ่งที่มีบทบาทร่วมในการปกครองด้วย

ระยะแรกของราชวงศ์มังรายช่วงสมัยพระยามังราย ถึงสมัยพระยาแสนภู บทบาทของขุนนางในระบบการเมืองการปกครองโดยเฉพาะบทบาทและอิทธิพลในองค์พระมหากษัตริย์ยังไม่ปรากฏ ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะในเวลานั้นทั้งกษัตริย์และขุนนางต่างมุ่งแต่การสร้างอาณาจักรให้มั่นคง และขณะนั้นเป็นระยะเริ่มของอาณาจักรและก็เป็นระยะเริ่มของขุนนางด้วย เช่นกัน ประกอบกับกษัตริย์เองก็ทรงมีพระปรีชาสามารถ ขุนนางจึงยังไม่มียุทธศาสตร์เท่าใด แต่หลังจากสมัยพระยาคำฟูเป็นต้นมา ขุนนางเริ่มที่จะมีบทบาทและอำนาจมากขึ้น โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับองค์พระมหากษัตริย์ถึงกับเป็นผู้อภิเษกพระโอรสขึ้น เป็นกษัตริย์ที่เดียว

ดังนั้น ในขั้นนี้จะศึกษาถึง ระบบและอำนาจหน้าที่ของขุนนาง ที่มาแห่งอำนาจรวมทั้งปัจจัยที่ทำให้ขุนนางมีบทบาท และอิทธิพลในองค์พระมหากษัตริย์ นอกจากนี้จะศึกษาถึงฐานะของเมืองในอาณาจักรที่ก่อปัญหาให้กับศูนย์กลางด้วย ในการศึกษาเกี่ยวกับสถาบันขุนนางนี้ ผู้เขียนได้แบ่งศึกษาขุนนางเป็น 2 กลุ่มคือ ขุนนางในเมืองเชียงใหม่ ซึ่งรวมถึงพระราชวงศ์ที่เป็นขุนนางในเมืองเชียงใหม่ด้วย และขุนนางเมืองลูกหลวง ซึ่งหมายถึง เจ้าเมืองและข้าราชการของเมืองนั้น ๆ ทั้งนี้โดยพิจารณาจากปัญหาที่เกิดขึ้น

ก่อนอื่นขอทำความเข้าใจเกี่ยวกับคำว่า "ขุนนาง" ก่อน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน อธิบายความหมายของคำว่า "ขุนนาง" ว่าเป็น "ข้าราชการบรรดาศักดิ์"¹

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2525 (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์ , 2525) , หน้า 148.

ในปทานุกรมสำหรับนักเรียนก็ให้ความหมายของคำนี้ไว้เช่นกันว่า ขุนนาง คือ ข้าราชการที่ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรบรรดาศักดิ์¹ แต่ความหมายของคำว่า " ขุนนาง " ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ นอกจากจะหมายถึงข้าราชการที่ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์แล้ว ยังรวมถึงพระราชโอรสและพระบรมวงศานุวงศ์ที่รับราชการ เป็นขุนนางด้วย

ขุนนางในเมืองเชียงใหม่

เนื่องจากไม่มีเอกสารจีนโคของอาณาจักรลานนาไทยที่กล่าวถึงหรือแสดงให้เห็นถึงระบบของขุนนางเมืองเชียงใหม่โดยตรง ดังนั้นในการวิเคราะห์จึงอาศัยจากข้อมูลที่มีอยู่ในขณะนี้คือพวกคำสอน กำนาน พงศาวดารและกฎหมายต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ มังรายศาสตร์ ซึ่งสันนิษฐานว่า ข้อความตอนต้นอาจจะมีมาแต่สมัยพระยามังราย หรือมีเดานั้นก็มาจากกษัตริย์ราชวงศ์มังรายนี้เอง² ซึ่งในมังรายศาสตร์นี้พอจะให้ภาพกว้างๆของขุนนางเชียงใหม่ได้ กล่าวคือ

เท่าที่ปรากฏในเอกสาร สันนิษฐานว่า ขุนนางคนเดียวกันนั้นจะทำหน้าที่ทั้งกิจการที่เกี่ยวกับการรบ (ฝ่ายทหาร) และกิจการที่เกี่ยวกับการปกครอง (ฝ่ายพลเรือน) กล่าวคือ ในยามสงครามขุนนางทุกคนจะเป็นทหารทำหน้าที่ออกรบ แต่ในยามสงบขุนนางเหล่านั้นก็จะมีหน้าที่ช่วยเหลือกิจการบ้านต่างๆของพระมหากษัตริย์ที่เรียกว่า "ต่างพระเนตรพระกรรณ" ทั้งด้านการตัดสินคดีความ การเรียกเกณฑ์แรงงานไพร่ การเก็บส่วยสาอากร ตลอดจนการดูแลทุกข์สุขของราษฎร คำสอนพระยามังรายกล่าวถึงหน้าที่ของขุนนางว่า "...เมื่อเสิกมีที่ไค้สละชีวิตเสียเอากการไปค่างเจ้าบ่ตายจึงค้แล..." แต่เมื่อ "...อยู่บ้านอยู่เรือน บอมีเสิกมัน้อย่าเหยียบหยามและกล้าแข็งไพร่ไทยบ่ค้แล..."³

¹ ปทานุกรมสำหรับนักเรียน, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในการงานบริการ นางอนงค์ ทัฬหานนท์ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันอาทิตย์ที่ 29 มิถุนายน 2523.

² คร. ประเสริฐ ณ นคร , มังรายศาสตร์ , หน้า (3) - (4).

³ คำสอนพระยามังราย , หน้า 5 - 6.

แสดงว่าขุนนางมีหน้าที่ทั้งการรบและการปกครอง สู้แต่โอกาสและเหตุการณ์ เช่น อ้ายท่า มีหน้าที่พิจารณาคดีความและเก็บส่วย¹ แต่ขณะเดียวกัน ก็ยังไปทำอุบายนำทัพพระยามังรายยึด ทรินุชโย ไคโนที่สุด หรือกรณีเจ้าแสนฉานอง ซึ่งเป็น "อัครมหาเสนาบดีในเมืองนครพิงค์ เชียงใหม่"² นอกจากจะมีบทบาทในการอภิเษกเจ้าแสน เมือง เชียงใหม่ เมื่อเกิดปัญหาการชิง ราชย์ แสนฉานองก็เป็นผู้นำในการออกรบ การจัดการรักษาเมือง ตลอดจนการส่งสะการพระ ศพพระเจ้ากือนา³ ดังนั้นจึงมีปรากฏ เสมอว่าตำแหน่งยศ เดียวกันแต่ทำหน้าที่ทั้งด้านการทหาร และพลเรือน เช่น หนังก้าพรา หนังกินเชียง และหนังกโลกสามล้าน⁴

อย่างไรก็ตามเพื่อความมีระเบียบในการปกครอง ได้มีการกำหนดตำแหน่งขึ้น เข้าใจว่า ตำแหน่งยศนี้ใช้ทั้งยามศึกสงครามและยามสงบ ตำแหน่งต่าง ๆ คือพระยา* เจ้าแสน เจ้าพัน เจ้าพัน นายร้อย นายห้าสิบ นายสิบ และไพร่ การจัดลำดับ เช่นนี้เป็นการจัดลำดับที่นับจำนวนไพร่ ในสังกัดเป็นเกณฑ์ โดยปรากฏในมังรายศาสตร์ว่า

¹ ตำนานสิบห้าราชวงศ์ เล่ม 1 , หน้า 111.

² วรรณ, บัญชีจ้างแปล เลขที่ 28 หน้า 9 พงศาวดารเมืองเงินยางหรือเมือง เชียงแสน , หน้า 145.

³ ตำนานพันเมืองเชียงใหม่ , หน้า 42 - 43 .

⁴ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว , "การวิเคราะห์สังคมเชียงใหม่..." , หน้า 144.

* ตำแหน่ง "พระยา" ในระยะแรกของราชวงศ์มังราย จะหมายถึงพระมหากษัตริย์ จนสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน ปรากฏตำแหน่งพระยาเด็กชายขึ้น พระยาจึงกลายเป็นตำแหน่ง ขุนนางไป .

ไพร่	10	คน	มี	นายสิบ	1	คน
นายสิบ	5	คน	มี	นายห้าสิบ	1	คน
นายห้าสิบ	2	คน	มี	นายร้อย	1	คน
นายร้อย	10	คน	มี	เจ้าพัน	1	คน
เจ้าพัน	10	คน	มี	เจ้าหมื่น	1	คน
เจ้าหมื่น	10	คน	มี	เจ้าแสน	1	คน

ในจำนวนนี้ผู้มีอำนาจสูงสุดคือพระยา ในความหมายถึงพระมหากษัตริย์ การจัดลำดับโดยถือตามจำนวนไพร่พลในสังกัดนี้เข้าใจว่าไม่ได้หมายความว่า เจ็ดแสนจะได้คุมคนถึงแสนคนหรือเจ้าพันจะคุมคนถึงพันคนตามจำนวนจริง ๆ เพราะสมัยก่อนอาณาเขตของเมืองไม่ได้กว้างใหญ่อะไร อาจจะมีขนาดเป็นเพียงตำบลหรือหมู่บ้านที่ใหญ่กว่าปกติเท่านั้น และพลเมืองก็คงจะไม่ได้มาก มิฉะนั้นในกฎหมายคงจะไม่กำหนดไว้มากมายเพื่อป้องกันไพร่มิให้เป็นข้า เพราะ "ไพร่เมืองนั้นหายากนัก"

ดังนั้นการจัดลำดับเช่นนี้จึงน่าจะ เป็นไปเพื่อความสะดวกและความเป็นระเบียบในการควบคุมไพร่พลเวลาออกรบมากกว่า นอกจากนี้ยังเพื่อประโยชน์ในการปกครอง!

คือ ชุมนางทุกคนตลอดจนไพร่พลเมืองทุกระดับพระมหากษัตริย์จะพระราชทานที่ดินให้ครอบครัว พงศาวดารเมืองลำพูนกล่าวว่า

... ในเมื่อ เจ้ามังรายสร้างเวียงอยู่ท่ามกลางขุนเขาคันทิง จึงแต่ง เมือง เชียงใหม่ ทั้งเมือง ลำพูนทั้งปวงนอกเมืองทุกแห่ง แบ่งไร่นาบ้านช่อง กองที่สวน เรือกหนองคลองคาศ โห่แก่งใหญ่ ชุมนาม ชุมน้อย ควางหอกนอกเครื่องคานาสาธนาไมเกาธนู ลำพูนลำปาง ปู่กงลาปู่หาญโห่พรหมทุกหมู่ทุกคน ถัดกันท่านแบ่งโห่หม่อโห่ราพราหมณ์พิเศษ นักเขียน...-

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ คร. ประเสริฐ ๗ นคร , มังรายศาสตร์ , หน้า 2.

ทั้งคาบเงินถุงจิบและประตูขุนนางทุกแห่ง แบ่งให้จ่านาคูของเลี้ยงทุกประการ ทั้งนาย
สวน นายเชากอม เต็นโทพอควรทุกแห่งแบ่งทั้งบ้านคิโหเสรษฐี คหมกัเพียงคา... ชื่อว่า
โหพอกะลาทุกแห่ง...¹

พระราชวงศ์เองก็ได้ครองที่ดินด้วยเช่นกัน "...เจ้าอนนอมมังรายจูงมีใจแค้นกว้าง รักหมู่
ลุงตาย สืบเชื้อ หื้อทัมนาดำคัมกันกิน หื้อดำคัม กันกินพร้อมทุกคนอย่าหื้อกันคาย"² จะเห็นว่า
ตำแหน่งยศศักดิ์ตลอดจนประเภทของไพร่พลเมือง เป็นตัวกำหนดความมากน้อยในการครองครอง
ที่ดินน้อย พงสาวการโยนก กล่าวว่า ราษฎรคนหนึ่งจะครองครองที่นาได้ 5 หนึ่ง คือ เท่ากับ
จำนวนข้าวปลูก 5 ถึง³

นอกจากนี้ การกำหนดตำแหน่งยศ (ซึ่งหมายถึงความแตกต่างในที่ดินครองครอง)
ยังเป็นตัวกำหนดปริมาณ โทษเวลาดกระทำผิด คือ ขุนนางแต่ละระดับชั้นเมื่อกระทำผิดความผิดในกรณี
เดียวกัน ความหนักเบาของโทษจะต่างกัน

.... เมื่อจะตัดสินตราคาสินไซให้พิจารณาจากความหนักเบา ผู้ดีหรือเสียใจ
หนึ่งใหญ่คานาที่เขาขุม (ศักดิ์นา) คามมีเหตุใด โหตีตราคาสินไซ
ความคานาของเขา ว่าเป็นนายขางนายขางบางก็เป็นนายใหญ่
บางเป็นนายเล็กขาง ผู้คิมขางเสียใจ โหพิจารณาความคานาของท่าน⁴

กฎหมายพระยามังรายลักษณะทำฐระบุไว้ว่า ถ้านายสืบมักเมียท่านไหม 2200 เบี้ย นายกว้านมักเมีย
ท่านไหม 330000 ถ้านายขามักเมียท่านไหม 550000 เบี้ย แต่ถ้าเป็นพระยาเสนาทตลอดจนขุน
เมืองใหญ่ไหม 3300000 เบี้ย⁵ นอกจากนี้ในทางกลับกันถ้าผู้ใดไปกระทำผิดความผิดต่อขุนนาง

¹ หนวญ., หนวพงสาวการ เลขที่ 001-2/23 มัค 11 ตู 121 พงสาวการเมืองลำพูน,
หน้า 64 - 65.

² มังรายศาสตร์ ภาคปริวรรตคำศัพท์ที่ 1 , หน้า 1.

³ พระยาประชากิจกรจักร , พงสาวการโยนก , หน้า 233.

⁴ ทร.ประเสริฐ ณ นคร , มังรายศาสตร์ , หน้า 93 .

⁵ มังรายศาสตร์ ภาคปริวรรต พิมพ์ครั้งที่ 2 , หน้า 6.

ลำดับต่าง ๆ กัน การปรับใหม่ก็เป็นไปตามชั้นยศด้วย คือ "...นิลิกเมียพอกำไรชา 4 คน ...นิลิกเมียคนผู้ที่มีชื่อยศใช้ชา 8 คน... นิลิกเมียอำมาตย์น้อยใช้ชา 12 คน นิลิกเมียอำมาตย์รวมใช้ชา 20 คน นิลิกเมียอำมาตย์เล็กใช้ชา 30 คน นิลิกเมียท้าวพระยาใช้ชา 40 คน"¹

1. อำนาจหน้าที่

ยามสงครามขุนนางตลอดจนไพร่พลเมืองทุกคนมีหน้าที่ออกรบ โดยขุนนางจะคุมกำลังไพร่พลมากน้อยตามลำดับชั้นยศดังกล่าวแล้ว ในเวลาสงครามเช่นนี้ ขุนนางแต่ละลำดับชั้นจะมีความรับผิดชอบซึ่งกันและกัน กฎหมายลักษณะหมิ่นกษัตริย์ว่า "นายสิบหนีจากนาย 50 หื้อฆ่า (นายสิบ-ผู้เจียน) เสีย นาย 50 หนีจากนายร้อยหื้อฆ่า นาย 50 เสีย... ถ้าเจ้าแสนหนีเสีย พระยาหื้อพระยาฆ่าเจ้าแสนเสีย..." และในทางกลับกันถ้า "...เจ้าหมื่นหนีเสีย สามหมื่นหื้อฆ่า เจ้าหมื่นเสีย สามหมื่นหนีเสีย เจ้าพันหื้อฆ่าสามหมื่นเสีย เจ้าพันหนีเสียสามพันแลพันน้อยหื้อฆ่า เจ้าพันเสีย สามพันน้อย หนีเสียสามพันหื้อฆ่าสามพันน้อยเสีย... กว้นหนีเสียไพร่หื้อฆ่ากว้นเสีย..."²

ในยามสงบเท่าที่ปรากฏในเอกสารสันนิษฐานว่า ผู้มีอำนาจและบทบาทในการปกครองเมืองกว้าง ๆ ไปได้เป็น 3 ระดับ คือ พระมหากษัตริย์ ขุนนาง และแก่งานหรือนายบ้าน กล่าวคือ

พระมหากษัตริย์ จะทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจสูงสุดในการปกครองพระองค์สามารถที่จะพระราชทานรางวัลหรือลงโทษขุนนางตลอดจนไพร่บ้านพลเมืองได้เมื่อกระทำความชอบหรือเมื่อกระทำความผิด

ขุนนาง ดังกล่าวมาแล้วว่าขุนนางมีหน้าที่ช่วยพระมหากษัตริย์ในการปกครองสันนิษฐานว่าขุนนางประกอบด้วย 5* ฝ่ายคือ

¹ กฎหมายล้านนา ภาคปริวรรตลำดับที่ 3 (เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2518) หน้า 6.

² มังรายศาสตร์ (ฉบับนอกคอก) (เชียงใหม่ : ศูนย์ส่งเสริมและศึกษาวัฒนธรรมล้านนาไทย วิทยาลัยครูเชียงใหม่, 2524) . หน้า 1.

* การสันนิษฐานนี้ใช้เปรียบเทียบกับการจัดระบบการปกครองของ เมือง เชียงแสน เนื่องจาก พระยาแสนภูเอง เคยประทับที่เชียงใหม่ น่าจะได้นำเอาแบบของ เชียงแสนมาใช้เช่นกัน .

ขุนแต่งกว้าน คือขุนนางที่ศึกษาศึกษาความต่าง ๆ ประกอบด้วยบุคคลต่าง ๆ คือ
 หนึ่งคันทิเยน หนึ่งค้ำพรวา (คต) จ้าคำแคงกาย หนึ่งเชียงเรือ หนึ่งทะเลการ หนึ่งตั้งแกน
 หนึ่งเคียว หนึ่งพูชาทั้ง หนึ่งนอยกวมกาม หนึ่งโสตาแสง หนึ่งจิดจุงมา หนึ่งเจ้าแก้ว และหนึ่งเจ้าทีคน้อย
 รวมเป็นคณะผู้พิพากษา¹ ขุนเหล่านี้จะศึกษาศึกษาใหญ่ ๆ หรือที่สำคัญ แต่ถ้าเป็นคดีความเล็ก ๆ
 แก่บ้านจะเป็นผู้ตัดสิน "...ผู้ใดเป็นแก่น้านคนสอน...อย่าริคมางป่าเวณี (ประเพณี) คันทิส
 มีไม้นาน หื้อปลูกคันทนสอนมัน หื้อสุกกันคามไพร คันทิสใหญ่หลวงหลายควรวินายเมื่อฮื้อฮื้อสาหมู
 ขุนหลาย..."² นอกจากการศึกษาศึกษาความแล้วเข้าใจว่า ขุนแต่งกว้านคงทำหน้าที่ในการปกครอง
 กดูแลโดยทั่วไปด้วย

- ขุนเผ่าฉางข้าว มีหน้าที่เผ่าฉางข้าวของ เมืองและจัดการเสบียงอาหารขึ้นฉางหลวง
- พนักงานอาวุธ มีหน้าที่ในการจัดหาอาวุธ และตระเตรียมอาวุธพร้อม
- พนักงานวัด
- ขุนต่าง เมือง เข้าใจว่า มีหน้าที่เกี่ยวกับกิจการภายนอกเมืองทุกอย่าง เช่น

การนำพระราชโองการไปส่งตามเมืองต่าง ๆ³ นอกจากนี้ เวลาเมื่อศึกมาประชิดเมืองในอาณาจักร
 ขุนต่าง เมืองยังมีหน้าที่ในการป้องกันข้าศึกศัตรูด้วย เช่น เมื่อเจ้าเมืองน่านทำอุบายว่ามีศึก
 แก้วมาตี พระเจ้าติโลกราชก็ทรงให้ขุนต่าง เมือง "...ไปรับเมืองน่าน หื้อตั้งทัพอยู่ท่ากแม่แก้ว
 เมืองวันออก"⁴ หรือในการไปศึกเมืองน่าน พระเจ้าติโลกราชก็โปรดให้ท้าวยอกเชียงรายกับ
 ขุนต่าง เมืองถือพลออกรบ⁵

¹ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, "การวิเคราะห์สังคมเชียงใหม่..." หน้า 142.

² คำสอนพระยามังราย , หน้า 15.

³ รวีวรรณ ภาคพรต, "การกัลปนา..." หน้า 118.

⁴ คำน่านพันเมืองเชียงใหม่ , หน้า 52.

⁵ เรื่องเคียวกัน , หน้า 64.

แกบ้านหรือนายบ้าน มีอำนาจหน้าที่ดูแลปกครองในระดับบ้าน เท่าที่ปรากฏในกฎหมาย และคำสอนแกบ้านมีอำนาจหน้าที่ในกิจการทุกอย่างในระดับบ้าน เช่น การคัดสรรคนศึกษา การดูแลทุกข์สุขของราษฎร การคัดเคียนป่าไร่รังไรราษฎรทำกรางงาน ตลอดจนการเรียกเกณฑ์แรงงาน ไพร่ คำสอนพระยามังราย กล่าวว่า "ผู้ใดไค้เป็นแกบ้านคนสอน ทำแปลกเคียนทุกหลัง เรือนน้อยใหญ่แก่ไพร่บ้านไทยนา หื้อเขาคาถาร เวียก ร้อง เวียกพร้อมกันปลงไค้ตามกอง (ครอง) จารึก อัยาริฆ้างป่าเวณี (ประเพณี)...¹ หรือ "ผู้ใดเป็นนายเถา (เข่า) หื้อคิกแพรววันศา ควร คิส้อการนาแลไร ร้องข้าไพร่มาทา เคิมสตาชู่แห่ง หื้อเป็นคั้งอาชญาแดงปงบั้น...² นอกจากนี้ นายบ้านยังมีหน้าที่แนะนำคัดเคียนไพร่ราษฎรทางหน้าที่ขึ้นรกในเขตบ้านของตน ๆ เพื่อมิให้โจรผู้ร้ายมาหลบซ่อน ถ้ามีโจรผู้ร้ายมาหลบซ่อนบ้านผู้ใด เพราะเหตุกรกและนายบ้านไม่คัดเคียน ให้ลูกบ้านถากถาง ให้ปรับนายบ้านแคผู้เคียว สำหรับของที่หายชาวบ้านต้องช่วยกันชคไซ้ และถ้าสิ่งของมากเจ็บให้เสียค่าทำขวัญ 6 เบี้ยโดยให้ปรับนายบ้านแคเพียงผู้เคียวเป็นเงิน 100 และถ้าเจ้าของบ้านถูกโจรฆ่าตายก็ให้ปรับไหม 2 เท่า และไม่ให้ทำหน้าที่เป็นกว้านบ้านอีกต่อไป

กล่าวโดยสรุปก็คือ ผู้ที่ทำหน้าที่ในการปกครองบ้านเมืองมี พระมหากษัตริย์ ชุนนางและแกบ้าน ซึ่งจะขึ้นต่อกันเป็นลำดับ คือนายบ้านจะขึ้นต่อชุนนาง และชุนนางจะขึ้นต่อพระมหากษัตริย์อีกที ในยามสงบชุนนางแต่ละระดับริจะทำหน้าที่ในทุกบ้านในขอบเขตอำนาจของตน เช่น แกบ้านจะมีอำนาจในการปกครองทุก ๆ บ้านในระดับบ้าน แต่ถ้าในระดับริเมืองชุนนางก็จะทำหน้าที่ทุกบ้านเช่นกัน แต่เนื่องจากขอบเขตความรับผิดชอบของเมืองกว้างกว่าบ้าน ดังนั้นชุนนางระดับริเมืองจึงต้องทำการแบ่งแยกหน้าที่กัน และท้ายสุดทั้งแกบ้านและชุนนางจะขึ้นกับพระมหากษัตริย์อีกต่อหนึ่ง อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพระมหากษัตริย์จะทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจสูงสุดในการปกครอง แต่ตามความจริงแล้วบทบาทและพระราชอำนาจ ในการปกครองจะมีมากหรือน้อยย่อมขึ้นกับบุคคลิกภาพขององค์-

¹ คำสอนพระยามังราย , หน้า 15.

² เรื่องเคียวกัน , หน้า 24.

³ กฎหมายโคสภาราษฎร บุคที่ 2 อ้างถึงจาก อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว , "การวิเคราะห์สังคมเชียงใหม่..." , หน้า 146.

พระมหากษัตริย์เองเป็นสำคัญด้วย เช่น สมัยพระเจ้าทีโลกวราช เมื่อแรกขึ้นครองราชย์

2. ปัจจัยพื้นฐานของที่มาแห่งอำนาจของขุนนาง

ส่วนประกอบของ เมืองแต่ละเมืองนั้น นอกจากเขตวงราชการ (ซึ่งเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ เป็นศูนย์กลางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และศาสนา ซึ่งเข้าใจว่าจะมีอาณาเขตไม่เกินขอบเขตกำแพงเมืองทั้ง 4 ด้าน และเป็นอาณาเขตที่พระมหากษัตริย์ทรงมีอำนาจในการปกครองได้เต็มที่) แล้วเมืองแต่ละเมืองจะมี "พัฒนา" * ขึ้นอยู่ด้วย ทั้งนี้ขนาดของเมืองจะใหญ่หรือเล็กขึ้นอยู่กับจำนวนพัฒนาที่ขึ้นอยู่ด้วย เช่น พะเยามี 36 พัฒนา เชียงรายมี 32 พัฒนา เชียงแสนมี 65 พัฒนา และฝางมี 5 พัฒนา พัฒนาล้วนนั้นพระมหากษัตริย์จะโปรดให้ขุนนางไปครองมากน้อยตามฐานะยศศักดิ์ของแต่ละคน การให้ครองพัฒนานั้นเพื่อให้เป็นแหล่งรายได้ของขุนนาง (เนื่องจากสมัยก่อนไม่มีระบบเงินเคียนเหมือนสมัยนี้) ซึ่งหมายความว่าผู้คนในพัฒนานั้น ๆ ก็จะขึ้นกับขุนนาง เจ้าของพัฒนานั้นคือ ถ้าขุนนางมียศศักดิ์สูง ได้ครองพัฒนามากก็หมายถึงจำนวนคนในนครมืองย่อมมากตามไปด้วย ทั้งนี้ การได้ครองพัฒนามาก ๆ จะมีผลต่อฐานะอำนาจของขุนนาง คือ จะเป็นฐานะอำนาจทาง เศรษฐกิจและกำลังคน อันจะส่งผลถึงอำนาจในการเมืองการปกครองด้วย

ยังมียศศักดิ์สูงก็ได้ครองพัฒนามากผู้คนซึ่งก็คือ กำลังการผลิตก็มากตามไปด้วยผลก็คือ รายได้จำนวนมากอันจะส่งผลให้ขุนนางผู้นั้นมีฐานะอำนาจทาง เศรษฐกิจที่มั่นคง ขณะเดียวกันการมีพื้นฐานทาง เศรษฐกิจที่ดีก็จะมีผลในการ เพิ่มพูนกำลังคนในลักษณะของการเข้ามา เป็นข้าทาสพระมหากษัตริย์จึงพยายามตรากฎหมายเพื่อป้องกันมิให้ไพร่มาเป็นข้าทาสวิธีการต่าง ๆ เช่น ถ้าไพร่ตกยากมาขอกู้เงินขุนนางเป็นนาย ถ้าขุนนางจะคิดดอกเบี้ยต้องให้พอ 3 ปีก่อน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

* พัฒนาก็คือ คำว่าล ที่เกิดจากหมู่บ้านหลาย ๆ หมู่บ้านมารวมกัน ทั้งนี้แต่ละพัฒนาจะมีขนาดไม่เท่ากัน.

¹ คร. ประเสริฐ ๗ นคร, มังรายศาสตร์, หน้า 6.

หรือการกำหนดถึงลักษณะไพร่ 4 ประเภทที่ขุนไม่ควรรับมาเป็นข้า คือ ผู้มีหนี้สินมากไม่มีทางชำระ จะหนีไปเป็นข้าขุนเพื่อไต่หนี้ที่ประการหนึ่ง กาลังจะแก้ความประการหนึ่ง เป็นโจรประการหนึ่ง และผู้ตั้งราชการอีกประการหนึ่ง¹ จะเห็นว่าประเภทของไพร่ที่ห้ามรับเป็นข้าทั้ง 4 ลักษณะ นี้ เป็นลักษณะทั่วไปที่ขุนนางที่มีฐานะดีจะสามารถไต่ไพร่มาเป็นข้าหาสมรวิวารของตนจึงต้องตรา เป็นกฎหมายห้ามเอาไว้ อันเป็นการป้องกันการเพิ่มพูนกำลังคนของขุนนางทางหนึ่ง

กำลังคนของขุนนางนั้นนอกจากที่ตีความกับทัณฑ์มาและจากที่ไพร่ลงมาเป็นข้าแล้วยังได้ จากเชลยศึกด้วย ขรรณศาสตร์ราชกือนา กล่าวว่าถ้าท้าวพระยามีอูษาให้ทหารไปทำสงครามรบ กับบ้านเมืองใด ถ้าโคขาวของเงินทอง ตลอดจนข้าคน ก็ให้เป็นของทหารผู้นั้น² การที่ขุนนาง มีข้าหาสมากจะมีผลดีต่อเศรษฐกิจของขุนนางด้วย เพราะขุนนางสามารถเอาข้าหาสมของตนออก รับจ้างไต่ "... เจ้าคนให้ข้าไปเที่ยวรับจ้างท่าน เพื่อให้ไต่ไต่เบี้ยประจำวัน..."³ ทั้งนี้การมี ฐานะทาง เศรษฐกิจที่ดีเป็นสิ่งที่หนึ่ง ในการเพิ่มพูนกำลังคน และในทางกลับกันการมีกำลังคนมาก จะทำให้ฐานะทาง เศรษฐกิจดีขึ้นด้วย

ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่าการไต่ครอบครัวที่คนจำนวนมากผลที่ตามมาก็คือ อำนาจทาง การเมือง คือกรณีการตีลวะเมือง เขินของมังคุดมั่ง เคียน ลวะทั้ง 2 เมื่อรับอาสาจากมังราย แล้วก็ทำอุบายจนไต่เข้าไปอาศัยอยู่กับพวกลวะเมือง เขิน หลังจากนั้น "... ก็พากันทำไรไต่เนา ให้กว้างขวาง ไม่นานเท่าใดก็พิจารณารวบรวมเอาบ้านลวะทั้งหลายเข้าอยู่ใต้มงคุดมั่งของคนที่ไต่หลาย บ้านแล้วคิดระ เตรีมบู้งนางมากมายหลายแห่ง..."⁴ และในที่สุคเมือง เขินก็ตกเป็นของลวะ

ศูนย์วิทยพัชร์พยากร

¹ เรื่องเดียวกัน . หน้า 6 - 7.

² ขรรณศาสตร์ราชกือนา ฉบับอาจารย์ไกรศรี นิมนานพิมพ์ . โบราณหน้า 75.

³ คร.ประเสริฐ ๗ นคร . มังรายศาสตร์ . หน้า 75.

⁴ หอญ . หมู่พงสาวการ เลขที่ 001.2/28 พงสาวการเมืองน่าน . หน้า 4 - 5.

2 พันธ หรือค่านานพันเมือง เชียงใหม่ก็กล่าวถึง เหตุการณ์หลังจากที่พระเมือง เกษเกล้าถูกปลงพระชนม์แล้วว่าขุนนางแตกแยกเป็นกลุ่ม ๆ หนึ่งมี เจ้าเมืองลำปาง เจ้าเมืองเชียงใหม่ เจ้าเมือง เชียงราย เจ้าเมืองพาน หนึ่งหนังสือหลวง และเจ้าขุนทั้งหลาย พวกนี้ยกมาจะจับแสนคร่าวที่เป็น คิวการปลงพระชนม์ แต่ผลปรากฏว่าฝ่ายแรกยกพลมารบกับแสนคร่าวถึง 3 วัน 3 คืน ก็ไม่สามารถ จับแสนคร่าวได้ ทั้งนี้ เพราะแสนคร่าวเกณฑ์คนจาก พันนาทะก่าน ขุนช่างคางแสง แซ่ข้างเชียงเรือ และปู่คางังแกน ออกคอก่าน ตัวอย่างที่ยกมาแสดงให้เห็นว่า การโคกครองพันนามากหมายถึง การมีฐานอำนาจทาง เศรษฐกิจ และกำลังคนซึ่งมีผลต่อฐานะอำนาจทางการเมือง

นอกจากนี้เท่าที่ปรากฏในเอกสารตระกูลขุนนางคู่มือจะได้รับการเอาใจใส่ และ ค่างไว้ ขรรณศาสตร์ราชภิกษา กล่าวว่ "... เสนอามาพทาย ควร เอาคว มั่นสั่งไว้ หื้อผู้ ไคจึงควรเอา คันยังมีลูกหลาน รุหลัก คู้ควรลียง (ก็ควรเลี้ยง-ผู้เขียน) ไว้เป็นเสนาคังเกล้า (เกา-ผู้เขียน)..."² หรือ "...เจ้าขุนผู้ไคกล่าวมาก ไม่ดอยหมีไครบไคชนไคฆ่าในที่รบ แต่ถูกข้าศึกฆ่าตายไม่ควรวิกรมครวทรพยสิน... ถ้ามีลูกหลานควรเลี้ยงไว้สืบเชื้อสายต่อไป..."³ ประเพณีเมืองยังกล่าวว่ เชื้อสายเสนาก็ให้เป็นเสนา การให้ความอุปถัมภ์เลี้ยงดูบุตรภรรยา ของขุนนางที่กระทำความชอบและเป็นคนดี เป็นหน้าที ๆ พระมหากษัตริย์ต้องยึดถือเพราะเป็น "เจริญเมือง" ประการหนึ่ง⁵ ดังนั้นตระกูลขุนนางจึงมีลักษณะ เป็นการสืบทอด และแม้ว่าพระมหากษัตริย์จะทรงมีพระราชอำนาจที่จะ "ถอดนา" ขุนนางไค ทั้งในกฎหมายที่ระบุว่าที่คิมทีไครับพระ ราชทานให้ทำกินนั้นจะมีผลเพียงชั่วคน ๆ นั้นเท่านั้น ถ้าลูกหลานไม่ไครับราชการหรือมีขมิติดี

¹ ค่านานพันเมือง เชียงใหม่ , หน้า 72 - 73.

² ขรรณศาสตร์ราชภิกษา ฉบับอาจารย์ไกรศรี นิมนานเหมินท์ , ไบลานหน้า 9.

³ คร. ประเสริฐ ๗ นคร , มังรายศาสตร์ , หน้า 2 - 3.

⁴ หวญ. บัญชีจ้างแปล เลขที่ 77 แฟ้ม 22 ประเพณีกฎหมายเชียงใหม่ , หน้า 8.

⁵ หวญ. หมู่พงสาวการ เลขที่ 001.2/11 ฐู 121 พงสาวการเมืองเงินยางหรือเมือง เชียงแสน , ทนา 13.

เท่าคนเก่าแล้วก็ไม่สัทธิที่จะครอบครองที่ดินนั้นและจะเอาที่ดินนั้นไปทำอะไรไม่ได้ คือไม่มีการทก
ทอก เพราะ "... วัตถุประสงค์ก็ตามอันเกี่ยวเนื่องกับแผ่นดิน ท้าวพระยาหากเป็นของขุนนางเมือง
แต่โบราณจะไหลคนน้อยชากไปจากเดิมไม่ได้..."¹ อย่างไรก็ตามไม่เคยปรากฏเลยว่าเคยมี
ขุนนางถูกถอดถอนหรือริบนา ตัวอย่างที่แสดงถึงการสืบทอดอำนาจของขุนนาง คือ กรณีหมื่นโลก
นคร เมื่อพระเจ้าศรีโลกราชทรงขอให้มาช่วยราชการในเมืองเชียงใหม่ พระเจ้าศรีโลกราชก็โปรด
ให้หมื่นแก้วถูกชายหมื่นโลกนครครองลำปางแทนพอ² การที่ขุนนางมีลักษณะการสืบทอดเช่นนี้
จะมีผลทำให้ขุนนางตระกูลนั้น ๆ สามารถที่จะสั่งสมอำนาจ และมีอิทธิพลซึ่งจะทำให้ฐานะทางการเมือง
เมืองมั่นคงไปชั่ว ๆ เข้าใจว่าขุนนางกลุ่มนี้เองที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้างความสัมพันธ์ทาง เครือ-
ญาติด้วย และด้วยวิธีนี้ แม้ว่าพระมหากษัตริย์อาจจะทรงได้รับความจงรักภักดีจากขุนนางผู้นั้น แต่
ในขณะที่เดียวกันก็ทำให้ขุนนางผู้นั้นมีอิทธิพลมากขึ้นเช่นกัน เพราะไ้มีความสัมพันธ์กับพระมหากษัตริย์

3. ปัจจัยที่ทำให้ขุนนางมีบทบาท และอิทธิพลในสถาบันกษัตริย์และในระบบการปกครอง

นอกจากการมีความสัมพันธ์ทาง เครือญาติ ซึ่งอาจจะทำให้ขุนนางมีบทบาทอำนาจแล้ว
ปัญหาการกำหนดคุณสมบัติเป็นอีกประการหนึ่ง ทั้งนี้เมื่อ พระโอรสองค์ใดได้รับการช่วย
เหลือสนับสนุนให้ขึ้นครองราชย์ เมื่อขึ้นครองราชย์แล้วก็ต้องตอบแทนความชอบของขุนนางผู้นั้นด้วย
การพระราชทานยศศักดิ์ให้ เช่น พระเจ้าสามฝั่งแกนทั้ง ๆ ที่ พระชนมายุยังน้อย และที่ทรงมีพระ
เชษฐา แต่ขุนนางก็สนับสนุนให้เป็นกษัตริย์ ทั้งนี้จึงต้องทรงตอบแทนขุนนางผู้นั้น เช่น ตัวเจ้าสี
หมื่น ศิลาจาริกกษัตริย์ราชวงศ์มังรายกล่าวว่า "... อันพระราชแม่ลูกไซ้ จะใคร่แทนคุณ ภูมที่
ยากลำบาก อันภักดีแห่งฮาว์ เลี้ยงคนคายกลาย จึงจะเฝ้าฯ เสวยสำนึกพิพิสดาน อันคิมิในเมืองพยาว
ชื่อฮาว์ คนไซ้ให้เรียกเจ้าสีหมื่นแล..."³

¹ คร. ประเสริฐ ณ นคร , มังรายศาสตร์ , หน้า 108 - 109.

² ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ , หน้า 50.

³ ศิลาจารึกเลขทะเบียน ลพ/9 อ้างถึงใน รวบรวม ภาคพรต , "การกัฒปนา..." .

และในปลายรัชกาลพระเจ้าสามฝั่งแกน กลุ่มขุนนางมีอิทธิพลมากขึ้นจนสามารถแข่งขันกับพระมหากษัตริย์ในการให้ความอุปถัมภ์พุทธศาสนา¹

นอกจากนี้ การขึ้นครองราชย์ตลอดจนการครองเมือง ขณะยังทรงพระเยาว์ทำให้ขุนนางเข้ามามีบทบาทในการจัดการปกครอง เช่น พระเจ้าผายูและพระเจ้ายอดวงศ์ครองราชย์เมื่อพระชนมายุ 12 และ 16 พรรษาตามลำดับ² และพระเจ้าแสนเมืองมาทรงครองราชย์เมื่อพระชนมายุ 14 พรรษา³ คำานานมุตศาสนาฉบับวัดป่าแดงกล่าว ว่า เมื่อพระเจ้ายอดวงศ์ครองราชย์แล้ว ก็ไปรบกวนให้เจ้าอ้ายฮอนพระโอรสที่มีพระชันษาเพียง 16 ปี ไปครองเมืองของมหาเทวี คือเมืองเชียงตุง และในการนี้ ไปรบกวนให้หมื่นงกเป็นผู้จัดการปกครอง "...หรือหมื่นงกคือเมือง..."⁴ คงจะในทำนองผู้สำเร็จราชการ การขึ้นครองราชย์ของพระมหากษัตริย์ขณะที่พระชันษาน้อยก็คงจะอยู่ในลักษณะนี้เช่นกัน คงจะเห็นว่าขณะที่พระเจ้าแสนเมืองมาขึ้นครองราชย์ แสนผานอง เป็นผู้ที่มีอำนาจสั่งการทุกอย่างในเชียงใหม่

การย้ายเมืองหลวงจากเชียงใหม่ก็เป็นอีกประการที่เปิดโอกาสให้ขุนนางมีอิทธิพลและอำนาจกล่าวคือในรัชกาลเจ้าพระยาไชยสงคราม พระยาแสนภู และพระยาคำฟู พระองค์ทรงย้ายเมืองหลวงจากเชียงใหม่ไปเป็นเมืองเชียงราย และเชียงแสนตามลำดับ ทั้งนี้เพื่อสร้างเสริมมั่นคงในตำแหน่งให้มั่นคงไว้ ป้องกันการรุกรานจากภายนอก คือ พวกเงี้ยว ตลอดจนแควและฮ่อ ขณะที่พระมหากษัตริย์ทรงประทับที่เมือง เชียงรายและเชียงแสน พระองค์จะแต่งตั้งให้พระโอรสครองเมืองเชียงใหม่ ซึ่งก็ยังมีพระชันษาน้อยอยู่ ดังนั้นเข้าใจว่าหน้าที่ในการจัดการปกครองจึงน่าจะตกอยู่กับหมู่ขุนนางนั่นเอง และการที่ทรงย้ายไปถึง 3 รัชกาลก็ยังเป็นเวลานานพอที่จะทำให้

¹ เรื่องเดียวกัน , หน้า 86.

² พระรัตนปัญญา , ชินกาลมาลีปกรณ์ , หน้า 86.

³ ตำนานสิบห้าราชวงศ์ ภาคปริวรรต เล่มที่ 2 , หน้า 17.

⁴ ตำนานมุตศาสนาฉบับวัดป่าแดง , ภาคปริวรรต ลำดับที่ 9 (เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ , 2519) หน้า 7.

ขุนนางเมืองเชียงใหม่สร้างเสริมฐานะอำนาจได้ ดังนั้นเมื่อสิ้นรัชกาลพระยาคำฟู เสนาอำมาตย์มีบทบาทถึงกับเป็นผู้อภิเษกพระโอรสขึ้นเป็นกษัตริย์ได้

นอกจากนี้พระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ ก็เป็นตัวกำหนดบทบาทอำนาจและอิทธิพลของขุนนางได้ประการหนึ่ง คือ แม้ว่าทั้งแคว่รัชกาลพระยาอายุเรือยมาเสนาอำมาตย์ จะเริ่มมีบทบาทในองค์พระมหากษัตริย์ก็จริง แต่ในช่วงรัชกาลพระยาอายุ พระยาภิอนา และพระยาแสนเมืองมา แม้จะไม่ค่อยปรากฏว่าพระองค์ทรงพระปรีชาสามารถทางการรบเหมือนพระยามังราย หรือเจ้าพระยาไชยสงคราม ซึ่งเป็นจุดสมมติประการสำคัญที่พระมหากษัตริย์หรือผู้นำสมัยก่อนต้องมีแต่ทั้ง 3 พระองค์ก็ทรงพระปรีชาสามารถที่จะใช้วิธีอื่นเพื่อดำรงฐานะอำนาจของพระองค์ไว้ได้ เช่น การใช้พุทธศาสนาของพระยาภิอนา หรือ การสร้างความจงรักภักดีของพระยาแสนเมืองมา ซึ่งก็ทำให้ฐานะของพระองค์ดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงพอสมควรทีเดียว จนสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน เนื่องจากในสมัยของพระองค์นี้มีปัญหาต่างๆ ปรากฏขึ้น เช่น การแตกแยกในหมู่ขุนนาง และสถาบันสงฆ์ นอกจากนี้ยังมีปัญหาศัตรูภายนอก คือ ฮ่อ จากปัญหาต่างๆมากมายนี้เองพระองค์ไม่สามารถที่จะรักษาสถานะที่หยั่งรากลงไปไว้ได้ และขณะเดียวกันก็ไม่สามารถที่จะประสานประโยชน์ในแต่ละกลุ่มเพื่อแก้ปัญหานั้นๆ จนในที่สุดพระองค์ก็ถูกชิงราชย์จากการกระทำของพระโอรสและขุนนางที่ใกล้ชิดกับพระองค์เอง

ขุนนางเมืองลูกหลวง

นอกจากขุนนางเมืองเชียงใหม่แล้ว ขุนนางเมืองลูกหลวงเองก็เป็นปัญหาต่อฐานะความมั่นคงและพระราชอำนาจของกษัตริย์ด้วย

คำว่า " เมืองลูกหลวง " ที่ใช้ในที่นั้น มิได้มีความหมายเกี่ยวกับเมืองลูกหลวงของอาณาจักรอยุธยา แต่เนื่องจากในเอกสารของอาณาจักรล้านนาไทยเอง ไม่ปรากฏคำที่ใช้เรียกเมืองที่มีลักษณะประเภทนี้ ดังนั้นเพื่อความสะดวกและเพื่อสื่อความเข้าใจร่วมกันจึงขอใช้คำว่า " เมืองลูกหลวง " ภายใต้งื่อนไขความหมายและลักษณะของอาณาจักรล้านนาไทย ความหมายของเมืองลูกหลวงที่ใช้ในที่นี้ผู้เขียนใช้เฉพาะการศึกษาในครั้งนี้นี้เท่านั้น

อาณาจักรล้านนาไทย เมืองที่อยู่ในฐานะเมืองลูกหลวง เช่น เมืองเชียงราย เชียงแสน ฝาง และเมืองเชียงตุง ในจำนวนนี้เมืองที่ก่อปัญหามากคือ เมืองเชียงราย

1. ฐานะและความพร้อมของเมืองลูกหลวง

เมืองลูกหลวงของอาณาจักรล้านนาไทยนั้นเท่าที่ปรากฏในเอกสารพอจะเห็นถึงลักษณะและคุณสมบัติได้ คือ

ก) เมืองลูกหลวงเจ้าเมืองจะเป็นโอรสของกษัตริย์ ซึ่งไม่เฉพาะแต่โอรสของกษัตริย์องค์ปัจจุบันเท่านั้น แต่รวมถึงโอรสของกษัตริย์รัชกาลก่อนด้วย เช่น สมัยพระยาผดุงทรงโปรดให้ท้าวเกีณา ครองเมืองเชียงใหม่ และโปรดให้ท้าวมหาพรหมครองเมืองเชียงใหม่ ในรัชกาลพระยาผดุง เชียงรายและเชียงใหม่ จะอยู่ในฐานะเมืองลูกหลวง แต่พระเจ้าเกีณา ครองต่อมา เมืองเชียงใหม่ซึ่งท้าวมหาพรหมครองอยู่ในฐานะพระอนุชาของพระเจ้าเกีณา ก็ยังคงฐานะเช่นเมืองลูกหลวงอยู่

ข) เป็นเมืองที่มีความมั่นคงแข็งแรง มีกำแพงหรือคูน้ำล้อมรอบ มีที่ตั้งแน่นอน เมืองอาจจะมีขนาดใหญ่หรือเล็กก็ได้ เป็นศูนย์กลางในการมองกันข้าศึกศัตรูและเศรษฐกิจ มีความอุดมสมบูรณ์ในตัวเอง

ค) เมืองลูกหลวงจะเป็นเมืองที่มีความสำคัญต่อเมืองหลวง โดยเฉพาะความสำคัญทางด้านความมั่นคงหรือทางทหาร

นอกจากนี้เมืองลูกหลวงยังมีส่วนประกอบที่เหมือนกับเมืองหลวงตรงที่เมืองลูกหลวงจะมีอาณาขึ้นอยู่กับ และมีเมืองอื่นๆ ขึ้นอยู่ด้วยในลักษณะเป็นเมืองบริวารเช่นกัน

จากคุณสมบัติที่กล่าวมานี้ เมื่อพิจารณาเมืองลูกหลวงของอาณาจักรล้านนาไทยแล้วจะเห็นว่าทางมีความสมบูรณ์และมีความพร้อมทั้งด้านที่ตั้ง กำแพงคาน และเศรษฐกิจ ทั้งเช่น

เมืองเชียงใหม่ เมื่อพระยามังรายทรงสร้างนั้นทรงถือเอาคอกจอมทองเป็นศูนย์กลางของเมือง และโปรดให้สร้างกำแพงล้อมรอบ¹ มีแม่น้ำกกไหลผ่านทางด้านเหนือและแม่น้ำจางไหลผ่านทางด้านใต้

¹ พระยาประชาธิปไตยจักร , พงศาวดารโยนก , หน้า 242.

จิตร ภูมิศักดิ์ กล่าวว่าที่จังหวัดเชียงรายปลายแม่น้ำกกเป็นกะทะใหญ่ของเมืองโบราณเช่นกัน
ที่พบแล้วมีถึง 15 เมือง¹ การขุดค้นไปตั้งชุมชนมากมายเช่นนี้ แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของ
เมืองเชียงรายได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้เมืองเชียงราย ยังมีพัฒนาขึ้นอยู่ด้วยถึง 32 ตำบล²
รวมทั้งยังมีเมืองเซียง เมืองเซียงของ เมืองเซียงทว³ เมืองฝาง⁴

ขึ้นอยู่กับทวายเป็นเมืองบริวารโดยเฉพาะเมืองเซียงทวเป็นแหล่งเสบียงอาหารของเมืองเซียง
ราย⁵ ในตำนานกำลังคนเมืองเซียงรายนับว่ามีความพร้อมพอสมควรเช่นกัน เห็นได้จากครั้งที่
พระยาธิมาและพระยาเบิกยกทัพมาจะชิงเอาเมืองหริภุญไชยคืนพระยามังรายให้เจ้าขุนครามเกณฑ์
คนมาช่วย เจ้าขุนครามก็เกณฑ์คนเมืองเซียงรายได้ถึง 51800 คน และจากพัฒนาต่าง ๆ อีก
20400 คน⁶ สิ่งที่แสดงถึงความสำคัญของเมืองเซียงรายได้อีกประการคือ การที่เจ้าพระยา
ไชยสงครามพมหาย้ายเมืองหลวงจากเชียงใหม่มาอยู่เซียงรายที่ทรงกระทำเช่นนี้เข้าใจว่า เพื่อ
สร้างเมืองเซียงรายให้มีความเข้มแข็งและเป็นศูนย์กลางควบคุมดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำกก และเพื่อ
เป็นแรงสำคัญในการต่อต้านศัตรูภายนอก คือ พวกลัว และชอง ดังนั้นเมืองเซียงรายจึงมีฐานะ
เป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญทางตอนเหนือในสมัยนั้น ขณะเดียวกันการที่คองเป็นและโคเป็นเมือง
หน้าด่านเช่นนี้ ย่อมแสดงถึงฐานะความมั่นคงและความพร้อมของเมืองเซียงรายเช่นกัน

¹ จิตร ภูมิศักดิ์, โองการแช่งน้ำ..., หน้า 119.

² หวญ, บัญชีจริงแปล เลขที่ 11/9 หน้า 7 คำานานเมืองเซียงราย, หน้า 47-48.

³ ตำนานสิบห้าราชวงศ์, เล่ม 1, หน้า 107.

⁴ ตำนานพันเมืองเชียงใหม่, หน้า 32.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 33.

⁶ พระยาประชากิจกรจักร, พงศาวดารโยนก, หน้า 273.

เมือง เชียงแสน ซึ่งพระยาแสนภูโปรคให้สร้างขึ้นนั้น สันนิษฐานว่า เพื่อให้เป็นเมือง
หน้าด่าน ป้องกันการรุกรานจาก แกว และฮ่อ เช่นกัน ก็จะทำให้อาณาจักรล้านช้าง -
เฉียงเหนือของ เชียงแสนติดกับเขตแดนฮ่อ ดังนั้นเมือง เชียงแสนจึงได้รับการสร้างอย่างมั่นคงมาก
โดยให้ขุดคูก่อบนการพระนครทั้ง 3 ด้าน (อีกด้านมีแม่น้ำโขง เป็นกำแพงธรรมชาติ) มีประตู
ทั้งหมด 5 แห่ง นอกจากนี้ยังมีป้อมค่ายรักษาคนทั้งฝ่ายเหนือ ฝ่ายตะวันตก ฝ่ายใต้และฝ่าย
ตะวันออก สำหรับพัฒนานั้น เมืองเชียงแสนประกอบด้วยพัฒนา 32 พัฒนา แต่เมื่อรวมเมืองที่ขึ้น
กับเชียงแสนทั้งหมดแล้วจะมีถึง 65 พัฒนา¹

การที่เมืองแต่ละเมืองมีพัฒนาขึ้นอยู่ด้วยเช่นนี้เป็นประโยชน์ทั้งในด้านการตั้งคนและ
เศรษฐกิจของ เมืองนั้น² เพราะพัฒนาเหล่านั้นมีหน้าที่ส่งส่วยและเป็นกำลังกับเมืองที่ขึ้นอยู่ด้วย
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่กล่าวว่า "... โทไทยเมือง เชียงแสนทั้งมวลคงหือเป็นฅวักเป็นกอ
เป็นชุมเป็นค้อ ช่างฆ้อง ส่วยเจ้าทั้งหลายก็ขึ้นถวายเจ้าคนกินเมือง..."³ หรือ "คนส่วย
คนส่วนเข้าของหือไว้กับแคว้น สิ่งสินอากาศอันเป็นส่วยเข้าเพำรู้เอากับเจ้าแคว้น..."⁴ และ
เวลามีศึกสงครามคนในพัฒนาจะถูกเกณฑ์ด้วย⁵

¹ เรื่องเดียวกัน , หน้า 284 - 286.

² อุทัย ขงไชย , "ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและล้านนาไทย..." , หน้า 23.

³ ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ , หน้า 38.

⁴ เรื่องเดียวกัน , หน้า 50.

⁵ เรื่องเดียวกัน , หน้า 47.

นอกจากเมืองเชียงรายและเมืองเชียงแสนแล้ว เมืองเชียงตุง* ก็เคยเป็นเมือง
 ลูกหลวงเช่นกัน (แม้ว่าจะไม่มีพหุบาทเพาเมืองเชียงราย) เพราะในสมัยเจ้าพระยาไชยสงคราม
 ไปรคให้เจ้าน้ำท่วมไปครอง พระยาผดุงก็ไปรคให้เจ้าอุพันธุราชโอรสครองเช่นกัน อย่างไรก็ตาม
 เราไม่ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับเมืองเชียงตุงนัก นอกจากว่าเมืองเชียงตุงตั้งอยู่ในแอ่งกลาง
 เขาพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นหนองสลับกับเนินเขาแทบจะไม่มีที่ราบเลยกว่าไค้ ดังนั้นชาวเมืองจึงมีอาชีพ
 ทางการค้า ทางน้ำนั้นก็มีทางเดียวคือ น้ำเขียงซึ่งไหลลงสู่แม่น้ำโขง สำหรับที่ตั้งเมืองเชียงตุง
 อยู่ทางก้นตะวันออกของแม่น้ำสาละวินเหยียดลงมาทางใต้ถึงเมืองสาครและเมืองหาง เพาที่
 กล่าวมานี้พอจะพิจารณาถึงฐานะทางการเมืองไค้ว่า การที่เมืองเชียงตุงตั้งอยู่ในหุบเขาที่ล้อมรอบ
 เป็นเสมือนกำแพงธรรมชาติไค้เป็นอย่างดี และยากแก่การถูกโจมตี จึงเห็นว่าพระยามังรายเคย
 ใ้ทหารของพระองค์เข้าตีไค้ไม่สำเร็จจน 3 ปีต่อมา มังคুমังก็ยื่นค้อมทำอุบายจึงยึดไค้² และ
 เมื่อพิจารณากันที่ตั้งแล้วจะเห็นว่าเมืองเชียงตุงอยู่ไค้เมืองเชียงรุ่งลงมา และอยู่ใกล้กับชายแดน
 แคว้นยูนนานของจีน³ เมืองเชียงตุงจึงเป็นเมืองหน้าด่านของอาณาจักรล้านนาไทยทางตอนเหนือ
 ดังนั้นจึงน่าจะมีความมั่นคง เข้มแข็งพอควร

* พงสาวการเมืองนำมอกกับเราว่า เมืองเชียงตุงกับเมืองเขินเป็นเมืองเคียงกัน
 ชาวเมืองเป็นพวกละวะ ที่เรียกว่า ละวะเมืองเขิน จนมังคুমังก็ยึดเมืองไค้ พระยามังรายจึงใ้
 สร้างเมืองใหม่ ชื่อว่าเมืองเชียงตุง ใน พ.ศ. ๖๖๖, หมู่พงสาวการ เลขที่ ๐๐๑.๒/๒๘ พงสาวการ
 เมืองน่าน, หน้า ๔ - ๙.

¹ บ.บุญคำ, เที่ยวเมืองเชียงตุงและแคว้นสาละวิน, พิมพ์ครั้งที่ ๑ (พิมพ์โลก :
 โรงพิมพ์รัตนสุพรรณ, ๒๔๙๙), หน้า ๗ - ๑๒.

² พ.ศ. ๖๖๖, หมู่พงสาวการ เลขที่ ๐๐๑.๒/๒๘ พงสาวการเมืองน่าน, หน้า ๓ - ๖.

³ วิลเลียม คลิฟตัน คอร์ก, ชนชาติไทย เขียนเรื่องโดยหลวงนิพนธ์นิติสรณ์ พิมพ์
 ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ : กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๐).

2. ขอบเขตอำนาจ

เจ้าเมืองอุททหลวงมีอำนาจสิทธิขาดในการจัดการปกครองภายในเขตของตนอย่างเต็มที่ ก็จะเห็นว่าแทนที่พระยามังรายจะเรียกเกณฑ์คนเมือง เชียงราย โดยตรง เมื่อคราวศึกพระยาเมษาและพระยาเม็ก แต่กลับบอกผ่านไปทางเจ้าขุนครามให้เกณฑ์คนมา จากประการนี้ อาจจะพิจารณาได้ว่าพระยามังรายไม่ทรงมีอำนาจที่จะเรียกเกณฑ์คนของ เมือง เชียงราย (แม้ว่าจะทรงอยู่ในฐานะ "เจ้าแผ่นดิน" ก็ตาม) เมื่อเป็นดังนี้ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับเจ้าเมืองอุททหลวงไม่ก็้อาจจะไม่ได้รับการสนองตอบได้ เช่น เมือง เชนโคยปกติแล้วชาวเชนต้องลงมาหาการเมือง เชียงใหม่ แต่พอเจ้าน้ำท่วมไปครองชาวเชนเลยไม่ไ้มาหาการเมือง เชียงใหม่อีกเลย นอกจากนี้ในการชิงราชย์ เจ้าเมืองก็ไ้กำลังจากไพร่พล และขุนนางเมืองนั้น ๆ นั้นเองแสดงว่า ขุนนางและประชาชนพลเมืองของ เมือง ไคจะอยู่ภายใต้การปกครองบังคับบัญชาและรับผิดชอบต่อเจ้าเมืองนั้น ๆ เท่านั้น

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จะเห็นว่า ฐานะของ เมืองอุททหลวงโดยเฉพาะเมือง เชียงรายและเมือง เชียงแสนนั้นต่างมีความพร้อมและความสมบูรณ์ในตัวเองมาก และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อความสัมพันธ์ของ เมืองหลวงและ เมืองอุททหลวง เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ซึ่งจะมีเพียงชั่วรัชกาลนั้น ๆ เท่านั้น ดังนั้นจึงไม่น่าสงสัยเลยที่เมือง เหล่านี้จะสามารถท้าทายอำนาจต่อศูนย์กลางไคจนเป็นปัญหาที่กระทบกระเทือนต่อฐานะพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์มากประการหนึ่ง ซึ่งพระมหากษัตริย์เองทรงตระหนักดี ทั้งนี้จะเห็นว่าเมืองอุททหลวงที่สำคัญ เช่น เชียงรายและ เชียงแสน คำแห่งเจ้าเมืองไม่ปรากฏว่ามีการสืบทอดเลย อันเป็นการป้องกัน การสะสมสร้างเสริมกำลังอำนาจ เช่น เมือง เชียงราย สมัยพระยามังราย พระยาผายู พระเจ้าแสนเมืองมา

¹ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ , หน้า 29.

พระเจ้าสามฝั่งแกน จนสมัยพระเจ้าติโลกราช จะปกครองโดยเจ้าขุนคราม เจ้าท้าวมหาพรหม ท้าวยี่กุมกาม และท้าวบุญเรือง ตามลำดับ¹ เมืองเชียงแสนก็เช่นกัน รัชกาลพระเจ้ายาอูและพระเจ้ากือนา ครองโดยเจ้าท้าวมหาพรหม ต่อมาถูกขุนหมายนาคำความชอบ เลยได้ครองเชียงแสน ต่อจากเจ้าท้าวมหาพรหม สมัยพระเจ้าแสนเมืองมา หมั้นยี่นาขุนครอง สมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน หมั้นท้าวครอง² อย่างไรก็ตาม แม้พระมหากษัตริย์จะทรงหาทางป้องกันด้วยวิธีการเช่นนี้ แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ เพราะปัญหาที่เกิดขึ้นจะเกิดในสมัยต่อมา โดยเฉพาะกับเมืองเชียงราม

3. เมืองลูกหลวง : ปัญหาการเมืองหลวง

ปัญหาที่ศูนย์กลางต้องประสบอันเนื่องมาจากเมืองลูกหลวง คือ ปัญหาการชิงราชย์หรือการทำทลายอำนาจซึ่งสาเหตุมาจากความไม่แน่นอนในการกำหนดผู้สืบราชสมบัติ ประกอบกับ ความพร้อมของเมืองลูกหลวงเองด้วย

ถึงกล่าวแล้วว่า เมืองลูกหลวง คือ เมืองที่ปกครองโดยพระโอรสของกษัตริย์องค์ปัจจุบันและกษัตริย์พระองค์ก่อน ทั้งนี้ปัญหาที่เกิดจากเมืองลูกหลวงก็คือ ปัญหาที่เกิดจากขุนนางที่เป็นเชื้อพระวงศ์นั่นเอง

เมืองเชียงรามมีฐานะเป็นเมืองอุปราช มาตั้งแต่สมัยเจ้าลาวเมง พระราชบิดาของพระยามังราย³ สมัยพระยามังรายเองก็ทรงอภิเษกเจ้าขุนครามเป็นอุปราชครองเมืองเชียงรามเช่นกัน จนสมัยเจ้าพระยาไชยสงคราม เชียงรามจึงเลื่อนฐานะเป็นเมืองหลวงโดยมีเชียงใหม่เป็นเมืองอุปราช (เมืองอุปราช คือ เมืองที่มีความสำคัญ รองลงมาจากเมืองหลวงในขณะนั้น ซึ่งพระมหากษัตริย์จะโปรดให้พระโอรสที่ทรงมีพระประสงค์ให้ครองราชย์ต่อปกครอง) และในสมัยพระยาแสนภูก็โปรดให้สร้างเมืองเชียงแสน ซึ่งอยู่ในฐานะเมืองหลวงเรื่อยมา จนสมัยพระยาญาจิงย้ายเมืองหลวงกลับมาเชียงใหม่ตั้งเดิม ในสมัยพระยาญาจิงเมืองอุปราช คือ เมืองเชียงแสน

¹ วิทยุ, หมู่พงศาวดาร เลขที่ 001.2/28 พงศาวดารเมืองน่าน.

² วิทยุ, บัญชีจ้างแปล เลขที่ 11/9 หน้า 7 ทำน่านเมืองเชียงราม.

³ วิทยุ, หมู่พงศาวดาร เลขที่ 001.2 / 28 พงศาวดารเมืองน่าน , หน้า 52.

มิใช่เมือง เชียงราย ที่เป็นเช่นนี้อาจจะเพราะทรงเห็นว่าในเวลาต่อไปปัญหาภายนอกจะมาจากทางเมือง เชียงแสนมิใช่เมือง เชียงรายซึ่งก็เป็นจริง เพราะเมื่อพระเจ้ากือนาขึ้นครองราชย์ไม่นานก็มาเสี่ยงความเมือง เมืองเชียงแสน

ปัญหาที่เกิดจากเมือง เชียงรายเริ่มในสมัยพระเจ้ากือนา เนื่องจากหลังจากศึกฮ่อแล้ว เชียงแสนจะปกครองโดยขุนนางคลอก ดังนั้นใน คชนัน เชียงรายจึงอยู่ในฐานะเป็นเมืองลูกหลวงเมืองเดียว และโอโยเฉพะอย่างยิ่ง เมื่อผู้ที่ครองมีความสามารถ เช่นเจ้าท้าวหมาพรม นอกจากนั้นการที่พระเจ้ากือนาทรงให้เจ้าท้าวหมาพรมครองถึง 3 เมือง คือ เชียงราย ผ่างและ เชียงแสน (ก่อนศึกฮ่อ) ไม่วางจะภัยพิบัติโลกก็ตามอาจจะทำให้เจ้าท้าวหมาพรม เข้าใจเอาเองว่าการที่พระเจ้าเชษฐาให้ความสำคัญกับพระองค์เช่นนั้น เป็นการแสดงว่าเมื่อพระเจ้าเชษฐาสืบพระชนมราชสมบัติจะตกอยู่กับพระองค์ ดังนั้นเมื่อพระเจ้ากือนาสวรรคต และ เสนออำมาตย์ยกเจ้าแสนเมืองมาเป็นกษัตริย์ เจ้าท้าวหมาพรมจึงยกทัพมาชิงราชย์ กรณีท้าวขุมกาม ซึ่งครองเมือง เชียงรายก็เช่นกัน พระองค์เป็นพระโอรสพระองค์ใหญ่ ซึ่งน่าจะไ้ราชสมบัติ แต่ขุนนางกลับยกเจ้าสามฝั่งแกนแทน ดังนั้นเมื่อเจ้าเมืองเองมีความสามารถประกอบกับความพร้อม ความสมบูรณ์ของเมือง ปัญหาการชิงราชย์จากเมืองลูกหลวงจึงเกิดขึ้น นอกจากการชิงราชย์ซึ่งเป็นปัญหาโดยตรงของกษัตริย์ที่เกิดจากเมืองลูกหลวงแล้ว การชิงราชย์สมบัติยังส่งผลทางอ้อม คือเป็นเงื่อนโซ่ประการหนึ่งที่ทำให้ขุนนางเข้ามามีบทบาทในองค์พระมหากษัตริย์ (ดังกล่าวมาแล้ว)

น่าสังเกตว่า นับแต่รัชกาลพระเจ้ากือนาเรื่อยมาพระมหากษัตริย์จะไม่ส่งพระโอรสที่ประสงค์ให้ครองราชย์ต่อไปครองเมืองใด อาจจะเพราะทรงต้องการยกเลิกระบบเมืองอุปราชและเมืองลูกหลวง (จะเห็นว่าค่นรัชกาลพระเจ้าติโลกราช พระมหากษัตริย์มิได้ให้ท้าวบุญเรืองครอง เชียงราย ผ่าง เชียงแสน แต่ให้ขุนนางครอง) เพื่อตัดปัญหาการชิงราชย์ก็เช่นใดด้วยการประกาศโดยปริยายว่าพระโอรสองค์ใดที่ทรงมีพระราชประสงค์จะให้สืบบัลลังก์ก็ประทับอยู่กับพระมหากษัตริย์ที่เชียงใหม่หรือไม่เช่นนั้น อาจจะเนื่องจกพระเจ้ากือนาเองทรงตระหนักถึงอำนาจและอิทธิพลของขุนนางเมือง เชียงใหม่ค้ ดังนั้นการที่ทรงให้พระโอรสที่เลือกแล้วประทับที่เชียงใหม่ก็เพื่อต้องการสร้างความจงรักภักดีในหมู่ขุนนาง เชียงใหม่ เท่ากับเป็นการสร้างฐานอำนาจไว้เพื่อเมื่อเกิดการชิงราชย์ก็จะให้กำลังจากขุนนางพวกนี้ จะเห็นจากสมัยพระเจ้าแสนเมืองมา และพระเจ้าสามฝั่งแกน อย่างไรก็ตามความพยายามยกเลิกระบบเมืองอุปราช และเมืองลูกหลวงไม่เป็นผล เพราะในรัชกาลพระเจ้าติโลกราชเองพระองค์ก็ยังส่งให้เจ้าท้าวบุญเรือง พระโอรสไปครอง เชียงราย

นอกจากเมือง เชียงราย แล้ว เมืองสุกหลวงอื่น ๆ ก็สร้างปัญหาให้เช่นกัน แต่ไม่รุนแรง และมีปัญหาเท่า เมือง เชียงราย เช่น การชิง เมือง เชียงใหม่ของ เจ้าขุนเครือ เป็นต้น

ที่กล่าวมาทั้งหมดในหัวข้อ "สถาบันขุนนาง" นี้ เพื่อแสดงให้เห็นถึงอำนาจหน้าที่ของ ขุนนางว่า เป็นอย่างไร เพราะเหตุใดขุนนางจึงมีบทบาทและเริ่มมีอำนาจในองค์พระมหากษัตริย์ ตลอดจนผลกระทบต่อฐานะความมั่นคงของพระมหากษัตริย์ที่เกิดจากขุนนาง

ศูนย์วิทยพัทธยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถาบันสงฆ์

สงฆ์ในที่นี้หมายถึงพระสงฆ์ในพุทธศาสนาเถรวาทซึ่งที่พระเจ้ากือนา ทรงรับมาจากสุโขทัย ชินกาลมาลีปกรณ์ เรียกคณะสงฆ์นี้ว่า บุปผวาสีคณะ ซึ่งตำนานมูลศาสนาเรียกว่าชาวเจ้าในวัดสวนคอกไม้ นอกจากนี้ยังหมายถึงพระสงฆ์ที่ไปบวชใหม่ที่ลังกา เข้ามาในอาณาจักรล้านนาไทย สมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน แต่ได้รับความอุปถัมภ์จากพระเจ้าคิโลกราช ชินกาลมาลีปกรณ์ เรียกคณะสงฆ์ใหม่นี้ว่า คณะสงฆ์สีหฬ หรือตำนานมูลศาสนาเรียกว่าชาวเจ้าลังกาใหม่ นอกจากนี้ยังรวมถึงแนวความคิดของพุทธศาสนาควย โดยเฉพาะแนวความคิดที่มีผลต่ออักษัตริย์

การรับพุทธศาสนาลังกาวงศ์ในรัชกาลพระเจ้ากือนา

กล่าวได้ว่าอาณาจักรล้านนาไทยราชวงศ์มังรายรับพุทธศาสนาอย่างเป็นทางการ ในสมัยพระเจ้ากือนา โดยทรงนิมนต์พระสุมนะเถระจากสุโขทัยมาหริภุชไชโยใน พ.ศ. 1912 และหลังจากที่สร้างวัดสวนคอกเสร็จในปี พ.ศ. 1915 จึงนิมนต์มาอยู่วัดสวนคอก

สำหรับก่อนหน้านั้นคือสมัยพระยามังรายแม้จะมีผู้กล่าวว่า ชัยชนะของพระยามังราย ที่มีต่อหริภุชไชโยนั้นนอกจากจะเป็นชัยชนะทางการเมืองแล้ว ยังเป็นการแสดงถึง หรือเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงการยอมรับพุทธศาสนาอย่างเต็มที่² เอ.บี.กริสไวลด์ ก็กล่าวรับกันว่า

¹ ตำนานมูลศาสนา วัดบ้านเอื้อม (ป่าายเก่าวัดสวนคอก) (พิมพ์ครั้งที่ 3) หน้า 3.

² อานันท์ กาญจนพันธุ์, "แรงงานในประวัติศาสตร์ล้านนาไทย" ใน วารสารสังคมศาสตร์ 3 (เมษายน - กรกฎาคม 2522) : 98.

"ข้าพเจ้าไม่เคยพบเห็นปฏิมากรรมแม่แต่ชิ้นเดียวที่พอจะถือว่าเป็นของคนไทยแห่งลานนา ก่อนที่เขาจะศึทธิกษัตริย์โค้วสำเร็จ..."¹ คำกล่าวนี้ในส่วนหนึ่งแม้ว่าจะเป็นความจริงเพราะ ก่อนที่พระยามังรายจะทรงโค้วศึทธิกษัตริย์นั้น คำานานและพงศาวดารไม่เคยมีปรากฏเลยว่า พระองค์ทรงสร้างพระพุทธรูป พระวิหาร และเจดีย์แก้วกานโถมของพระมหากษัตริย์² ซึ่งเป็นพระจากศึทธิกษัตริย์³ นอกจากนี้ "กษัตริย์ลานนาไทยทุกพระองค์ตั้งแต่พระยามังราย เป็นต้นมาต่างยอมรับว่าพระธาตุศึทธิกษัตริย์เป็นศาสนสถานที่สำคัญ พระมหากษัตริย์แห่งอาณาจักร ลานนาไทย จะทรงทำนุบำรุงและเสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการพระธาตุศึทธิกษัตริย์ทุกปี...⁴ ก็ตาม แต่เมื่อพิจารณาไปแล้วจะเห็นว่า การให้ความอุปถัมภ์พุทธศาสนาของพระยามังราย คง จะกระทำไปเพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองเป็นสำคัญ ข้าพเจ้าเห็นด้วยกับคำกล่าวของเอ็ด-เวิร์ค กอนเซ ที่ว่า

...เนื่องจากจุดมุ่งหมายของกษัตริย์คือการปกครองจึงไม่น่าจะเป็นไปได้ว่าความยึดมั่น ในธรรมะตามความศึทธิกษัตริย์ของกษัตริย์ จะเป็นแรงจูงใจแต่เพียงอย่างเดียว หรือแม่แต่แรงจูงใจที่สำคัญที่สุดในการที่ทรงปกป้องพิทักษ์พุทธศาสนา...⁵

ชินกาลมาลีปกรณ์ ยังกล่าวถึงการสร้างบารมีของพระมหากษัตริย์ ซึ่งได้แก่การกัลปนาหรือการ ถวายทานแก่พระสงฆ์ว่า จุดมุ่งหมายประการหนึ่งนั้นก็เพื่อที่จะตั้ง

¹ เอ.บี.กวิสวาลค์ , "สถาบันปัตยกรรมและปฏิมากรรมลานนาไทยสมัยโบราณ" ใน พุทธศาสนาในลานนาไทย, การประชุมใหญ่สมัยที่ 13 องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก 24 - 29 พฤศจิกายน 2523 , หน้า 99.

² ราชวงศ์พื้นเมืองเชียงใหม่, ภาคปริวรรต ลำดับที่ 4 (เชียงใหม่ : ภาควิชา สังคมวิทยาและมนุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2518), หน้า 1 - 9.

³ ชูชนีย์ ชงไชย , "ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและลานนาไทย...", หน้า 56.

⁴ สิงมะ วรณสัย , ตำนานพระเจ้าศึทธิกษัตริย์ อ้างถึงในชูชนีย์ ชงไชย, เรื่องเดียวกัน , หน้า 56.

⁵ เอ็ดเวิร์ค กอนเซ , พุทธศาสนา : สาระและพัฒนาการ, แปลโดย นิธิ - เอียวศรีวงศ์ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬารัฐสภา , 2524) , หน้า 94.

"...ภาวะอันน่ายินดีคือการครองราชสมบัติ..."¹ พระยามังรายก็เช่นกัน ความคิดนี้สะท้อนให้เห็นได้จากคำอธิบายในการสร้างพระพุทธรูปที่วัดกานโถมว่า

...ค้ายเซบุญอันข้าไคสร้างพระพุทธรูปเจ้านี้ ข้าจักร์ทูลไปเอาเมืองรามัญเคอชง-
สาวคี่เมืองแมนู บิวาพระยาเม็งยั้งอนนอมูนียมกับค้ายชา กังอาณาพอนชาไคสร้าง
พระพุทธรูปที่แท้ ชามารอกกจักสร้างวิหารหือเป็นที่สถิตยสำราญพระพุทธรูปเจ้าแล...²

ในการไปครั้งนั้นพระยาทงสาวคี่ไคยอมอ่อนน้อมแคไคยคี่พร้อมกัพระราชทานพระธิดาให้ค้าย
เมือกลับมา พระยามังรายจึงไปรคให้สร้างวิหารตามสถิตยา แลวทรงอธิบายอีกว่า

...บู้คน้กูจักสร้างวิหารและกูจักแอวกูประเทศเมืองพุกามอั้งวะก่อน บิวาพระองคมีไมตรี
นุอมชงกูและไคอันไคอันหนงเป็นกัพระยาทงสาวคี่นั้น กันกูแพพระยาอั้งวะแท้ กูคินมา กูจัก
กอเจคัยไววัดกานโถมแล...³

การไปอั้งวะของพระยามังรายก็เช่นกัน ทรงไคช่างฝีมือต่าง ๆ มากมายและเมื่อเสก้จกลับ
มากัไปรคให้สร้างเจคัย ตามที่ทงอธิบายไว้เช่นกัน จากที่กล่าวมานี้จะเห็นว่าเหตุจูงใจที่ทรง
สร้างพระพุทธรูป วิหาร หรือเจคัย ตลอดจนคำอธิบายหรืออานิสงขที่ทรงขอแสดงให้เห็นชัด
เจนว่าทรงมีเจตนาเพือการเมืองคือการรวมอาณาจักรทั้งสิน พระมหากัสสปะเองก็อาจจะทราบ
ถึงความรู้สึกรักคึกของพระยามังรายที่มีค้อพุทธศาสนา กันั้นวิธีการที่พระมหากัสสปะ ไซ้เหนี่ยว
นำวจิใจของพระยามังรายให้หันมานิยมนับถือพุทธศาสนาไคโดยการแสดงให้เห็นว่ พุทธศาสนา
สามารถคอบสนองหรือให้สิ่งทีพระองค้ทรงมีพระประสงค์ไค คือ ความสำเร้จในการรวมอาณา-
จักร

ในสมัยพระเจ้ากือนา การที่พระองค้ทรงรับพุทธศาสนาจากสุโขทัยนั้น นอกจาก
(อาจจะ) เพราะทรงมีพระราชศรัทธาค้อพุทธศาสนาโดยแท้จริงแล้ว พอที่จะวิเคราะห์ถึงเหตุ
ที่ทำให้ทรงรับพุทธศาสนาไค 2 ประการคือ

¹ พระรัตนปัญญา , ชินกาลมาลีปกรณ์ , หน้า 148.

² ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ , หน้า 21.

³ เรื่องเดียวกัน , หน้า 23.

1. เพื่อสร้างเชียงใหม่ให้เป็นศูนย์กลางเพียงหนึ่งของอาณาจักรลานนาไทย กล่าวคือแม้ว่าพระยามังรายจะทรงสร้างเชียงใหม่ให้เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรแล้วก็ตาม แต่ตามความเป็นจริงนั้น เชียงใหม่เป็นได้เพียงการเป็นที่ประทับของกษัตริย์ และการเป็นศูนย์กลางทางการเมืองการปกครองเท่านั้น แต่ไม่สามารถแทนที่ความเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาของหริภุญไชยได้ และเพื่อจะสถาปนาความเป็นศูนย์กลางที่แท้จริงของเชียงใหม่ หริภุญไชยจึงถูกดึงเข้ามาพร้อมกับเชียงใหม่ แล้วปกครองในลักษณะของเมืองคู่ เชียงใหม่และหริภุญไชยจะปกครองโดยผู้ปกครองคนเดียวกันและใช้ระบบการปกครองเหมือนกัน ดังนั้นตั้งแต่รัชกาลพระยามังรายจนสมัยพระยาคำฟู เมื่อกล่าวถึงเชียงใหม่จะต้องมีลำพูนควบคู่ไปด้วยเสมอ เป็นเชียงใหม่ลำพูน หรือ ลำพูนเชียงใหม่ พงศาวดาร เมืองลำพูนกล่าวว่า "...ในเมื่อเจ้ามังรายสร้างเวียงอยู่ (เชียงใหม่) ทานชมชื่นยินดีนัก จึงแต่งเมืองเชียงใหม่ทั้งเมืองลำพูนทั้งพันนาเมืองนอกทุกแห่ง..."¹ หรือเมื่อพระยาแสนถูกไปครองเชียงแสนก็ไปรื้อให้เจ้าคำฟู "ครองเชียงใหม่ลำพูน" ในสมัยพระยาคำฟูก็ไปรื้อให้เจ้าผายู "ครองเชียงใหม่ลำพูน"² เช่นกัน พงศาวดาร เมืองน่านก็กล่าวไว้กันว่า "...เจ้ามังรายเมื่อใดเป็นเอกราชเสวยสมบัติเมืองละพูน เชียงใหม่..."³

มาถึงสมัยพระยาผายูพระองค์ทรงพยายามสร้างเชียงใหม่ให้เป็นศูนย์กลางอาณาจักรอย่างแท้จริง เห็นได้จากทรงสร้างวัดลีเชียงพระแลวอาราธนาพระมหาอภัย-จุฬาเถระกับลูกศิษย์ 10 คน จากหริภุญไชยมาอยู่วัดลีเชียงพระนี้⁴ จนสมัยพระยา-กัณหาทรงอาราธนาพระสุมนะเถระจากสุโขทัยมาอยู่วัดสวนคอกที่ทรงสร้างขึ้นใน-

¹ หวณ., หมู่พงศาวดาร เลขที่ 001.2/23 มัค 11 กุ 121 พงศาวดาร เมืองลำพูน, หน้า 64,

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 71 - 72.

³ หวณ., หมู่พงศาวดาร เลขที่ 001.2/28 พงศาวดารเมืองน่าน, หน้า 25.

⁴ ตำนานสิบห้าราชวงศ์ ภาคปวิวรรค เล่มที่ 2, หน้า 14.

เชียงใหม่ จากนั้นก็ให้อารารณา "...พระเชื้อเก่าทั้งมวลที่มาแต่รัชสมัยพระนาง
จามเทวีนั้นมาบวชใหม่หมดทั้งสิ้น..." โดยให้เหตุผลว่าเพราะต่างสวคักชระไม่เสมอ
กัน การที่ทรงนิมนต์พระสมณะเถระจากสุโขทัยนี้เท่ากับเป็นการสร้างคณะสงฆ์ใหม่โดย
มีเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางอันเป็นการลคมทบาทและความสำคัญของหริภุญไชยลง เพราะ
หลังจากนั้นเชียงใหม่จะมีฐานะเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาลังกาวงศ์แบบสุโขทัยของ
ดินแดนลานนาไทย และวัดสวนคอกก็กลายเป็นศูนย์กลางที่มีพระสงฆ์จากเมืองต่าง ๆ
ของอาณาจักรลานนาไทยมาบวชเรียน² ทั้งนี้นับแต่สมัยพระเจ้ากือนาเชียงใหม่มีฐานะ
เป็นศูนย์กลางที่สมบูรณ์ของอาณาจักรลานนาไทย

๒. เพื่อสร้างความมั่นคงแก่ฐานะและพระราชอำนาจขององค์พระมหากษัตริย์
เนื่องจากขณะนั้นขุนนางในเมืองเชียงใหม่ทวีบทบาทและอำนาจมากขึ้นทุกขณะโดยเฉพาะ
ในส่วนที่เกี่ยวกับองค์พระมหากษัตริย์ ทั้งนี้เนื่องจากปัญหาการสืบราชสมบัติกล่าวคือ ตั้งแต่
สมัยพระยามังรายจนถึงสมัยพระยาคำฟูผู้ที่จะเป็นกษัตริย์องค์ต่อมา กษัตริย์องค์ปัจจุบันจะทำ
ทำการอภิเษกไว้ในฐานะอุปราช แล้วให้ครองเมืองที่มีความสำคัญรองลงมาจากเมืองที่
กษัตริย์ทรงประทับในขณะนั้น เช่นเมืองเชียงรายในสมัยพระยามังราย และเมืองเชียงใหม่
สมัยเจ้าพระยาไชยสงคราม ในลักษณะนี้เมื่อกษัตริย์พระองค์นั้น ๆ สวรรคตลงพระโอรสที่
ได้รับการอภิเษกก็จะขึ้นครองราชย์ทันที โดยไม่ปรากฏว่าขุนนางมาเกี่ยวข้อง แต่นับแต่สมัย
พระยาคำฟูเรื่อยมากษัตริย์มิได้อภิเษกพระโอรสองค์ใดเป็นอุปราช ทั้งนี้เมื่อพระเจ้าคำฟู
สวรรคต "เสนาอำมาตย์จึงพร้อมกันอภิเษกท้าวผายูครองเชียงใหม่"³ ในทำนองเกี่ยว
กันเมื่อพระเจ้าผายูสวรรคต เสนาอำมาตย์ก็พร้อมกันอภิเษกท้าวกือนาเป็นกษัตริย์ครอง-
เมืองเชียงใหม่อีกเช่นกัน

¹ หวู., บัญชีจ้างแปล เลขที่ 111 แฟ้ม 30 คำนานเมืองเชียงใหม่ -
เชียงตุง , หน้า 19.

² ตำนานมูลศาสนา ฉบับวัดป่าแดง , หน้า 9.

³ สงวน โสทิศุขรัตน์ , "ตำนานราชวงศ์ปกครอง" , ใน ประชุมตำนานลานนา-
ไทย , หน้า 267.

กรณีการครองราชย์ของพระเจ้ากือนา แม้ว่าพระเจ้าดาญจะมีโคทรงอภิชัยอยู่ก็ได้
 ในฐานะอุปราช แต่ในตำนานเมืองเชียงใหม่เชียงตุง กล่าวว่าเมื่อ "พระเจ้าดาญทรงประ
 ชวรหนักโคทรงสั่งเมืองไว้¹ ภายอุพันของค้ประทับอยู่เมืองเขินนั้นแล้วเลยเสด็จทิวคตไป
 แสนเมืองเป็นต้นเป็นประธานโคทำการปลงศพแล้วขึ้นไปอัญเชิญเจ้าอุพันลงมา เป็นเจ้า
 ครองเชียงใหม่"¹ แต่เจ้าอุพันลงมาไม่ทันถึงเชียงใหม่ระหว่างทางขณะรวมวงเหล้ากับทหาร
 ก็ถูกทหารฆ่าตาย หลังจากนั้น "...ขุนนางทั้งปวงมีแสนเมืองเป็นประธานจึงโคพร้อมกันไป
 อัญเชิญพระเจ้ากือนา ขึ้นเสวยราชสมบัติวันนั้น..."² น่าสังเกตทำไมพระเจ้าดาญจึงส่ง
 พระโอรสที่ทรงมีพระราชประสงค์จะให้ครองราชย์คตไป ครองเมืองเขิน อย่างไรก็ตามไม่
 ว่าพระเจ้ากือนาจะทรงรู้เห็นในการตายของเจ้าอุพันหรือไม่ก็ตามแต่ ผลก็คือพระองค์ได้รับ
 เลือกจากเสนาอำมาตย์ให้เป็นกษัตริย์ และถ้าพระเจ้ากือนาจะไม่ทรงมีพระอนุชาที่ปรีชา
 สามารถก็คงจะไม่มีปัญหาอะไร แต่ขณะนั้นพระเจ้ากือนาทรงมีพระอนุชาคือ เจ้าทวมหา-
 พรหมผู้ซึ่งมีความรอบรู้ในการช่างค่าง ๆ และยังคงยกทัพไปคตเมืองก่าแพงเพชรซึ่งอยู่ใน
 ขอบเขตสิมาของอาณาจักรอยุธยาจนพระราชอาณาคตเจ้าเมืองยอมถวายพระพุทธรสิหิงค³
 นอกจากนี้เจ้าทวมหาพรหมยังครองเมืองเชียงรายซึ่งเคยมีฐานะเป็นเมืองหลวงและเมือง
 ลูกหลวงมาก่อน อันแสดงถึงฐานะอำนาจและความมั่นคงเช่นกัน และภายใต้ความไม่มีระบบ
 ที่แน่นอนในการกำหนดคตสืบราชสมบัติ แต่เสนาอำมาตย์ก็เลือกพระเจ้ากือนาซึ่งขณะนั้นครอง
 เมืองเชียงแสนให้เป็นกษัตริย์ และหลังจากที่พระเจ้ากือนาทรงครองราชย์แล้วก็ทรงมอบ
 เมืองเชียงราย เชียงแสน และฝางให้เจ้าทวมหาพรหมปกครอง⁴

¹ หวญ , บัญชีจางแปล เลขที่ 111 แฟ้ม 30 ตำนานเมืองเชียงใหม่ -
 เชียงตุง , หน้า 14. [* สลักพระเมืองเขินคตเมือง]

² หวญ , บัญชีจางแปล เลขที่ 111 แฟ้ม 30 ตำนานเมืองเชียงใหม่ -
 เชียงตุง , หน้า 15.

³ พระโพธิรังสี , นิทานพระพุทธรสิหิงค , แปลโดย ร.ค.ท.แสง มณวิหุร
 (พระนคร : หางหุ้นส่วนจำกัดคสิวาพร , 2506) , หน้า 62 - 65.

⁴ พระยาประชาภิกรจักร , พงศาวคตโยนก , หน้า 219.

คล้ายกับเป็นการคอมแทนหรือแลกเปลี่ยนอะไรบางอย่าง ดังนั้นฐานะอำนาจของเจ้าท้าว-
มหาพรหมออกจะมั่นคงมาก ในนิทานพระพุทธรูปสังข์ เรียกเจ้าท้าวมหาพรหมว่า "ราชามหา
พรหมองค์ประเสริฐแก่กล้า"¹ การที่เสนาอำมาตย์ในเมืองเชียงใหม่เลือกพระเจ้ากือนา
เป็นกษัตริย์ ขณะที่สามารถจะเลือกเจ้าท้าวมหาพรหม ได้เช่นนี้ น่าจะมีผลต่อฐานะของขุนนาง
กลุ่มนั้นตรงที่กลายเป็นผู้มีบุญคุณต่อกษัตริย์ไปและคงจะมีการปูนบำเหน็จรางวัลบ้าง ซึ่งไม่ปรากฏ
หลักฐานจากลักษณะนี้อาจจะมีผลให้ขุนนางในเชียงใหม่ มีบทบาทและอำนาจขึ้น ขณะ
เกี่ยวกับที่เจ้าท้าวมหาพรหมก็อยู่ในฐานะที่จะท้าทายอำนาจต่อพระองค์ได้เช่นกัน

ที่กล่าวมานี้ อาจเป็นสาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้พระเจ้ากือนาทรงหาวิธีที่จะสร้าง
เสริมฐานะของพระองค์ให้มั่นคงเป็นที่ยอมรับ สิ่งที่พระองค์ทรงใช้คือพุทธศาสนาและแนว
ความคิดของพุทธศาสนา แนวความคิดของพุทธศาสนานั้นคือ ความเชื่อในเรื่อง

"บุญบารมี" แนวความคิดเกี่ยวกับกษัตริย์ของพุทธศาสนาหลังลัทธิลังกาวงศ์นั้น ถือว่า
พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระมหาสมมุติราช คือ คนทั้งหลายยอมตั้งให้เป็นใหญ่ นอกจากนี้ยัง
กล่าวเปรียบเทียบว่า พระโพธิสัตว์ทางโลกก็คือ พระมหากษัตริย์² และผู้ที่จะเป็นพระมหา
สมมุติราชหรือพระโพธิสัตว์ได้นั้นเกิดจากการสั่งสมบุญบารมีมาแต่ชาติปางก่อนนั่นเอง ซึ่ง
หมายความว่าผู้ที่เป็นพระมหากษัตริย์ก็คือผู้ที่มียบุญบารมีมากกว่าคนทั่วไป สิ่งที่แสดงถึงความ
เป็นผู้มีบุญบารมี เช่น การไถ่พระสำคัญ เช่นพระแก้วมรกต พระพุทธรูปสังข์ พระแก้วมรกต
แคงหรือพระบางมาในรัชกาลนั้น ๆ เพราะถือว่าการที่พระพุทธรูปสำคัญมาสู่เช่นนี้เพราะ
"บุญบารมี" ของกษัตริย์พระองค์นั้น ๆ ดังนั้นตอนที่เจ้าท้าวมหาพรหมไถ่พระพุทธรูปสังข์มา
จึงกล่าวว่า

... สัตว์โลกที่อุ้มค้ำบารมีที่สะสมไว้ สัตว์โลกเช่นเราปรารถนาวิบัติใด ๆ ก็สำเร็จ
สมปรารถนา พระพุทธรูปมีนามว่าสังข์คมาหาเรา พระราชาทั้งหลายในชมพูทวีปไม่มีบุญ
เหมือนเรา...³

¹ พระโพธิรังสี , นิทานพระพุทธรูปสังข์, หน้า 63.

² พระญาณวิไล , ไตรภูมิพระร่วง (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2515),

หน้า 311.

³ พระโพธิรังสี , นิทานพระพุทธรูปสังข์, หน้า 67 .

คังนั้นเมื่อเกิดการชิงราชย์และเจ้าท้าวมหาพรหมแพ้วพระเจ้าแสนเมืองมาจึงทรงอัญเชิญพระพุทธรูปหิงค์มาไว้ที่เชียงใหม่ ทั้งนี้เพื่อแสดงว่าพระองค์ทรงเป็นผู้ "...ประกอบความบุญและกำลังญาณปริชา..."¹ เช่นกัน นอกจากนี้การไ้พระบรมราชาหรือการที่พระบรมราชาปรากฏขึ้นในรัชกาลนั้น ๆ ก็แสดงถึงการเป็นผู้มีบุญบารมีเช่นกัน ในรัชกาลพระเจ้ากือนาทรงปรากฏพระบรมราชาเจ้าวิภวดีพระยีนจังหวัดลำพูนกล่าวถึงพระเจ้ากือนาว่า "...ท้าวสองแสนนาอันธรรมิกราช... จึงไ้เสวยราชไชยศรีมีศักดิ์มีบุญฤทธิ เฑาะตะบะนักหนา..."² การใช้ความคิดเรื่องบุญบารมีนี้ นับเป็นการเริ่มต้นการสถาปนาตนเองให้อยู่เหนือสามัญมนุษย์ โดยการเอาตัวเองไปผูกพันกับสิ่งที่คนทั่วไปให้ความเคารพนับถือ

"ธรรม" ก็เป็นความคิดอีกประการที่พระมหากษัตริย์ทรงใช้เพื่อสร้างฐานะและพระราชอำนาจให้มั่นคงและดำรงอยู่ได้

ความหมายของ "ธรรม" ในพุทธศาสนานั้นกว้างมาก เพราะหมายถึงการปฏิบัติตนตั้งอยู่ในความดี ให้การอุปถัมภ์บำรุงพุทธศาสนาตลอดจนการเผยแผ่พุทธศาสนา ไปสู่ชุมชนต่าง ๆ ควบคู่การสร้างวัดและการเกื้อหนุนจนเจือพระสงฆ์ ธรรมนั้นถูกจำกัดให้แคบลงมาเป็นหลักศัพทราชาธรรมอันเป็นหลักที่พระมหากษัตริย์ต้องปฏิบัติ³ คังนั้นในวรรณกรรมและตำนานที่เขียนในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงพุทธศตวรรษที่ 21 เช่น ตำนานมูลศาสนา จามเทวีวงศ์ นิทานพระพุทธรูปหิงค์ รัตนพิมพวงศ์ ชินกาลมาลีปกรณ์ และอื่น ๆ นั้น ภาพของพระมหากษัตริย์ที่ออกมาจะเป็นลักษณะของ "ธรรมราชา" ลักษณะที่พระมหากษัตริย์ทรงแสดงพระองค์เป็นธรรมราชานั้นจะออกมาใน 3 ลักษณะคือ การอุปถัมภ์ศาสนธรรม การอุปถัมภ์ศาสนบุคคล และการอุปถัมภ์ศาสนวัตถุ⁴ เช่นการที่พระเจ้ากือนาทรงให้พระโอรส

¹ เรื่องเดียวกัน , หน้า 67 - 70.

² ประชุมศิลาจารึกภาค 3 หลักที่ 67. ศิลาจารึกวิภวดีพระยีนจังหวัดลำพูน, หน้า 136 - 144.

³ อุษณีย์ ธงไชย , "ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและลานนาไทย", หน้า 62.

⁴ รวีวรรณ ภาคพรต , "การกัลปนา..." , หน้า 83 - 84.

คือเจ้าแสนเมืองมาอุปสมบทในสำนักพระสมณะเถระ¹ การสร้างพระพุทธรูป 4 องค์
ประสิทธิ์ฐานไว้ที่วัดพระยีนตลอดจนการสร้างวัดบุปผารามมหาวิหารของพระเจ้ากือนา²

ธรรมและศัพทราชาธรรมถูกนำมาใช้เพื่อความมั่นคงของพระมหากษัตริย์ในประ
เด็นที่ว่ากริ่งราชย์ไม่ใช่สิ่งมีศักดิ์อันเป็นผู้ที่มีธรรม กรณีเจ้าท้าวลกชิงราชย์จากพระ
ราชบิดา พระเจ้าสามฝั่งแกน ชินกาลมาลีปกรณ์ บรรยายถึงพระเจ้าคิโลกราชว่า พระองค์
ทรงเป็นผู้ที่มีศรัทธาเลื่อมใสและให้การอุปถัมภ์พระพุทธรศาสนา ขณะที่บรรยายถึงพระเจ้า
สามฝั่งแกนว่าทรงมีศรัทธาในศาสนาน้อยนัก³ นั่นคือ "ธรรม" ถูกใช้เป็นเครื่องรองรับ
เพื่อแสดงถึงความชอบธรรมในการครองราชย์นั่นเอง

ประการสุดท้ายคือ ความเชื่อในเรื่อง "กรรมและกฎแห่งกรรม" ซึ่งถือได้ว่า
เป็นหลักสำคัญของพุทธศาสนา การที่มนุษย์มีชาติกำเนิดและความเป็นมาที่ต่างกันก็เพราะ
กรรมที่ทำไว้แต่ชาติปางก่อน คำอธิบายเช่นนี้ทำให้คนเรายอมรับในฐานะและสภาพของ
คน ๆ นอกจากนั้น ความปรารถนาที่จะมีชีวิตที่ดีกว่าปัจจุบันทำให้ประชาชนพลเมืองมุ่งแต่เรื่อง
ศาสนาและการทำบุญกุศลโดยไม่สนใจต่อกิจการบ้านเมืองการเอาเปรียบหรือการกดขี่
ของขุนนางข้าราชการค่อราษฎรก็ถูกอธิบายว่าเป็นผลกรรมในอดีตชาติของผู้นั้นไป นอกจากนั้น
การที่พุทธศาสนาเน้นการไม่ประทุษร้ายอาจมีผลทำให้เกิดความสุ่ง่ายต่อการปกครองอันมีผล
ทำให้ฐานะของกษัตริย์มั่นคงขึ้น⁵

ดังนั้นเมื่อพุทธศาสนาสามารถตอบสนองพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์ได้

¹ หวัญ , บัญชีจ้างแปล เลขที่ 28 แฟ้ม 9 พงศาวดารเมืองเงินยางหรือ
เชียงแสน , หน้า 142 - 143.

² พระรัตนปัญญา , ชินกาลมาลีปกรณ์ , หน้า 108 - 114.

³ เรื่องเดียวกัน , หน้า 116.

⁴ เสถียรโกเศศและนาคะประทีป, ลัทธิของเพื่อน พิมพ์แจกเป็นที่ระลึกในงาน
ฌาปนกิจศพนางสงศรี อนาคตกุล ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม 2503 , หน้า 59 - 60.

⁵ เอ็ดเวิร์ด กอนเซ , พุทธศาสนา... , หน้า 95.

พระมหากษัตริย์จึงมอบแทนด้วยการพระราชทานที่ดิน บุคคลออกจันทรพยัสงของแก้ว¹
 เช่น พระเจ้าก็อนา "...ตั้งนาไว้ให้เป็นจันทรแก่พระธาตุเจ้านับหมื่นเงินหนึ่งแล..."²
 บุคคลของหริภุญไชยก็ทรงถวายไว้กับวัดพระยีน³ นอกจากนี้ ยังทรงให้ส่วยของเมืองตาก
 บูชาพระธาตุปีละหมื่น 6 พันเงินและยังไว้สวนพร้าวสวนศาลหมากพลู อีกมากมาย⁴ ใน
 รัชกาลพระเจ้าสามฝั่งแกนก็ทรงอุทิศพืชผลเช่น หมากจากพินนาม่วง และข้าวจากพินนา
 เชียงคี่ ให้แก่วัดเก้ายอกในเมืองพะเยา⁵ คำนานพระธาตุเมืองยงก็กล่าวถึงการถวาย
 บ้านถึง 40 หมู่บ้านให้อุปการพระธาตุจอมทอง⁶ พระยามังรายเองเมื่อทรงสร้างวัดกาน
 โกมนั้นก็

...แต่งวัดอุท้งหลายไว้เป็นอุปการแก่วัดกานโกม ทือปักแควนแควนุเก็บเบี้ยว่านญูไไหน
 6 แสน 2 หมันุเบี้ยเป็นคางจัน แควนแจม 5 แสนเบี้ยเป็นคากิน แควนแซซาง
 5 แสนเบี้ยเป็นคางหมวก เจาภิกษุทั้งหลาย บทหาแควนุเจามังรายกับนางปายโค
 ก็ทือ คนท้งหลาย 55 บ้านมี 500 ครัว คือว่าเม็งอันเจามังรายและนางปายโค
 เอามาแต่เมืองหงสาวคี่นั้น หยาคนำหมายทานไว้กับวัดกานโกมวันนั้นแล ...⁷

สถาบันสงฆ์ : บทบาทในการเมืองการปกครองและสถาบันกษัตริย์

นับแต่สมัยพระเจ้าก็อนามา พุทธศาสนาและสถาบันสงฆ์มีบทบาทในระบบการเมือง
 การปกครองเรื่อยมา ในสมัยพระเจ้าก็อนาปรากฏว่าในการพิจารณาคดีพระสงฆ์จะไ้รับเชิญ
 ให้มาเป็นที่ปรึกษาในการตัดสินคดีด้วย

¹ รายละเอียดเกี่ยวกับผลประโยชน์ของวัดที่ได้จากการกัลปนา โปรดอ่านเพิ่มเติม
 ใน รวีวรรณ ภาคพรต , เรื่องเดียวกัน , หน้า 130 - 148.

² พระพุทธพุกามและพระพุทธญาณ , ตำนานมูลศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ 2
 (กรุงเทพฯนคร : โรงพิมพ์เจริญกิจ, 2519), หน้า 349.

³ รวีวรรณ ภาคพรต , "การกัลปนา..." , หน้า 46.

⁴ ตำนานมูลศาสนา วัดบ้านเอื้อม (ฝ่ายเก่าวัดสวนดอก) , หน้า 3

⁵ ศิลจารึก เลขทะเบียน ลพ/27 จารึกวัดเก้ายอก .

⁶ หวญ., บัญชีจ้างแปล เลขที่ 71 แฟ้ม 21 คำนานพระธาตุเมืองยง หน้า 37.

⁷ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ , หน้า 25.

... พระเจ้าก็ออกมาจึงหาอาจารย์สี่หมื่นคนทั่วโลก และอาจารย์เจ้าพุทธโสมมายังโรงกิน
ที่อ่าวควยอานหนึ่งสี่โศก แล้วเจ้าพระยาภิรมย์ออกมาจากกับอาจารย์ทั้ง 2 ว่า อันว่าคำนี้
ตายสั่งไว้อาริอวออัน เชื้อหินยังคัมภีร์ฎีกาไหน...

จนสมัยพระเจ้าติโลกราช พระสงฆ์ได้เข้าร่วมพิจารณาคติกับขุนนางควย โดยพบคำว่า
"เจ้าไทยลงถวาน" เกือบทุกคดี นอกจากนี้ในบางครั้งถ้าไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าผู้ใด
พูดความจริงก็ให้มีการสาบานต่อหน้าพระรัตนตรัยควย² และนับจากสมัยพระเจ้าติโล-
กราชเรื่อยมาลักษณะของกฎหมายลานนาไทยจะมีลักษณะเป็นการเปรียบเทียบคดีโลกคดีธรรม
ควย³

ส่วนของผล คือ พฤติกรรมการกลับมาเป็นการแสดงถึงการมีอำนาจเหนือดินแดน
นั้น ๆ ของพระมหากษัตริย์ เช่น การที่พระเจ้ากือนาทรงกลับมาเมืองสากหังเมืองบูชาพระ
ธาตุ⁴ นอกจากนี้ยังเป็นวิธีการควบคุมเมืองในอาณาจักรโคทางหนึ่ง เนื่องจากในการกลับ-
ปนาผู้คนและที่ดินนั้นพระมหากษัตริย์มักจะกลับมาคนและที่ดินของเมืองนั้น ๆ เอง และเนื่อง
จากคนที่อุทิศให้ นั้น มักจะเป็นการให้ซากหามเอามาใช้กิจการของบ้านเมือง จึงเท่ากับเป็น
การตัดกำลังเมืองนั้น ๆ โคทางหนึ่งควย⁵

อย่างไรก็ตาม การกลับมาที่มีผลต่อกษัตริย์และบ้านเมืองตรงที่อย่างน้อยก็ทรง
ให้บ้านเมืองซากกำลังคนและไพร่พลตลอดจนส่วยสาอากรที่ควรจะได้ก็ลดลง ทั้งนี้เพราะ

¹ มณี พยอมยงค์ (ปวีรรต) , คลองพิจารณาแต่งตั้งควยชนคำ ลักษณะการวินิจฉัย
และการตัดสินคดีในสมัยพระเจ้ากือนา พระเจ้าติโลกราชและพระยาอภัยเชียงราย
อ้างถึงในอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว , "กฎหมายลานนาไทย" ในวารสารมนุษยศาสตร์ 11
(กรกฎาคม-ธันวาคม 2525) : 104.

² ธรรมศาสตร์ราชกือนา , โยธานหน้า 8 - 9.

³ กฎหมายโคสชาษฏ์ , ภาคปวีรรต ลำดับที่ 16 (เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคม
วิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2520) , หน้า

⁴ ตำนานมูลศาสตร์ วัดบ้านเอื้อม (ฝ่ายเก่าวัดสวนดอก) , หน้า 3.

⁵ ศีลาจารึก เลขทะเบียน พ.ย./2 จารึกวัดคอนครม จ.ศ. 850.

ประชาชนที่ถูกถวายเป็นข้าพระนั้นได้รับสิทธิพิเศษต่าง ๆ มากมาย เช่นไม่ต้องออกรบไม่ต้องส่งส่วยคั่งปรากฏในจารึกวัดพระธาตุศรีจอมทอง ว่า

...ตั้งแต่นั้นไปเมื่อหน้าข้าพระวัดจอมทองมีเท่าใด ท้าวรักษาพระมหาธาตุเจ้าจอมทอง ครุฑมาศท้าวสุนศาสนา อญาท้าวพระยาขุนน้ำต ขุนเมือง ขุนหมื่น เจ้าป่า เจ้าแควนผู้ใหญ่นายปาวเอวโพธิ์น โพธิ์เล็กหรือแมนเล็กมวตฤเมืองก้อยาปาวมวรบ มารักษาเวียง อญาปาวเวียงปาวถาวรอุยงไสส่วยไร อญวท้าวสง คราวบถครวณำครวบาน ครวทลักอื้น อญาปาวท้าวอญมัททวิ เอหาญาชวง มาคน ท้าวพระยานายบาน นายเมือง จามานู ลูกชาคนเจ้า คนไทย โรเชาบานูเรือนชาย ภายนั้นกาลเมือง ไผจัก ไผเลียบ ลูกชาอายนอน ออกจากพระมหาธาตุเจ้า...¹

นอกจากนี้ ยังหมคไปในรูปของการทำบุญด้วย ศีลาจาริกกษัตริย์ราชวงศ์มังราย กล่าวถึงผลประโยชน์ที่วัดสุวรรณมหาวิหาร เมืองพะเยาที่เจ้าเมืองพะเยาโปรดให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1954 ว่า

...ใ้ขุนนางแก่พระสุวรรณวิหารมีประมาณ 21685 ไร่ มิจะเข้าว่าไร่ 4686000 แล แมจะนับมหาภูไชรโคหม่นลำค่า จะนับบานไชร โค 187 บวนยอมบานกึเลน มิจะนับเวินวาไชรโค 246 เวิน ยอมเวินสักก มิจะนับลูกวัดไชรโค 42 ยอม...²

ตำนานมูลศาสนาฉบับวัดป่าแดง ก็กล่าวถึงการที่พระเจ้าติโลกราชทรงอุทิศผลประโยชน์ของเมืองเขิน จำนวน 1 ใน 4 แก่พระศาสนา³

นอกจากนี้ โดยผ่านพฤติกรรม "กัลปนา" ทำให้ขุนนางสร้างสมอานาจโดยทางอ้อมอีกกล่าวคือ ขุนนางโดยเฉพาะขุนนางผู้ใหญ่ระดับเจ้าเมืองสามารถที่จะสร้างวัดที่ใหญ่โตได้ และการทำบุญให้กับวัดก็มากตามไปด้วย เช่นเจ้าเมืองพะเยาในสมัย :-

¹ ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 4, จารึกหลักที่ 104.

² ศีลาจารึกเลขทะเบียน ลพ 19 ศีลาจารึกกษัตริย์ราชวงศ์มังราย พ.ศ.1954 .
อ้างถึง ใน รวีวรรณ ภาคพรต , "การกัลปนา..." , หน้า 126.

³ ตำนานมูลศาสนา ฉบับวัดป่าแดง , หน้า 26.

พระเจ้าสามฝั่งแกน ประการสำคัญ คือการอุทิศผู้คน มักจะอุทิศครอบครัวข้าคนของตนเอง ให้อภัยซึ่งจะมีผลสืบต่อตกทอดจนลูกหลาน เมื่อนานไปครอบครัวที่อุทิศก็กลายเป็น ครอบครัวใหญ่และอาจจะมีผลให้กลายเป็นฐานอำนาจของขุนนางนั้น ๆ ได้ ดังนั้นในสมัย คอ ๆ มา จึงมีการแจกแจงรายชื่อข้าพระอย่างละเอียดลงในจารึก² อันเป็นการควบคุมแรงงานวัดโคกทางหนึ่ง

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว เป็นไปได้ว่าการกัลปนาเป็นสาเหตุประการสำคัญที่ทำให้สถาบันสงฆ์ เกิดการแตกแยก และกลายเป็นเครื่องมือที่ขุนนางใช้เพื่อแสดงถึงการแตกแยกของขุนนาง ซึ่งปรากฏในสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกนทั้งนี้เนื่องจาก วัดในพุทธศาสนานั้น ไม่ทุกวัดที่ได้รับการอุปถัมภ์ วัดที่จะได้รับการอุปถัมภ์ คือ วัดที่สถาบันฝ่ายปกครอง เช่น พระมหากษัตริย์หรือเจ้าเมืองโปรดให้สร้างวัดใหญ่หรือวัดสำคัญคู่บ้านคู่เมือง และวัดที่ทำเรื่องขอความอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์³ ดังนั้นความเป็นอยู่ของพระจึงแตกต่างกัน พระเชียงลุ่มนอยเท่านั้นที่มีฐานะความเป็นอยู่ที่ดี ซึ่งอาจจะมีผลให้เกิดการอิจฉากันขึ้น การแตกแยกของสงฆ์เป็นฝ่ายสีหล เหตุผลประการสำคัญน่าจะมาจากผลประโยชน์นั่นเอง แม้จะอ้างว่าขัดแย้งกันเนื่องมาจากหลักธรรมวินัยตลอดจนความคลาดเคลื่อนและความต่างกันในอักษรวิจิตรก็ตาม⁴ แต่เมื่อพิจารณาถึงวัตรปฏิบัติของสงฆ์ฝ่ายสีหลแล้ว จะเห็นชัดถึงสาเหตุของความขัดแย้งเพราะสงฆ์ของฝ่ายสีหลนั้นปฏิเสธการสะสมทรัพย์สินเงินทองตลอดจนที่ดิน⁵ ขณะที่ฝ่ายสวนคอกไม่ปฏิเสธ ในลักษณะเดียวกันนี้ กลุ่มขุนนางก็เช่นกัน

1 ศิลาจารึก เลขทะเบียน ลพ/23 จารึกวัดหนองหนาม จ.ศ.851.

2 ศิลาจารึก เลขทะเบียน ลพ/22 จารึกวัดวิสุทธาราม จ.ศ.868.

3 รวิวรรณ ภาคพรต, "การกัลปนา...", หน้า 149.

4 พระพุทธพุกาม และพระพุทธญาณ, ตำนานมูลศาสนา และ หวณู ; บัญชีจำแนก เลขที่ 111 แผ่น 30 ตำนานเมืองเชียงใหม่ - เชียงตุง.

5 พระพุทธพุกาม และพระพุทธญาณ, ตำนานมูลศาสนา, หน้า 353 - 355.

เนื่องจากขุนนางที่มีอำนาจ และมีผลประโยชน์มากเป็นเพียงขุนนางกลุ่มเล็ก ๆ ในเมือง เชียงใหม่ จึงทำให้ขุนนางอีกเป็นจำนวนมากตามเมืองต่าง ๆ ตลอดจนขุนนางผู้น้อยใน เชียงใหม่ไม่พอใจ ประจวบกับสถาบันสงฆ์เองก็แตกแยกพอดี ดังนั้น ขุนนางที่มีฐานะความ เป็นอยู่ที่ต่ำกว่าจึงสนับสนุนสงฆ์ฝ่ายสีหลตันทิ การสนับสนุนสงฆ์ฝ่ายสีหลตันทิ สะท้อนให้เห็นถึง ฐานะความเป็นอยู่ของขุนนางกลุ่มนี้ได้อย่างดี

สำหรับในส่วนของสถาบันกษัตริย์นั้น พุทธศาสนาและสถาบันสงฆ์ เป็นเสมือน กาย 2 คม คือ คราบกิตที่พระมหากษัตริย์ยังให้ความอุปถัมภ์คือสงฆ์อยู่ ฐานะของกษัตริย์ ก็ยังคงดำรงและคงมั่นอยู่ได้ แต่เมื่อใดที่ผลประโยชน์ของสงฆ์ได้รับความกระทบกระเทือนอัน เนื่องมาจากพระมหากษัตริย์แล้ว เมื่อนั้นฐานะของกษัตริย์ก็จะไม่มั่นคงอีกต่อไป เช่น การ ชิงราชย์ของเจ้าท้าวลกต่อพระเจ้าสามฝั่งแกน สถาบันสงฆ์ต่างอธิบายและแสดงให้เห็นถึง ความถูกต้องชอบธรรมของเจ้าท้าวลกโดยแสดงออกในรูปของงานเขียนทางพุทธศาสนา คือ ชินกาลมาลีปกรณ์¹ ดังนั้นในประการนี้ สถาบันสงฆ์จึงเป็นอีกประการหนึ่งที่มีส่วน ทำให้ฐานะและพระราชอำนาจของกษัตริย์ไม่มั่นคง

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ในบทที่ 1 นี้ เพื่อแสดงให้เห็นถึงเงื่อนไขต่าง ๆ ในกลุ่มผู้- ปกครองทั้ง 3 โดยเฉพาะองค์พระมหากษัตริย์ ที่ทำให้สถาบันขุนนางและสถาบันสงฆ์ เข้ามามีบทบาทและอำนาจจนกระทบกระเทือนต่อฐานะและพระราชอำนาจของพระมหา- กษัตริย์ อันมีผลให้พระเจ้าติโลกราชต้องทรงจัดการปกครองใหม่ เพื่อให้ฐานะของพระ- มหากษัตริย์มีความมั่นคงกว่าที่เป็นอยู่

¹ พระรัตนปัญญา , ชินกาลมาลีปกรณ์ , หน้า 116 และ 119 .